

УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ АЛЬФРЕДА НОБЕЛЯ
КАФЕДРА ГЛОБАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА МАГІСТРА

на тему:

«СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ МІЖНАРОДНОЇ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ
УКРАЇНЦІВ: ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИЙ ВПЛИВ ТА МАСШТАБИ МІГРАЦІЇ
ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ»

Виконав: здобувач II курсу, групи МЕВ-20-м
ОПП з міжнародних економічних відносин
Спеціальності 292 Міжнародні економічні
відносини
Єлізаренко К.Х.

Керівник: : Задоя А.О., д.е.н., професор,
зав. кафедри глобальної економіки

Дніпро
2022

АНОТАЦІЯ

Слізаренко К.Х. Сучасні проблеми міжнародної трудової міграції українців: глобалізаційний вплив та масштаби

У роботі проаналізовано міжнародну трудову міграція українців та її соціально-економічні наслідки міжнародної міграції в контексті глобалізаційного розвитку та пандемії COVID-19. Проведений аналіз глобалізаційного впливу на сучасне становище і масштаби трудової міграції. Розглянуто сутність, види та фактори розвитку трудової міграції, досліджено структуру і динаміку, соціально-економічні наслідки сучасної трудової міграції. Досліджено особливості розвитку міграційних процесів в Україні, міграційні потоки українців до країн Європейського Союзу. За результатами роботи зроблено висновки і розроблено пропозиції щодо напрямів оптимізації процесу регулювання міжнародною міграцією трудових ресурсів в умовах глобалізації.

Ключові слова: міжнародна міграція, трудові ресурси, пандемія COVID-19, соціально-економічні наслідки сучасної трудової міграції, людський капітал, прогнозування, міграційна політика.

SUMMARY

Yelizarenko K. «Contemporary problems of international labor migration of Ukrainians: globalization impact and scale»

The paper analyzes the international labor migration of Ukrainians and socio-economic consequences of international migration in the context of globalization and the COVID-19 pandemic. An analysis of the globalization impact on the current problem and scale of labor migration. The essence, types and factors of labor migration development are considered, the structure and dynamics, social and economic consequences of modern labor migration are investigated. The peculiarities of the development of migration processes in Ukraine are studied, the migration flows of Ukrainians to the countries of the European Union are estimated. Based on the results of the work, conclusions are made and proposals are developed on the directions of optimizing the process of regulation of international labor migration in the context of globalization.

Key words: international migration, labor resources, COVID-19 pandemic, social and economic consequences of current labor migration, human capital, forecast, migration policy.

ВСТУП	5-7
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ДОСЛІДЖЕННЯ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ	8-31
1.1. Сутність, види та фактори розвитку трудової міграції	8-16
1.2. Структура і динаміка сучасної трудової міграції	17-23
1.3. Соціально-економічні наслідки трудової міграції	24-30
РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ	31-74
2.1. Особливості розвитку міграційних процесів в Україні	31-42
2.2. Міграційні потоки українців до країн Європейського Союзу	43-63
2.3. Циркулярна міграція трудових ресурсів	64-74
РОЗДІЛ 3. ПАНДЕМІЯ І ЗМІНИ В МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ. ЯК ПАНДЕМІЯ COVID-19 ВПЛИНУЛА НА ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ	75-102
3.1. Глобалізаційний вплив і наслідки пандемії COVID-19 на сучасне становище трудової міграції	75-85
3.2. Регулювання міжнародної міграції та новітні зрушення у зовнішній трудої міграції, оцінка масштабів трудової міграції, спричинених пандемією COVID-19	86-95
3.3. Напрями оптимізації процесу регулювання міжнародною міграцією трудої міграції в умовах глобалізації	96-102
ВИСНОВКИ	103-105
ПЕРЕЛІК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	106-114

ВСТУП

В сучасному світі для більшості країн в тій чи іншій мірі притаманні процеси міграції робочої сили, оскільки міжнародні міграційні процеси суттєво впливають на економіку кожної країни. Вплив трудової міграції на економічну і соціальну сферу суспільства або держави в цілому вельми різноманітний та неоднозначний, тому її вплив на внутрішню ситуацію у різних країнах, у тому числі й на Україну, залишається актуальним та дискусійним питанням. Впродовж останніх десятиріч Україна впевнено підтримує статус світового донора робочої сили.

Не дивлячись на те, що трудова міграція відіграє важливу роль у сфері життєдіяльності і представляє вагомий сегмент ринку праці, вона досить мало досліджена. Це обумовлено тим, що аналіз трудової міграції в Україні на даний час пов'язаний із значними складнощами і обмеженнями. Перш за все, немає точної інформації щодо її реальних масштабів: внутрішня трудова міграція, випавши з системи державного управління, випала і із статистичного обліку, а ефективну систему обліку зовнішньої трудової міграції органи державної влади не можуть налагодити. В той же час необхідність регулювання процесу трудової міграції, мінімізації і попередження можливих його негативних наслідків вимагають глибокого дослідження, підкріпленого інформацією про її істинні причини і реальні масштаби. Цим обумовлена актуальність теми дослідження.

Спостерігається розширення масштабів міжнародної міграції відповідно до останніх тенденцій. Згідно наявним оцінкам, кількість міжнародних мігрантів досягає майже 272 мільйонів осіб у всьому світі, при цьому майже дві третини з них є трудовими мігрантами. Ця цифра як і раніше представляє досить невелику частку населення світу (на рівні 3,5%), а це означає, що відповідно до оцінок переважна більшість людей в світі (96,5%) проживає в тих країнах, в яких вони народилися. Разом з тим передбачувані число і частка міжнародних мігрантів вже перевищують деякі прогнози, зроблені з розрахунку на 2050 рік, в яких фігурували порядка 2,6%, або 230 мільйонів

чоловік. При всьому цьому загально визнано, що масштаби і темпи міжнародної міграції особливо важко передбачити з точністю, оскільки вона тісно пов'язана як з подіями, що загострюють обстановку (зокрема, крайньою нестабільністю, економічною кризою або конфліктом), так і з довгостроковими тенденціями (зокрема, демографічними змінами, економічним розвитком, досягненнями в області комунікаційних технологій і доступом до засобів пересування та розвиток інфраструктури). З накопичених за тривалий період даних також відомо, що міжнародна міграція не є одноманітною у всьому світі, а формується під впливом економічних, географічних, демографічних і інших чинників, що приводять до виникнення моделей міграції, що розрізняються, зокрема міграційних «коридорів», створюваних протягом багатьох років. Зрозуміло, ця модель залишиться незмінною протягом багатьох років в майбутньому, особливо у зв'язку з тим, що в майбутні десятиріччя в деяких субрегіонах і країнах, що розвиваються, прогнозується зростання населення, яке створюватиме міграційний тиск на майбутні покоління.

Дослідженню проблем трудової міграції в Україні присвятили свої наукові розробки такі видатні вчені, як Крупка Л.С., Малиновська О.А., Прибиткова І.М., Шиманська О. Проблеми впливу наслідків трудової міграції на внутрішню ситуацію у різних країнах розглядалися в роботах таких дослідників, як Бояркін Г.Н., Зайончковська Ж.А., Западнюк Е.О., Івахнюк І.В., Метелев С.Є., Потуданська В.Ф., Рязанцев С.В., Трофімова Т.І., а також у роботах зарубіжних вчених Peter Stalker, Philip Martin, Manolo Abella and Christiane Kuptsch та інших.

Метою дослідження є оцінювання глобалізаційного впливу на сучасне становище і масштаби трудової міграції.

Досягнення поставленої мети обумовило такі завдання дослідження:

- вивчення сутності, видів та факторів розвитку трудової міграції;
- аналіз структури і динаміки сучасної трудової міграції;
- виявлення соціально-економічних наслідків трудової міграції;

- характеристика особливостей розвитку міграційних процесів в Україні;
- оцінка міграційних потоків українців до країн Європейського Союзу;
- аналіз циркулярної міграції трудових ресурсів;
- вивчення глобалізаційного впливу і наслідків пандемії COVID-19 на сучасне становище трудової міграції;
- виявлення новітніх зрушень у зовнішній трудовій міграції та оцінка змін масштабів трудової міграції внаслідок COVID-19;
- пошук напрямів регулювання міжнародної міграції трудових ресурсів в умовах глобалізації.

Об'єкт дослідження: міжнародна трудова міграція та її наслідки.

Предмет дослідження: позитивні й негативні соціально-економічні наслідки міжнародної міграції в контексті глобалізаційного розвитку та пандемії COVID-19.

Методологічну основу дослідження складають загальноприйняті наукові методи пізнання, а саме: спостереження, порівняння, абстрагування, аналіз, синтез, індукція, дедукція, моделювання. В основу дослідження було покладено статистичний метод пізнання та системний підхід.

Новизна дослідження полягає в розробці кореляційно-регресійної моделі залежності між показниками ВВП на душу населення та чистою міграцією в країні, на основі якої можна робити прогноз на наступні періоди.

Практична значимість роботи полягає в розробці пропозицій і рекомендацій щодо оптимізації процесу регулювання міжнародною міграцією трудових ресурсів в умовах глобалізації.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні підходи до дослідження міжнародної міграції робочої сили

1.1. Сутність, види та фактори розвитку трудової міграції

Міжнародна трудова міграція стає способом, який швидко реагує на зміни соціально-економічної ситуації, і володіє рухливістю, гнучкістю, здатністю швидко переміщатися і є одним з видів територіальної мобільності трудових ресурсів, тому її можна розглядати як форму територіальної мобільності економічно активного та працездатного населення. Під мобільністю розуміють здатність швидко змінювати місце роботи, або статус.

Разом з тим, трудова міграція сьогодні, в умовах переходу України до ринкових відносин, створює величезні проблеми для суспільства, це і зростання безробіття, зміна структури трудових ресурсів, поява нових маргінальних прошарків, посилення навантаження на інфраструктуру, загострення криміногенності, зростання нерегульованої міграції, що істотно дестабілізувало суспільство, і негативно позначається на соціально-економічному розвитку країни. Тема актуальна саме, тим, що трудова міграція має важливе соціально-економічне і соціально-культурне значення для розвитку економіки і обумовлена потребою в науковому обґрунтуванні ефективності регулювання міграційних процесів в цілях забезпечення стабільного розвитку країни.

У таблиці 1.1 представлено визначення сутності поняття «трудова міграція» різними науковцями.

Таблиця 1.1

Визначення поняття «трудова міграція»

Автор	Трудова міграція – це
Маслова І.С. [4]	об'єктивний процес переміщення кадрів, який нерозривно пов'язаний з розвитком продуктивних сил і виробничих відносин
Переведенцев В.І. [31]	одна з умов нормального функціонування суспільства, за допомогою якої може бути досягнуте оптимальне розміщення трудових ресурсів на території країни, яке сприяє вирівнюванню рівнів економічного розвитку регіонів, подоланню соціально-економічних і культурно-побутових відмінностей між містами.
Рязанцев С.В. [13]	тимчасові переміщення населення з метою роботи в іншому регіоні або країні з періодичним поверненням до звичайного або

	постійного місця проживання незалежно від способу і легітимності перетинання кордону і працевлаштування, часу і періодичності роботи, тобто без остаточного переселення в регіон або країну працевлаштування.
Степаков С.Д. [15]	виїзд громадянина з території однієї держави на територію іншої держави, громадянином якого він (вона) не є, з метою здійснення трудової діяльності.
Смалійчук А. В. [32]	процес територіального переміщення робочої сили з конкретною метою працевлаштування людей на визначений термін.
Дембіцька А. В. [20]	переміщення у просторі, що здійснюються індивідами з метою підвищення рівня життя на основі більш вигідного використання власної робочої сили без зміни постійного місця проживання.
Бублій М. П. [19]	переміщення особи з метою тимчасового працевлаштування, що супроводжується перетинанням державного кордону (зовнішня трудова міграція) або меж адміністративно-територіальних одиниць України (внутрішня трудова міграція).
Капітан В. О. [24]	переміщення працездатної особи на територію держави, громадянином якої вона не являється та в якій постійно не проживає, з метою зайняття оплачуваною трудовою діяльністю.
Журба О. В. [21]	міграція, пов'язана з перетинанням державного кордону з метою «продажу своєї праці», тобто працевлаштування та праці на тому чи іншому підприємстві і отриманні за це відповідної винагороди – заробітної плати.

На наш погляд, трудова міграція – це переміщення особи за межі країни з метою займатися оплачуваною трудовою діяльністю на території держави, громадянином якої вона не являється та в якій постійно не проживає. Те, що трудова міграція впливає на соціально-економічний розвиток країни є очевидним, роблячи вплив на рівень розвитку продуктивних сил території, в першу чергу, сприяє їх рівномірному розподілу, надає можливості для розвитку галузей економіки і підвищенню продуктивності праці. По-друге, впливаючи на ринок праці міграція змінює кількість і якість трудових ресурсів, його динаміку, збільшує пропозицію робочої сили, задовольняє попит, формує структуру зайнятості, збільшує або зменшує рівень безробіття, умови праці, оплату праці. По-третє, взаємозв'язок трудової міграції з соціально-економічними характеристиками рівня життя виявляється через якість життя, криміногенну обстановку, екологічну ситуацію, міжетнічні відносини, навантаження на інфраструктуру, соціально-епідеміологічну ситуацію. В-четвертих, взаємодія трудової міграції і демографічної ситуації

приводить до зміни структури населення, динаміки зростання або скорочення населення, географії розселення населення.

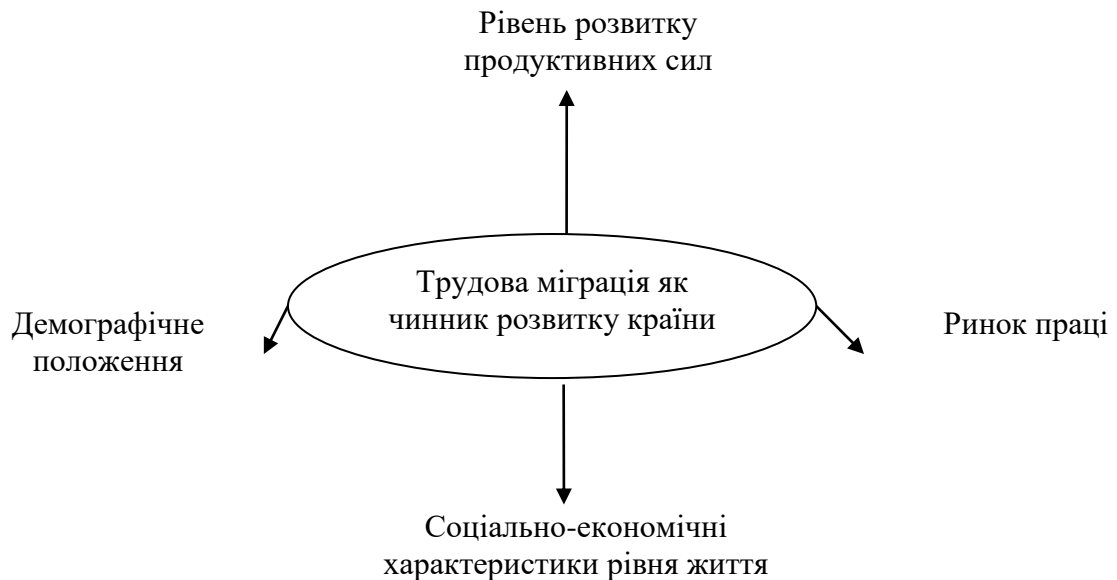

Рис. 1.1 – Вплив трудової міграції на соціально-економічний розвиток

На наш погляд, не дивлячись на те, що в даний час є значна кількість наукових праць, присвячених міграційним процесам, проблеми, що стосуються зовнішньої і внутрішньої трудової міграції і їх дії на стан ринку праці, кадрового забезпечення, і в цілому на соціально-економічний розвиток, вивчені недостатньо, і своє закінчене теоретичне рішення ще не знайшли. Дослідження цих процесів вимагають розробки методики оцінок інтенсивності і спрямованості трудової міграції (як зовнішньої, так і внутрішньої трудової міграції) і розрахунку необхідної чисельності залучення працівників. Очевидно, враховуючи нинішню демографічну ситуацію, структурні зсуви в економіці суб'єктів України, дослідження процесів трудової міграції і їх вплив на розвиток економіки придбаває особливу значущість. В даний час більшість розвинутих економічних країн надзвичайно важливе значення в міграційній політиці надає імміграційному аспекту, посилюванню прийому мігруючого населення, контролю з нелегальною імміграцією і раціоналізації і оптимізації об'єму і структури прибулих трудових мігрантів в країну. В першу чергу, це

пов'язано із захистом ринку праці від недосконалої і небажаної конкуренції і, найголовніше, ефективним задоволенням потреби національної економіки в кадрах, визначаючи точну необхідну кількість і якість працівників. Крім того, дослідження показують, що деякі зарубіжні методи регулювання міграційних процесів можуть бути успішно адаптовані і в українських умовах, особливо практика залучення іноземної робочої сили на постійній основі, здійснення селективної політики залучення іммігрантів, а також інструментарій боротьби з нелегальною імміграцією.

У таблиці 1.2 представлено класифікацію видів міграції за твердженнями різних науковців (Білоцерківець В. В., Завгородня О. О., Лебедєва В. К., Ровенчак О.) [7, с. 100].

Таблиця 1.2

Класифікація видів міграції

Критерій	Види	Характеристика
За правовим статусом	– легальна (постійний та тимчасовий дозвіл трудової діяльності); – нелегальна (без дозволу трудової діяльності чи перебування)	Залежно від правильності оформлення документів та дотримання встановлених правових норм
За системністю	– сезонна; – маятникова; – епізодична	Визначає певні однакові проміжки часу перебування
За тривалістю	– безповоротна; – постійна (довгострокова); – короткострокова	Пов'язана з терміном здійснення трудової діяльності
За причинами	– примусова; – добровільна	В основі лежить наявність чи відсутність бажання індивіда до трудової міграції
За напрямом переміщення	– еміграція; – імміграція; – рееміграція	По відношенню до кордонів країни-базування мігрантів
За якісним складом	– робітники; – фахівці; – представники ліберальних професій	Визначається наявністю професії, спеціальності чи кваліфікації
За локацією	– внутрішня; – зовнішня	Пов'язана з переміщенням всередині країни чи ззовні

За просторовим переміщенням	– зовнішня; – внутрішньоконтинентальна; – міжконтинентальна	Залежно від перетинання географічних складових
За способом реалізації	– стихійна; – організована; – ланцюгова	Наявність готових сценаріїв для успішної міграції

За юридичними засадами розрізняють:

- організована міграція, тобто переміщення населення згідно з національним законодавством (наприклад, за візовим режимом);
- нелегальна міграція – самовільне переміщення населення щодо кордонів країни всупереч законодавству.

Згідно з професійним складом можна виділити такі види міграції:

- міграція робітників (наприклад, нефтяників);
- міграція спеціалістів (наприклад, програмістів);
- міграція представників гуманітарних професій (наприклад, співаків, авторів).

За якісним рівнем розрізняють:

- міграція робочої сили низької кваліфікації;
- міграція робочої сили високої кваліфікації;
- міграція вчених ("відплив умів").

За напрямками руху існують такі види міжнародної трудової міграції:

- еміграція – виїзд працездатного населення країни за її межі;
- імміграція – в'їзд працездатного населення до країни з-за її меж;
- рееміграція – повернення емігрантів на батьківщину.

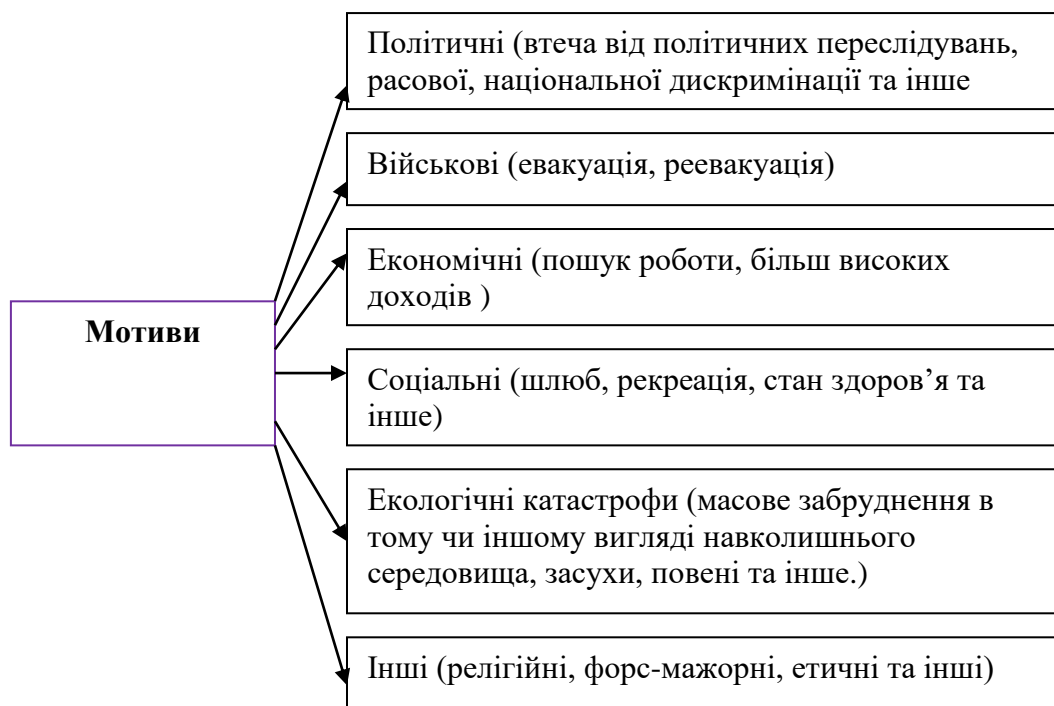

Рис.1.2. Види зовнішньої міграції за мотивами

Розрізняють також вимушену та добровільну міграцію.

Різниця між потоками імміграції та еміграції називається міграційним сальдо і показує обсяг чистої міграції. Сума цих потоків показує обсяг валової міграції. Фактори міграції в теорії міграційного процесу складаються з взаємозв'язаних об'єктивних і суб'єктивних причин, що впливають на рішення про міграцію [18, с. 319].

Одним з перших, хто зробив спробу систематизувати міграційні процеси і сформулювати їх закони, які визначають причини переміщення населення, був Е.Г. Равенштайн. В своїй науковій праці «Закони міграції», опублікованій в 1885 році [33, с. 167-235], він сформулював спочатку сім законів. Надалі, в процесі аналізу міграційних процесів в США і інших країнах, кількість законів збільшилася до одинадцяти: 1. Між територіями йде перерозподіл населення. 2. Території розрізняються головним чином за економічними характеристиками. 3. Міграція частіше здійснюється на короткі відстані. 4. Міграція відбувається східчасто. 5. Кожному міграційному потоку відповідає

зворотний потік. 6. Великі відстані характерні для міграції із спрямованістю як в промислові великі центри, так і в торгівлі. 7. Мешканцям сільської місцевості властива більша мобільність, ніж мешканцям міст. 8. Жіночій статі характерна внутрішня міграція на короткі відстані, а чоловічій – міграція з великими відстанями. 9. Великі міста зростають головним чином через міграцію. 10. На збільшення обсягу міграції впливає розвиток промисловості, торгівлі і транспорту. 11. Головні причини міграції – економічні.

Можна відзначити, що більшість з них, не дивлячись на більш ніж вікову давність, залишаються актуальними навіть в даний час, і є основою для більшості моделей міграції. Е. Лі, один з перших, визначив фактори, що впливають на міграційні процеси. В ході вивчення міграції населення він створив модель, згідно якої на кожній окремій території діють певні групи факторів. В своїй роботі він виділяв притягуючі, відштовхуючі і проміжні фактори. Відштовхуючими факторами можуть бути політичний і соціальний (закони, війни, бідність, низька соціальна забезпеченість, дискримінація), фактори економічного характеру (низька заробітна плата, безробіття, високі податки), несприятливі природно-кліматичні умови. До притягуючих можуть відноситися такі фактори, як висока заробітна плата, високий рівень соціального забезпечення і економічного розвитку, політична стабільність, безпека, доступний ринок праці, з включенням неформального сектора, що є важливою умовою нелегальної імміграції, і інші фактори. Проміжні фактори, діючи разом з притягуючими і відштовхуючими, зростають із збільшенням відстані між територіями переміщення. Дані фактори виступають обмежувачами міграційних процесів населення. Проміжні фактори включають доступну і достовірну інформацію про регіон прибуття, нормативно-правове регулювання переміщень, транспортні витрати, рівень митного контролю та інше.

Згідно неокласичної теорії міграції, розробленої М. Фрідманом, П. Самуельсоном в 1960-1970-х рр., міграція – це результат відмінності географічного характеру попиту і пропозиції праці. Виходячи з цього,

міграційні процеси характеризуються на мікро - і макрорівні. На світовому рівні положення неокласичної теорії міграції містять ряд концептуальних припущень: 1) відмінності в заробітній платі між країнами є чинником міжнародної трудової міграції; 2) нівеляція відмінності в заробітній платі у світовому масштабі приведе до припинення трудової міграції; 3) потоки робочої сили, що включають висококваліфікованих і низько кваліфікованих працівників, можуть бути різної спрямованості у зв'язку з існуючими відмінностями в рушійних силах, що впливають на ці процеси; 4) ринок праці є головним механізмом із забезпечення виникнення міжнародної трудової міграції, а інші види ринків мають найменшу дію.

Згідно мікроекономічної моделі індивідуального вибору на мікрорівні, запропонованій М. Торадо і Л. Маружко, рішення про переміщення окремі індивіди приймають на основі прибутку і витрат від переїзду. Головним чинником тут розглядають оцінку очікуваної вигоди від нового рівня заробітку. Вибір мігрантів території в'їзду пов'язаний з тим, що умови в місці вселення є привабливішими і враховують їх кваліфікаційний рівень [34, с.102-114]. Дана теорія підтверджується тим, що країни з низьким рівнем заробітку мають розрив в заробітній платі близько 20 % між некваліфікованою і кваліфікованою робочою силою, а країни з високим рівнем доходів – в 10-30 разів. Рівень освіти також впливає на динаміку міграції, так, високий рівень освіти мігрантів припускає очікування великої вигоди від переселення. Тому в більшості випадків мігранти мають більш високий рівень освіти, ніж корінне населення країн-донорів [16, с. 3-14]. В кінці 60-х років ХХ століття Л.Л. Рибаківським і Л.В. Макаровою були запропоновані фактори міграції, представлені трьома групами:

1) некеровані, постійно діючі фактори (географічне положення території з її природними компонентами: метеорологічними, геологічними). Наприклад, різкі перепади температурних режимів, заболоченість, землетруси та повені.

2) тимчасові фактори, регульовані непрямою дією, тобто поступово змінюються фактори, що характеризуються рівнем освоєності територій в'їзду,

які включають створення і розвиток виробничої і соціально-спрямованої інфраструктури, а також статевим, віковим і етнічним складом населення. Найбільш істотним тимчасовим фактором є склад населення за тривалістю мешкання;

3) регульовані змінні фактори, що включають зростання оплати праці, кадрову політику, застосування або відміну пільг, зміни в національній політиці [12, с. 542]. В даний час їх можна прирівняти до соціально-економічних факторів, що відіграють зростаючу роль в міграції населення. Аналіз факторів, що впливають на міграцію населення, у тому числі трудову, а також наявність інформації про кількісні і якісні характеристики стану ринку праці і міграційних процесів, необхідні перш за все для формування відповідної особливостям конкретного етапу розвитку ринку праці міграційної політики.

1.2. Структура і динаміка сучасної трудової міграції

Міжнародна міграція населення є однією з найважливіших складових сучасних процесів глобалізації в світовій економіці, разом з іншими її компонентами: рухом товарів, капіталу, технологій, інформації. Переміщення людей через національні кордони істотно впливає на формування міжнародного ринку праці. Головною особливістю сучасної міжнародної міграції населення є її масштаби, які постійно зростають. Темпи зростання чисельності міжнародних мігрантів випереджають темпи зростання населення. В результаті частка мігрантів в світовому населенні в 2020 р. склала 3,6%, що вище за показник 1990 р. на 0,7 процентні пункти, 2001 р. – на 0,8 процентні пункти (табл. 1.3).

Таблиця 1.3

Частка міжнародних мігрантів в загальній чисельності населення, % [35]

Регіон	1990	1995	2001	2006	2011	2016	2020
Весь світ	2,9	2,8	2,8	2,9	3,2	3,3	3,6
Африка	2,5	2,3	1,8	1,7	1,6	1,7	2,02
Азія	1,5	1,3	1,3	1,4	1,6	1,7	1,8
Європа	6,8	7,3	7,7	8,8	9,8	10,3	11,8
Латинська Америка і Карибський басейн	1,6	1,4	1,2	1,3	1,40	1,5	1,55
Північна Америка	9,8	11,3	12,9	13,8	14,90	15,2	18
Океанія	17,5	17,3	17,3	18,1	19,6	20,6	20,4

В Океанії частка міжнародних мігрантів в загальній чисельності населення перевищує 20% (за станом на 2020 р.), Північній Америці – 18%, Європі – 10%. Для країн Африки, Азії, Латинської Америки і Карибського басейну даний показник не перевищує 2%. В 2020 р. число міжнародних мігрантів склало 281 млн. ос., що перевищило показник 1990 р. майже в два рази (табл. 1.4). За останні 25 років найвищі темпи приросту чисельності мігрантів фіксувалися в 2006 – 2011 рр., на рівні 15,9%. В 2016-2020 рр. зберігся високий рівень міграції – 9,9%.

Таблиця 1.4

Чисельність міжнародних мігрантів, млн. ос. [35]

Регіон	1990	1995	2001	2006	2011	2016	2020
Весь світ	152,60	160,80	172,70	191,30	221,70	243,70	281,00
Африка	15,70	16,4	14,80	15,20	16,80	20,60	27,5
Азія	48,10	46,50	49,30	53,40	65,90	75,10	83,90
Європа	49,20	52,80	56,30	64,10	72,40	76,10	81,90
Латинська Америка і Карибський басейн	7,20	6,70	6,60	7,20	8,20	9,20	12,00
Північна Америка	27,60	33,30	40,40	45,40	51,20	54,50	59,1
Океанія	4,70	5,00	5,40	6,00	7,10	8,10	8,8

Великий потік міжнародних мігрантів доводиться на Європу (в 2020 р. склали 81,9 млн. ос. або 29,1% в загальному підсумку) і Азію (83,9 млн. ос. або 29,9%). Третю позицію за даним показником займає Північна Америка (59,1 млн. ос. або 21%). Азія є лідером за показником притоку чисельності міжнародних мігрантів. В період 2001-2020 рр. їх кількість збільшилася на 25,8 млн. ос. або на 1,7 млн. ос. щорічно. В Європі чисельність мігрантів збільшилася на 19,8 млн. ос. або 1,3 млн. ос. щорічно, внаслідок чого вона випередила Північну Америку (14,1 млн. ос. або 0,9 млн. ос.). Характерною особливістю сучасних міграційних потоків є їх переважно внутрішньо-регіональний характер. В 2016 р. більшість міжнародних мігрантів, що проживають в Африці (87%), Азії (82%), Латинській Америці і Карибському басейні (66%) і Європі (53%), походили з країн, розташованих в тому ж регіоні. Навпаки, більшість мігрантів в Північній Америці (98%) і Океанії (87%) була народжена в інших районах. Аналізуючи структуру міжнародної міграції за окремими країнами, можна відзначити її високу географічну концентрацію. Приблизно дві третини всіх мігрантів проживає лише в 20 країнах. Основними напрямками для міжнародної міграції є США (у 2016 році тут мешкало 47 млн.ос.), Німеччина (12 млн.ос.), Російська Федерація (12 млн.ос.), Саудівська Аравія (10 млн. ос.), Великобританія (9 млн. ос.), Об'єднані Арабські Емірати (8 млн.ос.). З 20 країн – основних напрямів міжнародної міграції дев'ять доводиться на Азію, сім – Європу, дві – Північну

Америку, по одній на Африку і Океанію. Згідно даним ООН, основними регіонами походження міжнародних мігрантів виступають Азія (станом на 2016 рік 43% від загальної кількості мігрантів), Європа (25%), Латинська Америка і Карибський басейн (15%), Африка (14%). В Північній Америці народилися лише 2% мігрантів, Океанії – 1%. Найбільшими міграційними коридорами в світі залишаються: Мексика – США (нараховувалося у 2015 році 17 млн.ос.), Російська Федерація – Україна (3,5 млн. ос.), Бангладеш – Індія (3,2 млн.ос.), Україна – Російська Федерація (2,9 млн.ос.) і Казахстан – Російська Федерація (2,5 млн.ос.).

Потоки мігрантів, що прямують до Саудівської Аравії, більш диверсифіковані і вони не входять в десятку найбільших світових коридорів міграції. Потоки міграції «Південь – Південь» (з одних країн, що розвиваються, в інші) є найчисленнішими і складають, за даними Всесвітнього банку, 38% від загальної чисельності міжнародних мігрантів. Частка мігрантів, що переселилися в напрямі «Південь – Північ» (з країн, що розвиваються, в розвинуті), складає 34%. Незначні зміни відбулися в статевовіковій структурі міжнародної міграції населення. За даними ООН, за період 2001-2016 рр. частка жінок в загальній чисельності міжнародних мігрантів знизилася з 49,1% до 48,2%, при цьому станом на 2016 р. найвищий показник в Європі (52,4%) і Північній Америці (51,2%). В Азії і Африці серед мігрантів переважає чоловіче населення, частка жінок складає 42% і 46,1% відповідно. В країнах Латинської Америки і Карибського басейну, а також Океанії частка чоловічого і жіночого населення приблизно рівні. Зростання чисельності міжнародних мігрантів в Азії за останні 15 років відбувалося переважно за рахунок чоловічого населення (збільшилося на 63% до 44 млн. ос.). Жіноче населення за цей період збільшилося на 45% до 32 млн. ос. Аналогічна ситуація характерна і для Африки. Проте в Європі, Латинській Америці і Карибському басейні, Північній Америці, Океанії більш швидкими темпами збільшилася чисельність мігрантів жіночої статі. Регіональні відмінності в статевій структурі міжнародних мігрантів обумовлені об'єктивними причинами.

Висока частка чоловіків серед мігрантів в Азії пояснюється стабільним попитом на іноземних робітників в нафтовидобувних країнах Західної Азії. В Європі і Північній Америці висока частка жінок в загальній чисельності міжнародних мігрантів старшого віку обумовлена їх більшою тривалістю життя. Середній вік міжнародних мігрантів збільшився з 38 років в 2001 р. до 39 років в 2016 р. Для Африки цей показник складає 29 років, Азії – 35 років, Латинської Америки і Карибського басейну – 36 років. Середній вік мігрантів значно вище в Північній Америці, Європі і Океанії, де він досягає 42, 43 і 44 року відповідно. Частка осіб віком до 20 років складає в загальній чисельності міжнародних мігрантів 37 млн. ос. або 15%. Вони переважно проживають в Африці (34%), Латинській Америці і Карибському басейні (24%) і Азії (18%). Частка мігрантів даної вікової групи значно нижче в Європі (9%), Північній Америці (11%) і Океанії (11%). Відносно низька питома вага молодих мігрантів обумовлена тим, що діти, народжені у міжнародних мігрантів, не вважаються мігрантами в деяких країнах. Більшість міжнародних мігрантів – це особи працездатного віку. В 2016 р. чисельність мігрантів у віці від 20 до 64 років склала 177 млн. ос. або 72% в загальному підсумку. В Європі і Північній Америці їх частка досягає 75%, Азії – 73%, Океанії – 71%. Порівняно низька питома вага мігрантів старшого віку (65 років і старше); обумовлений тим, що більшість мігрантів прибуває до іншої країни в працездатному віці, і багато мігрантів повертаються в країну походження. Важливою тенденцією міжнародної міграції населення є зростання кількості біженців. За період 2001-2015 рр. їх чисельність збільшилася на 19% до 14,4 млн. ос., що складає 6% загального потоку мігрантів. Основними причинами міжнародної міграції населення залишаються:

- можливість отримання роботи або просування по службі за кордоном;
- дефіцит робочої сили в приймаючій країні, обумовлений рівнем народжуваності, що знижується;
- внутрішні конфлікти і війни;
- природні лиха, зміна клімату;

- підвищення доступу до інформації за допомогою засобів телефонного зв'язку і Інтернету.

Вказані причини відрізняються у різних регіонах. Останніми роками внутрішньо-регіональна міграція в Азії була обумовлена переважно зайнятістю вихідців з Південної Азії і Південно-Східної Азії на нафтовидобувних підприємствах Західної Азії, а також військовими конфліктами в Іраку, Сирії. Міграційні потоки зі Східної Європи до Південної і Північної Європи, а також з Південної Європи до Західної Європи стали результатом економічної кризи. В сучасних умовах масштаби неконтрольованої міжнародної міграції, що стрімко зростають, породжують безліч проблем, що вимагають узгодження зусиль практично всіх держав і вироблення глобальних підходів до їх вирішення. Низка розвинутих країн корінним чином переглянули міграційне законодавство за останні декілька років, реагуючи на виклики міграції, що невинно змінюються. Більшість змін спрямована на посилення обмежень. Країни вжили нових заходів у відповідь на гуманітарну кризу в Середземноморському регіоні і ввели заходи з посилення прикордонного контролю, заохочення добровільного повернення і боротьби з незаконною зайнятістю іноземних працівників. Проте міграційна криза в Європі, що продовжується, свідчить про необхідність інтенсифікації міжнародного діалогу з врегулювання процесів міжнародної міграції. Далеко не всі мігранти їдуть в західні країни. Імміграція і інші форми мобільності набрали хід і усередині кордонів Центральної і Східної Європи: ця територія з початку 1990-х років стала новою міграційною зоною. Міграційна політика країн ЦСЄ в кінці ХХ століття в результаті зміни економічного і політичного життя цих країн змінилася, і ці держави поступово почали включатися в світові міграційні процеси, внаслідок чого багато з них проголосило принцип свободи пересування. В 80-х рр. ХХ століття зникла залізна завеса, і рух людей з країн Центральної і Східної Європи в інші країни відновився. В даний період для ЦСЄ була характерна еміграція населення на захід, але вона не мала таких масштабів і наслідків як нинішня міграційна хвиля. Міграція в західну частину

Європи з цих країн ще продовжується, але кількість емігрантів значно зменшилася, і ситуація стабілізувалася. Окрім цього, важливо підкреслити, що еміграція з ЦСЄ носить в основному тимчасовий характер, мігранти їдуть до Західної Європи не на постійній основі. В більшості своїй ці мігранти їдуть за кордон для працевлаштування і отримання коштів для існування, а живуть в державах, де відносно більш низька вартість життя. За словами одного польського демографа, вони заробляють в одній країні, а витрачають в іншій. Також 13 грудня 2002 р. у Копенгагені на саміті було вирішено прийняти нових членів до Європейського Союзу, що призвело до розширення ЄС у бік сходу, і з'явилося однією з причин зміни міграційних потоків і міграційної зони в Європі і включення ЦСЄ в ці процеси. В країнах ЦСЄ порівняно невисока вартість життя, процедура отримання громадянства, посвідки на проживання набагато простіше, ніж в інших країнах. Одним з найбільш істотних плюсів є те, що більшість східноєвропейських країн – учасники Шенгенської угоди. ЦСЄ є транзитом для вихідців з Азії, Близького Сходу і Північної Африки, через які вони їдуть в західні країни. Але у зв'язку з нинішньою ситуацією цілком імовірно, що багато мігрантів проситимуть статус біженця у країн ЦСЄ, не рухаючись далі на захід, оскільки більшість цих країн вже рішуче налаштована проти мігрантів. На даний момент міграція в цьому регіоні носить більш регіональний характер, але найбільш імовірно вона знайде інші масштаби в майбутньому. На додаток до цього МВС ЄС прийняв план із введення обов'язкових квот на прийом біженців 22 вересня 2015 р. Відповідно до цього плану багато східноєвропейських країн повинні будуть у себе розмістити біженців. В результаті стає очевидним, що міграційні процеси і міграційна політика в західній частині Європи зазнали певних змін, у зв'язку з чим можна припустити можливість переміщення міграційних потоків на схід Європи. Таким чином, з урахуванням всіх цих обставин можна зробити висновок, що країни Центральної і Східної Європи поступово з країн емігрантів перетворюються на країни іммігрантів. Наприклад, в Польщі і Угорщині на даний момент налічується більша кількість біженців, ніж в

деяких західноєвропейських державах. Після включення деяких країн ЦСЄ в Європейський Союз, наслідком якого стало також включення цих країн в економічні, політичні і інші процеси Західної Європи, спричинили за собою трансформацію міграційних процесів в цьому регіоні. Такі чинники як економічне зростання, політична стабільність, участь в Шенгенській угоді, межі із Західною Європою, обмеження, що посилюються, на прийом мігрантів в західних країнах і, навпаки, більш ліберальне міграційне законодавство країн ЦСЄ, приведуть зрештою до виникнення нової міграційної зони. Ця зона створить умови для інтенсивного транзитного руху, як в перетині кордонів зі сходу на захід, масивного циклічного міграційного руху робочої сили всередині даної зони, так і для приїзду в ці країни на постійній основі мігрантів.

1.3. Соціально-економічні наслідки трудової міграції

У вітчизняній літературі взаємозв'язок міграцій і розвитку оцінюється неоднозначно. Так, наприклад, вчений економіст О. Купець вважає, що унаслідок дій комплексу об'єктивних і суб'єктивних чинників дуже мало трудових мігрантів повертаються на батьківщину з новими знаннями, вміннями та цінностями, лише деяким з них вдається ефективно застосувати ці надбання на місцевому ринку праці, модернізувати свої території походження та сприяти економічному розвитку України. У нашій країні повною мірою досі не використовується потенціал трудових мігрантів, які повертаються на батьківщину [1, с. 50].

О. П'ятковська у своїх дослідженнях приходить до висновку, що при незначних обсягах еміграція здійснює позитивний вплив на рівень ВВП на одну особу в Україні, а при значних – негативний. Вона стверджує, що вплив грошових переказів трудових мігрантів у короткостроковій перспективі веде до зростання добробуту населення, однак у довгостроковій перспективі їх вплив залежатиме від сфери розподілу й ефективності використання цих коштів [30, с. 69].

І. Майданік наводить аргументи, що учасники трудових міграцій є не єдиною категорією потенційних підприємців, які можуть відкрити бізнес використовуючи міграційний капітал. Діти заробітчан також мають доступ до міграційних коштів, що можуть бути використані ними на заснування власної справи [2, с. 141].

У зарубіжній літературі мігранти розглядаються як нові агенти розвитку або «постачальники зарубіжної допомоги» завдяки трансфертам і транснаціональній діяльності у країнах походження. На думку Левіт, соціальні трансферти мігрантів є більш важливими, ніж грошові (Левіт, 1998, 2001; Левіт і Ламба-Нівес, 2001). До соціальних трансфертів автор відносить ідеї, ноу-хау, норми, цінності, знання, поведінку, практики і вміння, які мігранти привозять чи присилають додому. Це сприяє розвитку країни походження мігрантів. Проте варто відмітити, що здебільшого теоретичний дискурс в

основному має односторонній характер, увага здебільшого приділяється трансфертам та їхнім безпосереднім економічним наслідкам.

Менш систематично досліджуються нематеріальні ефекти трансфертів, такі як вплив на здоров'я, освіту, соціальні та етнічні аспекти в країнах походження мігрантів. Також недостатньо уваги приділено таким нематеріальним наслідкам міграції як роль мігрантів у зміні культурного і соціального середовища в країні походження мігранта.

А. Сен запропонував більш всебічний підхід до розуміння «розвитку» як процес, який дозволяє збільшити свободи і можливості людей. Він використовує концепцію «людських можливостей» («human capability»), зміст якої полягає в тому, що розширення можливостей покращує якість життя (наприклад, доступ до якісної медицини, освіти, зайнятості). А. Сен аргументує, що зростання доходу не повинно бути лакмусовим тестом для розвитку, натомість ключовим є питання про те, чи збільшуються можливості покращення якості життя людей [10].

Проте, за несприятливих умов мігранти не можуть досягти певного розвитку людського капіталу, який формується з огляду на стратегії виживання. Це в свою чергу матиме незначний вплив на розвиток на локальному і національному рівні [9]. Еволюція поглядів у сфері проблеми міграції та розвитку показана у табл. 1.5. Проаналізуємо аспекти міграції і розвитку на основі матеріалів проведеного дослідження в межах проекту EUMAGINE у 2010-2013 рр. Предметом аналізу були чотири основні «країни походження» і «транзитні країни», а саме Україна, Марокко, Сенегал та Туреччина. У кожній із країн-учасниць опитано 2000 осіб у визначених чотирьох регіонах (500 респондентів віком від 19 до 39 років у кожному з регіонів). Після аналізу міграційної ситуації в Україні обрано такі регіони: 1) Солом'янський район м. Києва (регіон з імміграційною історією); 2) Знам'янський район Кіровоградської області (регіон з низьким рівнем еміграції); 3) Нововодолазький район Харківської області (регіон з високим

рівнем еміграції в Росію); 4) Збаразький район Тернопільської області (регіон з високим рівнем еміграції на Захід).

Таблиця 1.5

Основні етапи у дослідженні проблеми «міграція – розвиток» [12]

Період	Дослідницька спільнота	Основні ідеї
До 1973	Оптимізм у питанні «міграція-розвиток»	Трансфер капіталу і знань мігрантів допомагає країнам, які розвиваються.
1973-1990	Песимізм у питанні «міграція-розвиток»	Поява і зростання песимістичних поглядів; міркування про втрату інтелекту («brain drain»).
1990–2001	Перехід до більш завуальованих поглядів під впливом зростання кількості емпіричних досліджень	Стійкий скептицизм; посилення імміграційних політик.
Після 2001	Бум публікацій	Воскресіння оптимізму у питанні «міграція-розвиток». Різкий переверот у поглядах: поява концепції «приросту інтелекту» («brain gain») замість втрати інтелекту («brain drain»), дискурс щодо трансферів і залучення та використання потенціалу діаспори; подальше посилення імміграційних політик, але збільшення толерантності по відношенню до висококваліфікованих іммігрантів.

Вплив елементів процесу зовнішньої трудової міграції на соціально-економічний розвиток є різноплановим, він охоплює прямий вплив, який викликає безпосередні зміни параметрів соціально-економічних процесів, і непрямий (опосередкований) вплив, наслідки якого проявляються лише у довгостроковій перспективі. Основні наслідки прямого і непрямого впливу виїзду, повернення та грошових переказів трудових мігрантів на соціально-економічний розвиток представлені на рис. 1.3.

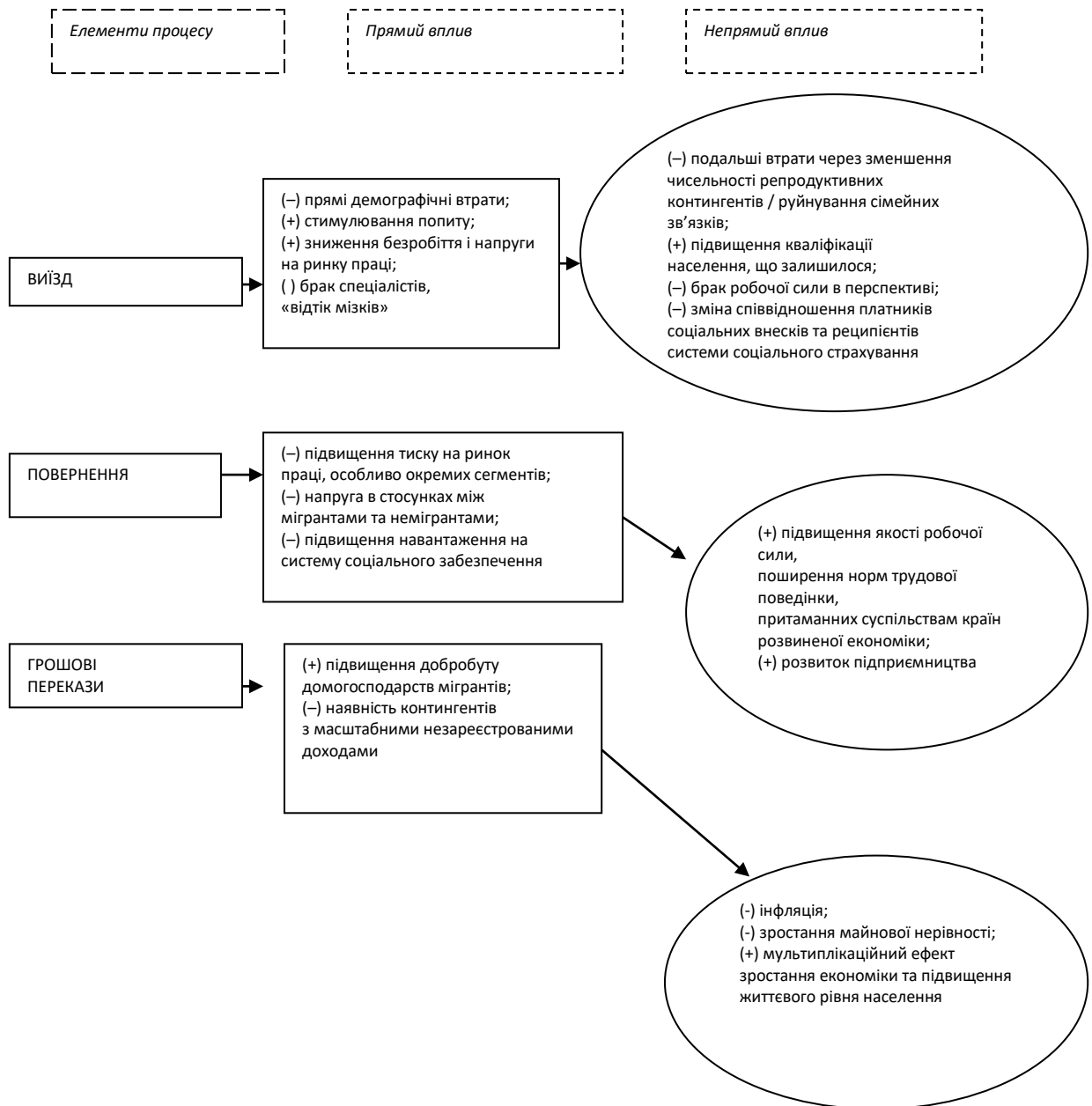

Рис. 1.3. Позитивні (+) і негативні (-) наслідки прямого і непрями впливу трудових міграцій на соціально-економічний розвиток

Демографічні прогнози показують, що подальше зменшення чисельності вікових контингентів, які формують робочу силу, є неминучим. Враховуючи наявну демографічну ситуацію в Україні уряду необхідно розробити і ухвалити Державну Програму повернення та реінтеграції довгострокових мігрантів, доповнивши її регіональними програмами. Безумовно, політика повернення трудових мігрантів до України може бути реалізована лише після нормалізації ситуації в державі. Ключовим елементом відповідних програм

має стати сприяння підприємницькій діяльності як найперспективнішому напрямку залучення заробітків мігрантів в економіку України.

У програмах необхідно передбачити надання мігрантам інформаційних та консультаційних послуг щодо започаткування і ведення бізнесу, працевлаштування тощо, процедури визнання набутої за кордоном кваліфікації, психологічну допомогу особам, які її потребують. При цьому для трудових мігрантів, які працювали за межами України не менше двох років і повертаються в Україну, треба встановити податкові та митні пільги на ввезення в країну особистих речей, а також засобів виробництва та товарів виробничого призначення з метою започаткування / розвитку власної справи або для ведення власного господарства. Сприятливі можливості для започаткування і ведення малого бізнесу можуть стати тим механізмом, який стимулюватиме частину заробітчан до повернення додому. Хоча, зважаючи на сфери, в яких зайнята переважна більшість українських трудових мігрантів, не можна очікувати, що при поверненні в Україну ця категорія громадян привезе з собою сучасні інновації та технології, або повернеться з навичками управління бізнесом.

Таким чином, показники внутрішнього та зовнішнього міграційного руху населення України ще з часів її заснування були досить високими. Проте за останні декілька років ці позначки помітно збільшилися внаслідок макроекономічної кризи, політичної нестабільності, нестійкої економіки, а також воєнних дій на Сході України. Головною причиною, що підштовхує людей до виїзду закордон наразі залишається бажання отримати більш цікаву та високооплачувану професію. Також важливим мотивом до трудової міграції є несприятливий економічний клімат для підприємницької діяльності. При цьому повністю зупинити міграційний рух населення закордон неможливо. Уряд країни має зберігати та підтримувати зв'язок із своїми громадянами та залучати їх до інвестування грошових коштів у створення та розвиток бізнесу на Батьківщині. Якщо в Україні буде забезпечений стійкий рівень економічного зростання та створена достатня кількість вільних робочих місць,

то значна частина українського населення, що працює закордоном, повернеться. При цьому здобуті ними в іноземних країнах навички, вміння та знання сприятимуть розвитку підприємницької діяльності та бізнесу України. Проте, доки ці питання залишаються невирішеними, Україна залишається експортером трудових ресурсів за кордон.

У підсумку можна зазначити, що загалом мігранти стикаються з труднощами у забезпеченні роботи, доступу до професій, що відповідають їх освітньому рівню, та отримання належного та гідного заробітку. Відсутність визнання кваліфікації та досвіду, низький рівень володіння мовою та дискримінація можуть зіграти свою роль у цьому. Проте у кількох країнах із ефективною міграційною політикою чи особливими потребами на ринку праці вони можуть знайти належну роботу з гідною заробітною платою. Не все ще відомо про мільйони трудових мігрантів по всьому світу. Потрібні більш вичерпні дані про їх умови праці, які в свою чергу можуть підтримувати більш цілеспрямовану політику, спрямовану на захист прав та забезпечення гідної роботи для всіх, незалежно від статусу мігрантів. Оскільки міграція робочої сили є транскордонним явищем, посилення національних, субрегіональних та регіональних механізмів соціального діалогу, процесів та інституцій з питань трудової міграції має бути ключовою особливістю роботи МОП і вимагає тісної співпраці з Регіональними економічними комісіями ООН та регіональними економічними спільнотами (РЕС). Для успішного вирішення труднощів у сфері міжнародної трудової міграції, експерти МОП розробили та запропонували міграційну програму для країн, яка передбачає:

- повагу прав людини, включаючи трудові права міжнародних мігрантів;
- створення гідних можливостей для роботи в країнах походження, зробивши міграцію свідомим вибором, а не вимушеною необхідністю;
- забезпечення справедливого набору та рівного ставлення до робітників мігрантів з метою запобігання експлуатації та рівних умов щодо громадян;
- формування механізму «справедливої міграції» у процесах регіональної економічної інтеграції;

- сприяння двостороннім угодам про регулювання трудової міграції між державами;

- сприяння соціальному діалогу шляхом залучення міністерств праці, профспілок та організацій роботодавців до формування політики в сфері трудової міграції, зміцненню багатостороннього порядку денного стосовно питань трудової міграції.

Нарешті, зміна клімату та деградація навколишнього середовища можуть спричинити кліматичну міграцію робочої сили, оскільки сільське господарство чи рибальство стають нежиттєздатними, або тому що підвищення рівня моря може змусити цілі групи населення тікати зі своєї країни. Складність міжнародної трудової міграції та мобільності, включаючи потоки біженців, далі зростає. Багато країн недостатньо підготовлені для вирішення цієї ситуації, яка внаслідок поганого функціонування ринку праці та слабого управління призводить до нерегульованої міграції, недостатнього використання навичок, невідповідності робочих місць, дискримінації, збільшення нерівності, в тому числі при прийомі на роботу. Відсутність регулювання трудової міграції може посилити дефіцит гідної роботи для робітників мігрантів та їх сімей, а також призвести до довгострокових несприятливих соціально-економічних витрат для країн походження та призначення. Чи буде корисна міграція робочої сили або ні, дуже залежить від політичної бази країн походження та призначення, а також від двостороннього, регіонального та багатостороннього співробітництва між ними.

РОЗДІЛ 2. ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРУДОВОЇ МІГРАЦІЇ ТА СУЧАСНИХ ТЕНДЕНЦІЙ РОЗВИТКУ МІЖНАРОДНОЇ МІГРАЦІЇ РОБОЧОЇ СИЛИ

2.1. Особливості розвитку міграційних процесів в Україні

В даний час більшість країн світу зіткнулися з проблемою низької народжуваності і швидким старінням населення, що призводить до стрімкого зниження кількості працездатного населення. Для України дана проблема ускладнена озброєним протистоянням на її території. Визначальним чинником міграційних процесів з 2014 р. стала невпевненість у вирішенні військового конфлікту найближчим часом.

Нестабільність ситуації характерна для України в цілому, а не тільки окремо взятих неконтрольованих українською владою територій. Для них додатковий негативний чинник – майже безперервні бойові дії з різним ступенем інтенсивності і на різних напрямках. Тенденцію, яка прогресує останнім часом і веде до загострення внутрішньої ситуації, виділяє ряд українських дослідників, відзначаючи, що «низький рівень доходів населення, своєрідність і неочевидність реформ, що проводяться владою, низький рівень соціальних гарантій, а також загроза переростання гострого внутрішнього конфлікту у відкриту форму громадянської війни, ведуть до того, що Україна продовжує втрачати найбільш мобільне і конкурентоздатне населення» [11, с.139].

Україна відноситься до числа країн, які є найбільшими одержувачами грошових переказів трудових мігрантів, і стає лідером в Європі з кількості працездатного населення, яке працює за кордоном. До 10% ВВП країни складають переказувані грошові кошти. Складається ситуація, коли не інвестори, не розвиток промисловості або інновацій фінансово підтримують економіку країни, а саме кошти, які надходять від трудових мігрантів. В 2019 р. грошові перекази мігрантів в три рази перевищили прямі іноземні інвестиції. Безумовно, грошові перекази з-за кордону частково знімають з держави навантаження з соціальних виплат [38]. Але залишилося багато

пенсіонерів, інвалідів, на яких (а не на розвиток виробництва) і йдуть ці кошти.

У разі повернення мігрантів на батьківщину небагато можуть знайти гідно оплачувану роботу. Так, за 2020 р. більш ніж на 50% зросла кількість зареєстрованих безробітних. На кінець грудня 2020 р., за даними Державного центру зайнятості, нараховувалося 459 198 безробітних в Україні. Причини цього не нові. Так, ще в 2013 р. в своєму інтерв'ю виконавчий директор міжнародної суспільної організації українських емігрантів «Четверта хвиля» Рябенко В. О. указував на руйнування реального сектора економіки, низьку заробітну платню, брак робочих місць та соціальну незахищеність громадян [33]. Трудова міграція поглибила такий вид соціального сиротіння, коли в селі половина дітей живе без батьків, одержуючи від них кошти і проживаючи самостійно. Коли ж батьки виїжджають з дітьми, небагато потім повертаються. Різке зростання міграційних настроїв в Україні, що спостерігається, підтверджують і дані соціологічних опитів. Проте, це можуть бути тільки настрої, які обмежуються імміграційною політикою країн, куди мають намір виїжджати українці.

Окрім цього, відзначимо, що помітно знизилася народжуваність в Україні. Так, в 2018 р. вона була в два рази нижче, ніж в 1991 р. (відповідно 308817 осіб і 630813 осіб). А за прогнозами, озвученими в інтерв'ю академіка НАН України, директору Інституту демографії Лібанової Е. М., до 2030 р. залишиться близько 30 млн. осіб. Тоді як на 01.12.2020 р. (без урахування Криму і частини окупованого Донбасу) постійне населення складало 41460289 осіб [39]. Помітимо, що трудова міграція не заважає, наприклад, зростанню чисельності населення в Середній Азії.

І економічні кроки, що робляться сьогодні в Україні, наприклад, програма пільгових кредитів під 5-9% для розвитку бізнесу «Повертайся і залишайся», активно пропонована з грудня 2019 р. для «заробітчанин», не принесла очікуваних результатів, потім вона була розширена і для внутрішніх підприємців, потім для потерпілих від обмежень у зв'язку з пандемією COVID-

19. Але скористалися нею небагато, з яких більшість для переоформлення наявних кредитів. Таким чином, стимулювання малого і середнього бізнесу, як і повернення трудових мігрантів, не відбулося.

Складнощі виникають і при реалізації інших урядових заходів. Видача 150 тис. гривень допомоги на розвиток свого бізнесу не здатна вирішити проблему міграції. Інвестування власних коштів (майже такої ж суми), наявність досвіду роботи за кордоном більше року і десять років стажу страхування, коректно розроблений бізнес-план і інші вимоги ускладнюють виконання і цієї програми. Крім того, для багатьох трудових мігрантів, легше отримати більше тисячі євро на сезонних роботах в Польщі, ніж ризикувати і відкривати в Україні власний бізнес. Приклади, що наводяться в ЗМІ, як правило, успішного початку бізнесу мігрантами, що отримали кошти від зарубіжних фондів, також не сприяють активному поверненню трудових мігрантів і їх участі в розвитку економіки країни. Таким чином, ми спостерігаємо, що соціально-економічні причини не усувалися, а тільки нагромаджувалися і з 2014 р. посилювалися ще і озброєним конфліктом на південному сході країни [11, с.139]. Альтернативою залишається в умовах військового конфлікту або переїздити на підконтрольні Києву території є пошук свого місця в інших країнах. Більш конкурентоздатна на ринку праці частина населення виїжджає в інші держави – Російську Федерацію або європейські країни (Польщу, Італію, Німеччину, Португалію). Так, в 2020 р. основними країнами для виїзду стали Кіпр і Польща.

Отже, розглянемо причини трудової міграції.

Головна причина міграції українців – низький рівень життя в країні, яка відноситься до найбідніших країн Європи. Середня зарплата українців складала минулого року близько 300 доларів. В Польщі, для порівняння, майже 1300, в Румунії – 1130 і навіть в сусідній Білорусі – 465 доларів, тобто, в півтора рази вище, ніж в Україні.

Але є і інші важливі причини трудової міграції, причому не тільки українців, а в цілому в світі. До них відносяться:

- пізнання світу, традицій і цінностей населення інших країн;
- зміна способу життя, слідування світовому тренду;
- кардинальна зміна обстановки, невлаштованість в рідному місті і позитивний вплив знайомих, які вже виїхали;
- життєві обставини.

Розглянемо географію трудової міграції українців.

Не маючи достовірної офіційної статистики України, з яких конкретно регіонів і яка кількість населення (враховуючи і мешканців непідконтрольних Києву територій) мігрувало до Європи або Росії, але, аналізуючи ситуацію, що складається, можна вважати, що європейський вектор трудової міграції мешканців південного сходу мав місце, перш за все, в 2014-2015 рр. Частина виїхавших на підконтрольні Києву території потім відразу виїжджала до Європи у пошуках роботи і свого місця, не знайшовши його на батьківщині. Також спостерігалось і збільшення частки студентів, молодих висококваліфікованих фахівців серед трудових мігрантів, що виїжджають до Європи. Ця тенденція продовжується, але не в масштабах перших років конфлікту. І пов'язано це з рядом чинників, наприклад, з лібералізацією візового режиму, потребами Європи (наприклад, з Польщі виїхали мільйони поляків) в трудових ресурсах з інших країн (переважно слов'ян, більш близьких ментально), євроінтеграційних зусиль української держави і пропагандою антиросійських настроїв. На вплив політичного дискурсу відносно питань міграції в Україні указували Федюк О. і Кіндлер М. Називаючи публічний дискурс про міграцію в Україні неконструктивним, дослідники назвали міграцію «соціальною і національною драмою», підкреслюючи, що про міграцію давно говорять як «мало не про нову форму геноциду українського народу» [46].

Таким чином, європейський вектор не є визначаючим для міграції українців, особливо останніми роками. Як вже було відзначено, охочі виїхати до Європи, зробили це ще на початку загострення конфлікту. Згідно з статистичними спостереженнями сайту Українська правда на період 2019 р.

Україна посідає восьме місце за внутрішнім переміщенням особи у світі (табл. 2.1).

Таблиця 2.1

Країни світу з найбільшою кількістю внутрішньо переселених осіб за 2019 рік

[34]

№	Країни	Населення країни, млн.ос.	Кількість ВПО	Кількість у % ВОП від загальної кількості населення країни
1	Сирія	22,85	6600000	28,9
2	Колуббія	47,12	6270436	13,3
3	Ірак	33,42	3290310	9,8
4	Судан	37,96	3182286	8,4
5	Ємен	37,96	2509068	6,6
6	Нігерія	173,6	2095812	1,2
7	Південний Судан	11,3	1696962	15
8	Україна	42,6	4678587	11

Переміщення трудових ресурсів з кожним роком набирає оберти. Згідно дослідженням Global Workforce Forecast, мігранти впливають на життєвий, економічний і політичний устрій українців. Сьогодні існують економічні механізми захисту українського ринку праці – сюди не вигідно їхати працювати, юридичні – наприклад, азіатам дуже складно отримати візу до України, і соціальні – досить високий рівень ксенофобії в країні. Враховуючи погані демографічні показники, немає іншого способу компенсувати бракуючі трудові ресурси, тільки запрошувати гостей з інших країн.

Розглянемо географію і масштаби трудової міграції українців.

Протягом 2017-2019 років в Україні набули широкого розповсюдження міграційні процеси. Населення різних регіонів неоднаковою мірою залучена в процес міграції. Загалом кількість внутрішньої трудової міграції за регіонами України станом на січень-вересень 2020 року складає 312836 осіб прибулих та 305895 осіб вибулих. Отож внутрішня трудова міграція як явище в країні доволі спірне і не остаточне. Заходи, спрямовані на вирішення проблеми зайнятості переселенців, як основної умови їх інтеграції та забезпечення життя на новому місці, повинні бути негайними, але обміркованими. Успішне вирішення проблеми зайнятості ВПО приведе до зменшення соціальної

напруги між мігрантами та приймаючими громадами, а також до подальшої стабілізації економічної та соціальної ситуації в Україні. Аналізуючи показники прибуття та вибуття за період 2013-2020 років (у млн. осіб), можна зробити висновок про покращення ситуації у країні. Тобто у 2016 р. спостерігається різке зменшення кількості іммігрантів до країни, а в період з 2017 по 2019 рр. цей показник збільшився порівняно з попереднім роком, що обумовлено покращенням соціально-економічної та політичної ситуації в країні (табл. 2.2).

Таблиця 2.2

Кількість міжнародних мігрантів до (з) України у 2013-2020 рр. [39]

Кількість мігрантів	Роки							
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Прибуло	54100	42698	30659	14331	28360	39307	45011	26 361
Вибуло	22187	21599	21409	6465	20234	24252	26789	19121

Оскільки масштаби трудової міграції кожного року змінюються, то змінюються і чисельність, регіональне розміщення, структура та динаміка населення України. Найбільше наших співвітчизників очікувано працевлаштувалося у Польщі. Дещо менше у Чехії та Італії (табл. 2.3). За даними соціологічного опитування Інституту соціології НАН України, найбільший досвід роботи за кордоном мають жителі західних областей – 36,8%.

Таблиця 2.3

Основні напрями трудової міграції з України [35]

Країна	Число трудових мігрантів, тис. осіб	Частка в загальному числі мігрантів, %
Всього	1 181,60	100
ЄС, у тому числі	602,5	51
Польща	168,4	14,3
Італія	156	13,2
Чехія	153	12,9
Іспанія	52,6	4,5
Німеччина	27,8	2,4
Угорщина	23	1,9
Португалія	21,7	1,8
Російська Федерація	511	43,2
Білорусь	21,5	1,8
Інші	46,6	4

Слід зазначити, що результати дослідження необхідно сприймати, враховуючи певну похибку, адже неможливо було опитати та оцінити обсяги трудової еміграції людей, які виїхали з країни разом із родинами. Серед основних сфер працевлаштування українських трудових мігрантів (окрім "інтелектуальної" трудової міграції) є будівництво (чоловіки), праця в домашніх господарствах (жінки), а також сфера послуг (рис. 2.1).

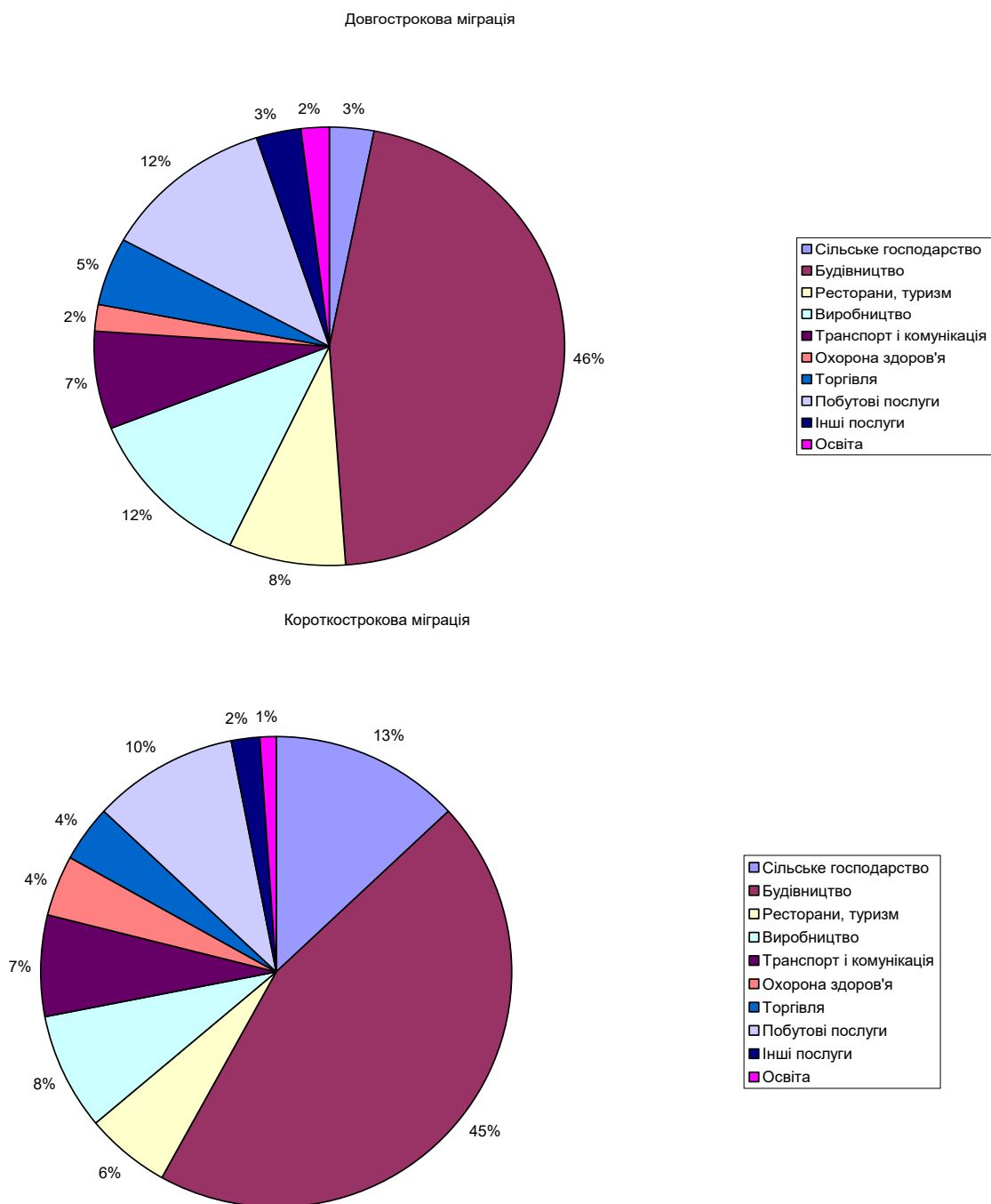

Рис. 2.1 · Сфери працевлаштування українських трудових мігрантів [35]

У таблиці 2.4 наведено показники, які характеризують динаміку чисельності трудових мігрантів за віковою структурою за 2020 рік.

Таблиця 2.4

Кількість мігрантів за статтю, віковими групами та місцем проживання до виїзду за кордон у 2020 році [39]

	Кількість прибулих			Кількість вибулих			Міграційний приріст (скорочення)		
	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки	обидві статі	чоловіки	жінки
Міська та сільська місцевість									
Усього	435 280	192 809	242 471	425964	186686	239278	9 316	6 123	3 193
у тому числі у віці, років									
0-4	28 537	14 613	13 924	27 467	14 067	13 400	1 070	546	524
5-9	23 715	12 156	11 559	23 608	12 093	11 515	107	63	44
10-14	17 926	9 099	8 827	17 843	9 051	8 792	83	48	35
15-19	55 334	24 820	30 514	51 966	22 757	29 209	3 368	2 063	1 305
20-24	67 015	28 353	38 662	66 555	28 070	38 485	460	283	177
25-29	46 944	18 794	28 150	46 740	18 665	28 075	204	129	75
30-34	43 801	17 162	26 639	42 968	16 458	26 510	833	704	129
35-39	35 064	15 085	19 979	34 481	14 568	19 913	583	517	66
40-44	25 025	12 096	12 929	24 639	11 734	12 905	386	362	24
45-49	19 179	9 687	9 492	18 733	9 355	9 378	446	332	114
50-54	15 228	7 386	7 842	14 775	7 095	7 680	453	291	162
55-59	15 595	6 932	8 663	15 029	6 611	8 418	566	321	245
60-64	14 730	7 043	7 687	14 308	6 743	7 565	422	300	122
65-69	9 966	4 237	5 729	9 822	4 124	5 698	144	113	31
70-74	6 790	2 510	4 280	6 695	2 454	4 241	95	56	39
75-79	4 101	1 223	2 878	4 058	1 211	2 847	43	12	31
80-84	4 392	1 184	3 208	4 383	1 203	3 180	9	-19	28
85 і старше	1 938	429	1 509	1 894	427	1 467	44	2	42

Аналіз кількості трудових мігрантів за досліджуваний період засвідчив, що загальний обсяг трудових мігрантів становить 861244 осіб. Серед працюючих за кордоном кількісно переважають жінки.

Отже, зовнішню трудову міграцію можна охарактеризувати так:

- трудова міграція за статевою структурою більш поширена серед чоловіків;
- спостерігається нерівномірність розвитку регіонів України, що дає значний впливає на міграційні процеси;
- серед категорій мігрантів переважають короткострокові трудові мігранти;
- найпопулярнішими країнами призначення для робочої сили є Польща, Італія, Чеська Республіка та Російська Федерація.

Отже, здійснивши аналіз міграційного руху населення України, можна зробити наступний висновок, що Україна і на далі продовжує втрачати населення в результаті виїзду за кордон. Це ґрунтується сукупністю факторів – несприятливих умов всередині країни, які спонукають населення мігрувати. Потрібно зазначити, що виїжджають ті, які володіють як інтелектуальними ресурсами, так і фінансовими, отже, наша держава втрачає людський потенціал. Тільки за умов подолання несприятливих чинників та проведення міграційної політики в державі можливе подолання негативних наслідків міграційного руху населення України. Трудова міграція є комплексною проблемою, яка потребує нагального вирішення за такими напрямками:

1. Інформаційний. У боротьбі з таким соціально-економічним явищем як трудова міграція інформаційний аспект є базовим. Так, відома теорія інфляційного очікування, згідно якої очікування про подорожчання цін зумовлюють їх зростання, стосується аспекту руху населення. За умов, коли усі прогнози щодо подальшого соціально-економічного розвитку України невтішні, зростає кількість вибулих за кордон, відповідно основний ресурс держави – трудовий – стає дефіцитним, ускладнюються процеси ведення господарської діяльності. Це у свою чергу запорука економічної кризи.

2. Тож, інформаційний фактор наскільки важливий, що за умов складних воєнно-політичних відносин та соціально-економічної кризи, це єдиний аспект, який може "затримати" громадян, які збираються виїжджати за кордон.

Але для того, щоб інформація була об'єктивна треба звернути увагу і на такі аспекти вирішення проблеми трудової міграції.

3. Соціально-економічний. Соціальний напрям цієї проблеми лежить у площині економічного, де цілісність сім'ї, легальна праця та офіційне професійне зростання, а також можливість висловлюватись рідною мовою. Відповідно соціально-економічний стан потрібно покращувати не численними реформами у всіх сферах, які у кризовий час є складними для видаткової частини бюджету, а зростанням рівня життя населення на законодавчому рівні. Ключовим аспектом у вирішення проблем трудової міграції має стати покращення умов ведення підприємницької діяльності, що можливо через формування сприятливих умов для інвестицій.

4. Правовий напрям повинен передбачати налагодження системи обліку тих, хто працює за кордоном офіційно та неофіційно. У цьому аспект потрібно приєднатися до міжнародних угод регулювання міграційних потоків та використовувати міжнародний досвід країн, які вдалося вирішити таку ситуацію. Тож вирішити проблему трудової міграції можливо через формування загального механізму соціально-економічного розвитку. Трудова міграція в Україні відображає загальні та типові для більшості держав головні причини, які пов'язані, насамперед, із високим рівнем безробіття, низьким рівнем заробітної плати та зникненням деяких галузей виробництва. Потрібно знайти комплекс заходів щодо регулювання трудової еміграції в Україні.

Основні шляхи вирішення цих проблем з трудовою міграцією мають бути такими:

- створення місткого й привабливого внутрішнього ринку праці;
- приєднання України до багато сторонніх міжнародних договорів з питань праці та соціального захисту трудових мігрантів та їх реалізації;
- укладання міждержавних та міжурядових договорів працевлаштування мігрантів та забезпечення їх реалізації;
- приєднання до міжнародних угод, що регулюють проблеми зовнішньої та внутрішньої міграції.

Основними передумовами для зменшення міграційних процесів в Україні загалом є:

- припинення воєнних дій в країні і досягнення миру;
- підвищення рівня добробуту громадян;
- надання пільг для підприємців для розвитку бізнесу;
- підвищення рівня інвестиційної привабливості України;
- покращити соціальне забезпечення населення.

Отже, проблема оптимізації використання трудового потенціалу має розв'язуватись з урахуванням регіональної специфіки. У західних регіонах України, які мають аграрно-промислову спеціалізацію, із низькою оплатою праці робітників, сезонним характером зайнятості і перспективним є розвиток транспортного обслуговування. У регіонах з багато галузевою структурою економіки, до яких належать передусім вугледобувні області, де ліквідуються неперспективні вугільні шахти, проблема має вирішуватись шляхом диверсифікації структури економіки, створення альтернативних місць праці. Південні райони України спостерігається регулярним сезонним зростанням попиту на працю, що пов'язано з сільгосп роботами під час збирання врожаю овочів та фруктів. Для цих районів актуально залучення з інших працездатно надлишкових районів сезонної робочої сили з числа незайнятих і безробітних.

Важливим напрямом міграційної політики має стати політика, щодо створення умов для зворотної міграції українських трудових мігрантів. Для вирішення проблем міграції потрібен комплексний підхід, за якого враховуються інформаційний, соціально-економічний та правовий напрями як єдиний механізм підвищення рівня національної економіки.

Що стосується наслідків трудової міграції українців, в цілому оцінка стану зовнішньої трудової міграції в Україні свідчить про неоднозначний характер дій даного явища на економічний розвиток держави. Це зумовлює необхідність конкретизації мети, національних пріоритетів і вдосконалення системи регулювання міграції відповідно до конкретних умов, реальних і потенційних проблем, що склалися, а також припускає комплексність при

реалізації заходів щодо управління потоками трудових ресурсів, що забезпечують тісну взаємодію з міжнародною і внутрішньодержавною нормотворчою діяльністю, програмами, що проводяться, в зовнішньополітичній, соціальній, освітній, технологічній, демографічній і екологічній сферах.

Новітніми тенденціями у трудовій міграції українців є:

- урахування регіональної специфіки;
- помірна тенденція до збільшення частки жінок в гендерній структурі трудової міграції;
- чітка тенденція уповільнення темпів трудової міграції у зв'язку з пандемією;
- підвищення попиту на трудових мігрантів з України серед роботодавців з країн ЄС.

Таким чином, проаналізувавши міжнародний міграційний рух населення України, можна зробити висновок, що Україна продовжує втрачати населення та людський потенціал. Це пояснюється сукупністю факторів, зокрема, економічний фактор (інфляція), політична нестабільність, корумпованість усіх гілок влади, відсутність культури дотримання законів (правовий нігілізм). Тільки за умов подолання зазначених несприятливих чинників та проведення виваженої міграційної політики в державі можливе подолання негативних наслідків міграційного руху населення України. Проведений аналіз стану трудової міграції за 2017-2020 роки свідчить нам проте те, що міграція в країні збільшується. Це зумовлено такими чинниками:

- низький рівень заробітної плати;
- досить високий рівень безробіття;
- недостатня кількість місць для працевлаштування;
- низький рівень умов життя.

2.2 Міграційні потоки українців до країн Європейського Союзу

Новий звіт Євростата підкреслює роль України, що зростає, як резерву робочої сили для ЄС. На українців доводилося 55% з 1,2 мільйона дозволів на проживання, вперше виданих минулого року приїжджим, які не є громадянами ЄС, для роботи в ЄС. У 2019 році 660 тис. українців отримали такі дозволи на роботу вперше, що на 19% більше, ніж в 2018 році. Це в 13 разів більше, ніж у наступного джерела робочої сили – Індії з 50 тис. – і в 16 разів більше, ніж у країни, що займає третє місце – Білорусі з 41 тис. Ці цифри не враховують українців, які знаходяться в ЄС за довгостроковими візами, або потік неофіційних працівників, які користуються 90-денним безвізовим режимом [35].

Таблиця 2.6

Кількість міждержавних мігрантів за країнами в'їзду (виїзду) у/з країн Європи у 2019-2020 роках [39]

	Кількість прибулих		Кількість вибулих		Міграційний приріст (скорочення)		Абсолютний приріст кількості прибулих	Абсолютний приріст кількості вибулих
	2019	2020	2019	2020	2019	2020		
Всього	45 011	26 361	26 789	19 121	18 222	7 240	-18 650	-7 668
у тому числі								
Країни Європи	11 822	8 429	10 863	6 276	959	2 153	-3 393	-4 587
з них								
Австрія	48	29	243	156	-195	-127	-19	-87
Албанія	8	4	4	4	4	-	-4	0
Андорра	-	1	-	-	-	1	1	
Бельгія	59	47	33	8	26	39	-12	-25
Білорусь	1 208	1 098	917	446	291	652	-110	-471
Болгарія	74	50	61	37	13	13	-24	-24
Боснія і Герцеговина	9	8	4	4	5	4	-1	0
Святий Престол	1	1	-	-	1	1	0	
Греція	57	45	21	26	36	19	-12	5
Данія	77	41	42	21	35	20	-36	-21
Естонія	32	34	58	33	-26	1	2	-25
Ірландія	28	19	14	10	14	9	-9	-4
Ісландія	3	3	1	-	2	3	0	-1

Іспанія	178	104	170	83	8	21	-74	-87
Італія	521	291	220	100	301	191	-230	-120
Латвія	96	77	79	77	17	-	-19	-2
Литва	129	131	701	442	-572	-311	2	-259
Ліхтенштейн	-	-	1	-	-1	-		-1
Люксембург	4	1	6	1	-2	-	-3	-5
Північна Македонія	12	11	6	12	6	-1	-1	6
Мальта	-	6	3	2	-3	4		-1
Республіка Молдова	1 669	922	508	224	1 161	698	-747	-284
Монако	-	-	1	-	-1	-		
Нідерланди	62	46	207	127	-145	-81	-16	-80
Німеччина	366	330	2 048	1 279	-1 682	-949	-36	-769
Норвегія	29	25	20	7	9	18	-4	-13
Польща	724	546	825	389	-101	157	-178	-436
Португалія	69	52	41	15	28	37	-17	-26
Російська Федерація	5 304	3 691	2 936	1 852	2 368	1 839	-1 613	-1 084
Румунія	170	115	55	64	115	51	-55	9
Сан-Марино	-	-	-	-	-	-		
Словаччина	35	27	177	53	-142	-26	-8	-124
Словенія	11	7	34	18	-23	-11	-4	-16
Сполучене Королівство Великої Британії та Північної Ірландії	270	175	118	88	152	87	-95	-30
Угорщина	68	116	438	186	-370	-70	48	-252
Фінляндія	21	11	26	7	-5	4	-10	-19
Франція	215	152	166	108	49	44	-63	-58
Хорватія	34	38	35	62	-1	-24	4	27
Чехія	110	97	571	282	-461	-185	-13	-289
Швейцарія	36	33	30	22	6	11	-3	-8
Швеція	62	34	38	20	24	14	-28	-18
Інші країни Європи	23	11	5	11	18	-	-12	6

Україна є країною постачальником трудових мігрантів і в найближчій перспективі потік імміграції буде збільшуватись, що посилює додаткову конкуренцію на місцевому ринку праці і призводить до зростання

безробіття. Крім того, масову імміграцію завжди супроводжують зростання соціальної напруженості в суспільстві, конфлікти, що виникають на расовому, національному та регіональному ґрунті, зростання рівня злочинності. Всі ці негативні чинники ведуть, безумовно, до зниження рівня міжнародної конкурентоспроможності країни.

Велика частина з числа українців, що вперше отримали посвідку на проживання в ЄС, минулого року виїхало до Польщі – 79%. Переїжджаючи до Центральної Європи, українці склали лідируючу національність серед іноземних робітників, що отримали посвідку на проживання в восьми країнах ЄС: Латвії, Литві, Естонії, Фінляндії, Польщі, Угорщині, Словаччині і Чеській Республіці. На відміну від швидкого зростання кількості українців в ЄС, кількість первинних посвідок на проживання, виданих для всіх національностей із всіх причин, збільшилося минулого року всього на 6% до 3 мільйонів.

З 2014 р. кількість українських трудових мігрантів, що переїхали до Європейського Союзу (ЄС), значно збільшилася. Тільки в 2019 р. громадяни України отримали 660 тис. дозволів на мешкання для здійснення оплачуваної діяльності в державах-членах, ставши найбільшою зовнішньою робочою силою в ЄС. Таким чином, залежність економік держав-членів від працівників з України досягла значного рівня, про що свідчить брак робочої сили, що спостерігався під час кризи COVID-19, яка вимусила ЄС закрити свої кордони.

Хоча українська трудова міграція в ЄС приносить економічні вигоди обом сторонам, такий обмін пов'язаний з безліччю проблем. До них відносяться обмежений захист українських трудових мігрантів, обхід правил оформлення дозволів на працевлаштування, а також спроби несумлінних суб'єктів заманити українців на сумнівну або неіснуючу роботу.

В 2014 р. Україна уклала знакову Угоду про асоціацію з Європейським Союзом. Цей крок поклав початок дистанціюванню країни від Росії, яка протягом декількох десятиліть була основним пунктом призначення для українських товарів і трудових мігрантів. В результаті багато українців, що

шукають роботу за кордоном, почали «дивитися на захід», особливо після початку озброєного конфлікту на сході України. Не дивлячись на консенсус відносно того, що українська трудова міграція в ЄС несе в собі економічні вигоди для обох сторін, залишаються невирішеними різні проблеми, у тому числі сумнівні умови праці, в яких часто виявляються мігранти, постійна діяльність несумлінних посередників і торговців людьми, а також ксенофобські настрої, що все ж зустрічаються в країнах ЄС. Тоді як одні трудові мігранти зрештою піддаються депортації, інші не мають доступу до соціального забезпечення через те, що вони обходять відповідні правила оформлення дозволів на працевлаштування. Українські трудові мігранти, що переїзять до ЄС, можуть бути мотивовані різними чинниками – поліпшенням рівня життя, більш високою заробітною платою або економічними потрясіннями, що продовжуються в рідній країні. Близькість до ЄС, природно, також грає роль у виборі місця призначення.

Україна має сухопутні кордони з чотирма державами-членами ЄС – Польщею, Угорщиною, Словаччиною і Румунією. В результаті українцям відкритий широкий вибір трансграничних транспортних повідомлень – від недорогих авіарейсів до маршрутних автобусів. Проте саме сухопутний кордон між Україною і Шенгенською зоною залишається головними воротами для українських трудових мігрантів. Існують різні оцінки кількості українських трудових мігрантів, що знаходяться в ЄС. За даними Міністерства соціальної політики України 3,2 млн. осіб постійно працюють за межами країни. Дані Євростата свідчать, що в період з 2014 р. по 2019 р. 3446793 українці вперше отримали дозвіл на мешкання в ЄС 2847830, при цьому 82,6% (2847830) з них були оформлені для здійснення оплачуваної діяльності [28].

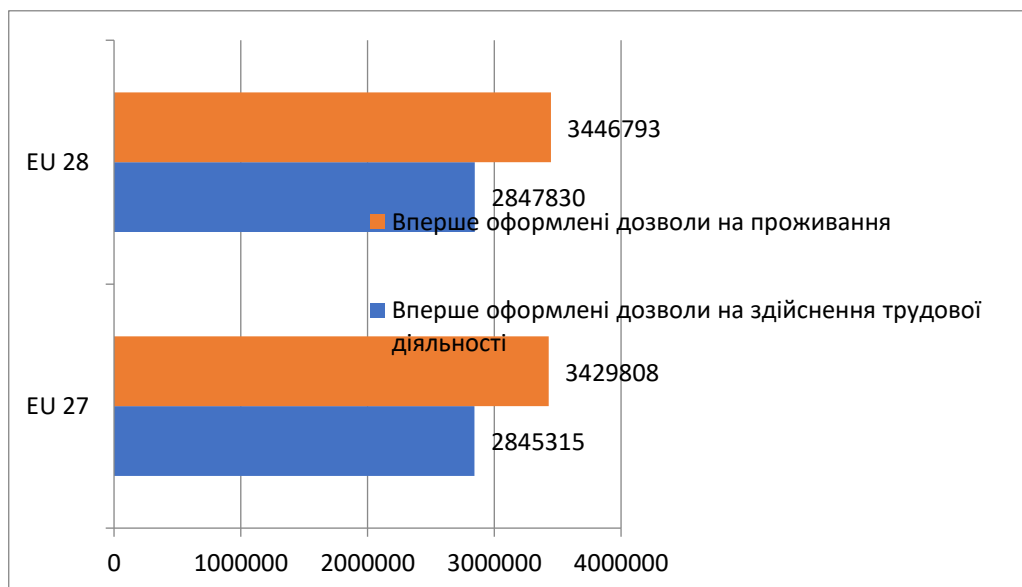

Рис. 2.3. Вперше отримані дозволи на мешкання в ЄС для здійснення оплачуваної діяльності і вперше отримані дозволи на мешкання в ЄС (2014-2019) [25].

На рис. 2.4 представлено основні держави-члени ЄС, що оформили дозволи на працевлаштування для громадян України (2014-2019).

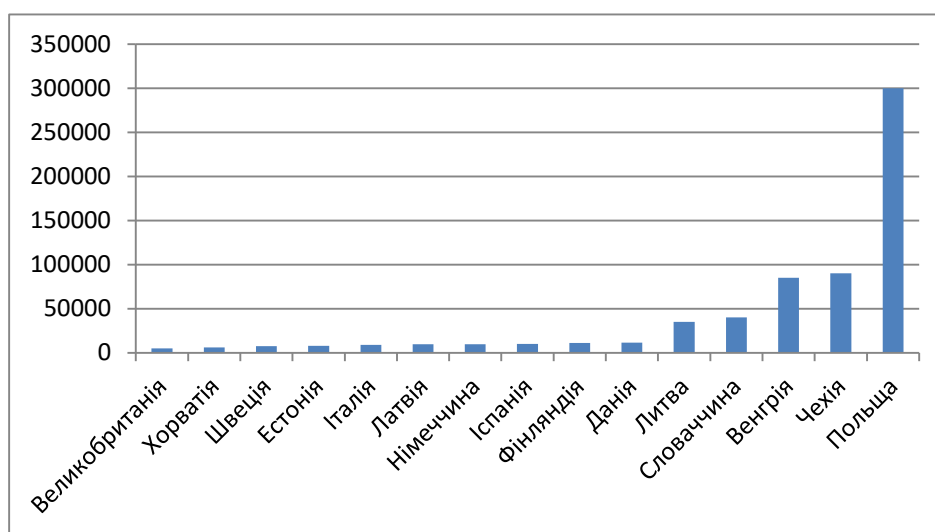

Рис. 2.4. Основні держави-члени ЄС, що оформили дозволи на працевлаштування для громадян України (2014-2019) [25].

Термін дії дозволів на оплачувану діяльність, виданих державами-членами ЄС, складає від 3-5 місяців до 6-11 місяців і 12-12+ місяців. В період 2014-2019 рр. Польща, Чехія, Угорщина, Словаччина і Литва були головними пунктами призначення в ЄС, які видавали всі три типи дозволів (рис. 2.5). Частіше за все оформлялися дозволи на термін 3-5 або 6-11 місяців, тобто

українська трудова міграція в ЄС є як циркулярною, так і сезонною. Деякі держави, такі як Фінляндія і Польща, переважно мають потребу у сезонній робочій силі з України.

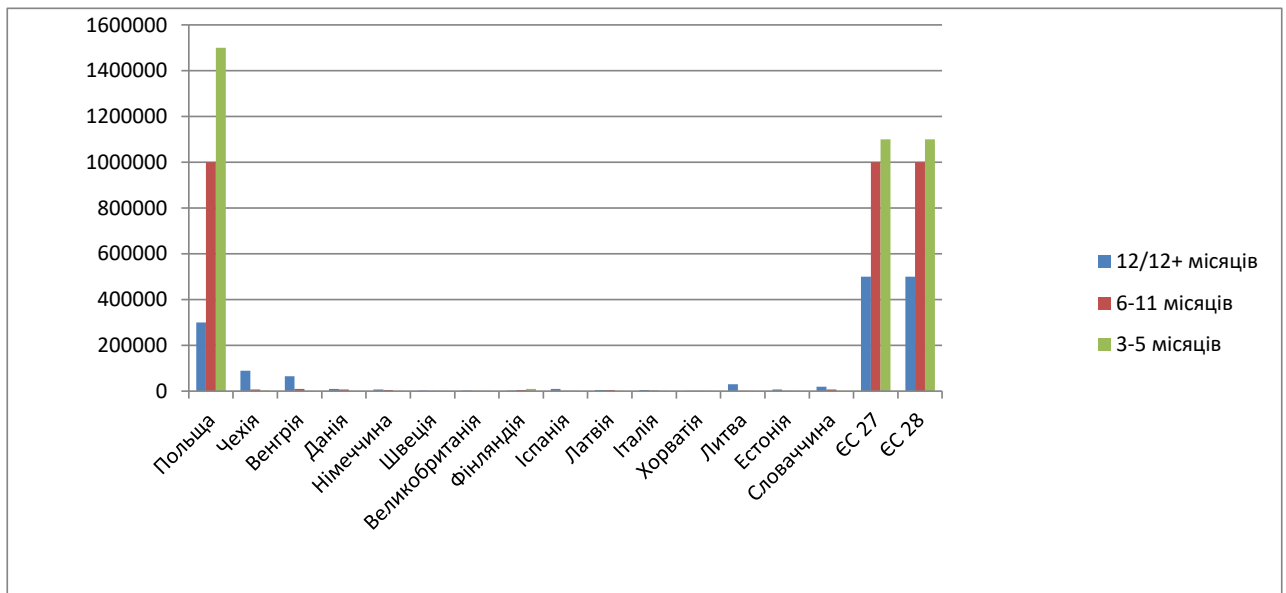

Рис. 2.5. Основні держави-члени ЄС, що оформили дозволи на працевлаштування для громадян України, за тривалістю терміну дії дозволів (2014-2019) [25].

Паралельно має місце імміграція висококваліфікованих фахівців, при цьому останніми роками росте кількість дозволів на працевлаштування, дійсних на термін 12 місяців і більш, в основному для вищих посад. Наприклад, Чехія, Угорщина, Литва, Словаччина і Данія оформили більше дозволів на 12 місяців або більш, ніж на 3-5 місяців і 6-11 місяців відповідно. Таким чином, очевидно, що українська робоча сила в ЄС зайнята виключно на низько- або середньо-оплачуваних посадах [28].

Вважається, що фактична кількість українських трудових мігрантів в ЄС набагато вище, ніж в офіційних даних. Цьому є декілька причин: відсутності систематичного перепису населення і ефективних стимулів для реєстрації переміщень до небажання тих, хто залишається в Україні, визнавати, що члени їх сім'ї працюють за кордоном. Крім того, значна кількість трудових мігрантів з України зайняті в неформальній економіці, а країна продовжує лідирувати в рейтингах за такими показниками, як «відмова

у в'їзді» і «незаконне перебування». В 2019 р. було виявлене, що в цілому 39600 українців незаконно перебувають в ЄС, з них 19600 – в Польщі.

Більшість українських трудових мігрантів, що працюють в ЄС, виконує низькооплачувану, чорну роботу, часто пов'язану з ручною працею або небезпечними умовами праці. Більшість цих трудових мігрантів складають чоловіки у віці від 26 до 35 років, переважно працюючі у сфері адміністративних і допоміжних послуг, на виробництві і в будівництві, а також в промисловості, логістиці, сільському господарстві, сфері гостинності або гастрономії. Ці вакансії – від водія, складальника ягід і офіціантки до адміністратора готелю – переважно заповнюються за дозволами на працевлаштування і мешкання тривалістю 3-5 місяців або 6-11 місяців. Деякі країни, такі як Італія, залучають певний тип робочої сили: троє з чотирьох українців, що працюють в Італії, – жінки, що працюють доглядальницям.

Як вже наголошувалося, імміграція висококваліфікованої робочої сили, хоча і в набагато менших обсягах, також має місце. Велика кількість дозволів, оформлених на 12 місяців і більш в державах-членах ЄС, таких як Данія і Німеччина, наприклад, дозволяє припустити, що громадяни України, можливо, працюють на висококваліфікованих посадах, у тому числі лікарями, медсестрами, інженерами, аналітиками даних і ІТ-фахівцями – всі ці професії запитані в ЄС. Цілком можливо, що дозволи, оформлені на 6-11 місяців, також включають певну частку висококваліфікованих працівників; їх менша тривалість дії частково пояснюється тим, що продовження дозволів на працевлаштування в деяких державах-членах ЄС необхідно оформляти на місці [12]. Вплив українських працівників на економіку України і держав-членів ЄС є відчутним. В період 2014-2019 рр. Україна отримала 67,914 млрд. дол. США у вигляді грошових переказів, при цьому дане джерело доходу складає в середньому 9,5% річного ВВП (рис. 2.6). Були зроблені спроби оцінити внесок українських працівників в економіку держав-членів ЄС. Так, за оцінкою Національного банку Польщі, внесок українських працівників в річний приріст ВВП Польщі в період 2013- 2019 рр. склав 13%.

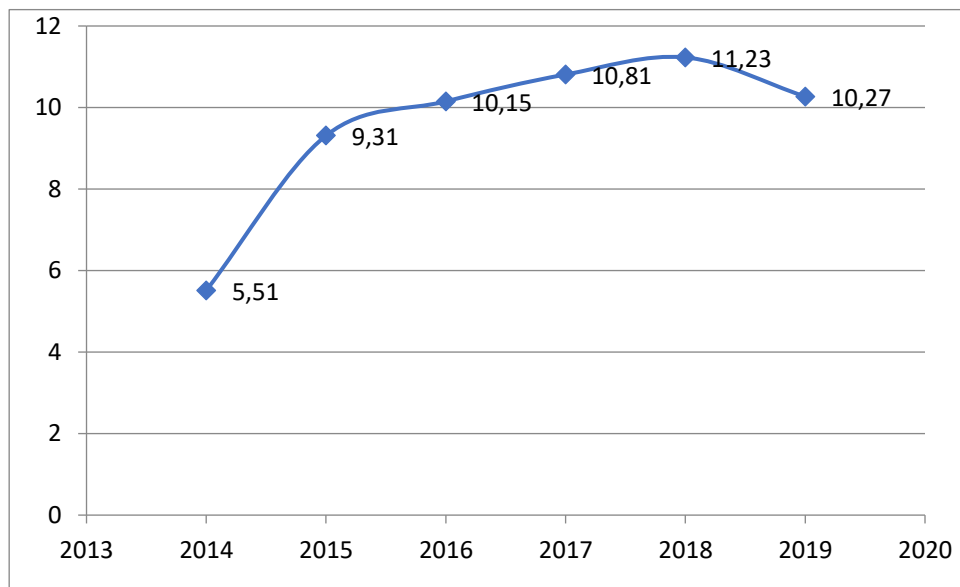

Рис. 2.6. Отримані особисті грошові перекази, % від ВВП України (2014-2019) [38].

Трудова міграція в ЄС з України регулюється різними правовими системами, у тому числі діючими на території України, в конкретній державі-члені ЄС і на рівні ЄС. Розглянемо основні законодавчі документи. Закон України «Про зовнішню трудову міграцію» і Стратегія державної міграційної політики. Ці законодавчі акти охоплюють широке коло питань: державний, соціальний і правовий захист трудових мігрантів і членів їх сімей; співпраця з державними органами і НВО, що займаються зовнішньою міграцією; обмеження нелегальної міграції; створення умов для реінтеграції трудових мігрантів в українське суспільство; проведення інформаційних кампаній, збір даних і інше. Міністерство розвитку економіки, торгівлі і сільського господарства офіційно займається питаннями, пов'язаними із зовнішньою міграцією.

Держави-члени ЄС: Правила оформлення дозволів на працевлаштування, Закони про працю і Закони про соціальний захист. Питання міграції, праці і соціального захисту переважно регулюються кожною державою-членом ЄС окремо. Відповідні закони в 27 державах-членах ЄС значно відрізняються; деякі з них складніші і більш громіздкі, ніж інші. Польща, Чехія і Угорщина надають громадянам третіх країн, у тому числі

українцям, максимально спрощений доступ на свої ринки праці. Так, Польща і Угорщина дозволяють громадянам України, якщо їх перебування перевищує 90 днів, використовувати правила безвізового в'їзду в ЄС для пошуку роботи на місці і подальшого звертання за робочою візою усередині країни. Запущена в Чехії в 2016 р. спеціалізована програма «Проект Україна» спрямована на залучення українських трудових мігрантів через систему квот.

Інші держави-члени ЄС застосовують більш суворий підхід до найму працівників із-за кордону. В Швеції, наприклад, необхідно пройти ряд перевірок Шведського міграційного агентства і таких установ, як Конфедерація профспілок Швеції і Союз муніципальних працівників Швеції, для всіх видів зайнятості. В Нідерландах працедавці, охочі залучити зовнішню робочу силу для сезонних робіт, повинні відповідати широкому набору критеріїв, тоді як потенційні сезонні працівники повинні пройти тест на туберкульоз. Сфера застосування законів про працю і соціальний захист також є однією з чинників, що пояснюють різні національні підходи до зовнішньої робочої сили. Так, рівні соціального захисту в таких країнах, як Швеція або Данія, як з погляду фінансових витрат, так і з погляду збереження робочих місць, значно вище, ніж в Польщі або Угорщині.

Закони і директиви ЄС: Договір про функціонування Європейського Союзу і Хартія основних прав. В цих ключових джерелах первинного права дві статті стосуються громадян третіх країн. Стаття 79 Договору заявляє про необхідність розробки загальної імміграційної політики і розвитку прав громадян третіх країн, що проживають в ЄС, а статті 151-153 висловлюють основні принципи справедливого найму, доповнюючи статті 27-38 Хартії (Розділ IV: Солідарність) [52].

Директива про єдиний дозвіл: це відносно новий закон, що передбачає єдину процедуру подачі заяви для громадян третіх країн на мешкання і працевлаштування в державах-членах ЄС і загальний набір прав для законно проживаючих працівників. В документі встановлюється ряд прав, що забезпечують працівникам із третіх країн рівний обіг разом з національними

працівниками. Він також вводить єдину процедуру подачі заявки на оформлення єдиного дозволу для громадян третіх країн на мешкання з метою працевлаштування на території держави-члена ЄС.

Директива про сезонних працівників: дана Директива про умови в'їзду і перебування громадян третіх країн з метою працевлаштування як сезонних працівників застосовується відносно громадян третіх країн, що приїжджають на роботу в ЄС на обмежений період часу протягом певного сезону: на термін як менш, так і більше 90 днів. В ній висловлені основні правила найму громадян третіх країн і основи захисту їх прав (винагорода, мешкання і ін.). Через спалах COVID-19 влітку 2020 р. Європейська комісія випустила керівництво, в якому національній владі пропонується надати сезонним працівникам, як громадянам, так і негромадянам ЄС, додатковий захист і стимулювати співпрацю між державами-членами ЄС, соціальними партнерами, Європейським агентством з безпеки і гігієни праці і Європейським управлінням з праці [53].

Директива про відрядження працівників в рамках надання послуг дозволяє одній державі-члену ЄС направляти працівників в інші держави-члени ЄС на обмежений період часу, використовуючи Сертифікат А1 – офіційний документ, що визнається на всій території Європейського Союзу. Цей сертифікат подається до відповідного органу держави-члена ЄС, що відрядив працівника. Якщо працівник є громадянином третьої країни, він повинен заповнити форму «Інформація про законність мешкання громадянина третьої країни» і надати супровідні документи, такі як підтвердження дійсності перебування і податкового резидентства. Такий самий набір умов застосовується до так званої «візи Ван дер Ельста», ще одному легальному способу роботи в державі-члені ЄС без дійсного дозволу на працевлаштування.

Юридичні вимоги для отримання сертифікату А1 в Польщі: наявність дозволу на довгострокове мешкання, дозволи на постійне мешкання, або

дозволи на тимчасове мешкання, або дозволи на працевлаштування; наявність Шенгенської або національної візи, виданої на підставі:

- роботи, яка не 1) перевищує 6 місяців протягом будь-якого 12-місячного періоду, на підставі заяви про доручення роботи іноземцю, внесеному в реєстр;

- виконання роботи 2) протягом періоду, що не перевищує 9 місяців в календарному році або

- виконання роботи, відмінної від вказаної в 1) або 2).

Хоча Польща залишається основним напрямом для українських трудових мігрантів в ЄС, з'являється все більше свідчень того, що зростаюча кількість українців обирають інші держави-члени як пункт призначення. Цю тенденцію, що зростає, можна пояснити незадоволеністю працівників польським ринком праці «з погляду стабільності і безпеки», а також умовами праці і життя в цій країні. Одним з основних нових напрямів є Німеччина, яка в 2020 р. послабила правила оформлення дозволів на працевлаштування.

Останніми роками число українських громадян, що отримують дозволи на роботу в Німеччині зросло. При цьому країна увійшла до першої десятки держав, що оформляли дозволи на працевлаштування українським громадянам в період 2014-2019 рр. Закон про кваліфіковану імміграцію, прийнятий в Німеччині в 2020 р., може залучити ще більше українських працівників, не в останню чергу через високий рівень доходів в країні. Середня валова заробітна плата в Німеччині зараз складає 3994 євро в місяць в порівнянні з 1000 євро в Польщі. Крім цього економічного чинника, Німеччина докладляє зусилля з активного залучення широкого кола працівників, у тому числі висококваліфікованих. На сайті Make-it-in-Germany.com, що фінансується урядом, перераховані вакансії, наприклад, в соціальних науках, мистецтві, лінгвістиці, інженерії, програмуванні і ін. Ці кар'єрні можливості можуть виявитися дуже привабливими для працюючих в даний час на польському ринку праці українських трудових мігрантів, оскільки 77% з яких посідають посади нижче за свій кваліфікаційний рівень. Незважаючи на повідомлення

поліції Німеччини у вересні 2020 р. про збільшення числа українських трудових мігрантів, що прибувають, говорити про кінцевий результат зміни трудових мігрантів в цю країну поки що рано. Адже Закон про кваліфіковану імміграцію набув чинності зовсім недавно, при цьому COVID-19 все ще перешкоджає вільному переміщенню [53].

Багато українських трудових мігрантів, що працюють в ЄС, виконують низькооплачувану чорну роботу, яка часто небезпечна і вважається сумнівною. Звичайно такі види зайнятості пов'язані з поганими умовами праці і життя, відсутністю можливості просуватися кар'єрними сходами, ризиками на робочому місці і за місцем проживання, а також невизначеністю відносно тривалості зайнятості, соціального захисту, заробітної плати і пільг. Недавнє дослідження підтвердило, що велика кількість українських трудових мігрантів в Польщі стикається з цими проблемами, не маючи доступу до місцевого трудового законодавства і регулювання, часто через мовний бар'єр. Подальше дослідження показало, що українські трудові мігранти часто стикаються з незадовільними умовами праці і життя не тільки в Польщі, але також в Італії і Нідерландах. Статистичні дані підтверджують ці висновки. Інші випадки сумнівної зайнятості пов'язані з непрозорим ланцюжком хижих посередників, діючих як в Україні, так і в ЄС. Через діяльність з найму, спрямовану на експлуатацію працівників з метою отримання прибутку, українські громадяни можуть виявитися в ситуації, коли вони претендують на неіснуючі робочі місця і потрапляють в боргову кабалу, тобто мають борг перед посередниками, які можуть конфіскувати особисті документи працівників і скоювати зловживання в їх відношенні. Дослідження показали, що деякі агентства, що заявляють про намір найняти іноземних працівників, є шахрайськими, їх насправді не існує. Враховуючи, що регулярні трудові мігранти стикаються з такими проблемами, мігранти, що працюють в неврегульованому статусі, ймовірно, зіткнуться з ще більш високим рівнем нестабільності.

Кількість українських відряджених працівників в ЄС зростає. Хоча точних оцінок кількості не існує через відсутність надійних даних про

механізм відрядження, багато органів влади підкреслюють значну кількість спроб обійти правила оформлення дозволів на працевлаштування в державах-членах ЄС, використовуючи Директиву про відрядження працівників. Українські трудові мігранти в основному прямують з Польщі в такі країни, як: Чехія, Швеція, Фінляндія і Естонія, в кожній з яких діють суворі процедури найму відносно громадян третіх країн і, як правило, більш високі податки, особливо в Швеції і Фінляндії. Щоб заощадити час і скоротити витрати, уникаючи перевірок і складних способів найму мігрантів, деякі працедавці вдаються до відрядження працівників за допомогою сертифікату A1 або без нього. Така практика неодноразово наголошувалася як шведською поліцією, так і ЗМІ. Українських трудових мігрантів зупиняли в шведських портах Карлскруна і Треллеборг і в ході інспекції праці виявилось, що вони незаконно працюють на місцевій гумовій фабриці. В даний час відсутні офіційні оцінки кількості українських працівників без документів в Швеції. У Фінляндії, Естонії і Чехії, українські відряджені працівники стикаються з труднощами і нестабільністю, що виходить за рамки тих, які випробовують відряджені працівники-громадяни країн ЄС. Громадяни України іноді вимушені миритися з позбавленням доступу до соціального забезпечення, не виплатою заробітної плати або незабезпеченням безпеки на робочому місці. Навіть у разі привабливих зарплат, обіцяних посередниками, деякі відряджені співробітники залишаються без коштів або соціального захисту, оскільки їх кадрові агентства не платять ні податків, ні соціальних внесків.

Для можливості прогнозування величини чистої міграції у країнах з різним рівнем ВВП на душу населення, знайдемо кореляційну залежність між цими показниками і побудуємо регресійну однофакторну модель. Для виявлення кореляційної залежності між питомою вагою емігрантів у населенні країн та рівнем ВВП на душу населення побудуємо регресійну однофакторну модель за допомогою Excel. Для цього відберемо 10 розвинених країн з рівнем ВВП на душу населення більше 40000 дол.США, 10 країн – з середнім економічним розвитком (ВВП на душу населення – від 15000 до

30000 дол. США) і 10 слаборозвинених країн (ВВП на душу населення – менше 7000 дол. США). Після розрахунку середніх показників для кожної групи країн (питомої ваги емігрантів у населенні країн) ми чітко бачимо, що розвинені країни є країнами-реципієнтами робочої сили, а слаборозвинені – постачальниками (експортерами). Якщо показник чистої міграції є від’ємним, то країна відноситься до чистого експортера, якщо додатним – до реципієнта (приймача робочої сили). Виключенням є Україна. На відміну від поширеної думки, Україна є чистим реципієнтом: кількість іммігрантів в Україну більша, ніж кількість емігрантів, не дивлячись на те, що Україна є країною зі слабо розвинутою економікою за рівнем показника ВВП на душу населення. У групі країн з середнім економічним розвитком більшість країн є реципієнтами робочої сили, лише Польща, Латвія та Португалія – країни-експортери трудових мігрантів (таблиця 2.7).

Підрахуємо кореляцію по виборці в цілому.

Економічне зростання оцінюється швидкістю зміни обсягу реального ВВП за певний проміжок часу.

ВВП на душу населення є основним показником, за яким визначають реальний життєвий рівень населення країни. ВВП на душу населення — найбільш універсальний спосіб побачити багатство та процвітання країни. Вищий реальний ВВП на душу населення є показником вищого рівня життя. Тож ВВП на душу населення виступає важливим орієнтиром, коли потрібно порівняти рівень життя у різних країнах і ефективність їх економік. Виходячи з інформації про темпи його зміни, робляться висновки про погіршення чи покращення добробуту населення та подальше вжиття певних засобів у разі його погіршення. Отже, реальний рівень життя населення країн будемо вимірювати показником ВВП на душу населення.

Для побудови емпіричної моделі необхідні такі дані: показники, часовий проміжок та територія. Територія представлена тридцятьма країнами – з високим рівнем економічного розвитку, середнім і низьким. Часовий проміжок – 2020 рік, адже цього буде достатньо для кореляційно-регресійного

аналізу у просторі. Перший показник – ВВП на душу населення. Питома вага чистих мігрантів у загальній чисельності населення – другий показник.

Забезпеченість статистичними даними дозволяє застосувати кореляційно-регресійний аналіз. Як зазначалось, завданням дослідження є між питомою вагою емігрантів у населенні країн та рівнем ВВП на душу населення. Також, необхідно визначити силу цього взаємозв'язку. В дослідженні також необхідно застосувати графічне зображення статистичних даних для аналізу тенденцій динаміки показників.

Для дослідження обрано однофакторну модель. Фактор, який впливає: ВВП на душу населення; результат, на який впливає фактор: питома вага емігрантів у населенні країн. Враховуючи всі теоретичні дослідження, зазначені в роботі, результатом кореляційно-регресійного зв'язку може бути прямий зв'язок – чим вище ВВП на душу населення, тим вище питома вага емігрантів у населенні країн. Дані будуть розглянуті в просторі – використано офіційні статистичні дані показників для 30 країн за 2020 рік.

Таблиця 2.7

Статистичні дані рівня ВВП на душу населення за методологією Всесвітнього Банку і розрахунок показників питомої ваги чистих мігрантів у загальній чисельності населення країн за 2020 рік [43, 52]

№	Країни	ВВП на душу населення, дол.США	Net migration, млн.ос.	Загальна чисельність населення на середину 2020, млн.ос.	Питома вага чистих мігрантів у загальній чисельності населення
1	Норвегія	67294,5	0,14	5,4	2,593
2	США	63543,6	4,8	331	1,450
3	Сінгапур	59797,8	0,1351	5,9	2,290
4	Нідерланди	52304,1	0,08	17,1	0,468
5	Швеція	51925,7	0,2	10,1	1,980
6	Австралія	51812,2	0,7912	25,5	3,103
7	Ізраїль	43610,5	0,05	8,7	0,575
8	Канада	43241,6	1,2	37,7	3,183
9	ОАЕ	43103,3	0,2	9,9	2,020
10	Великобританія	40284,6	1,3	67,9	1,915
11	Мальта	27884,6	0,0045	0,4415	1,019
12	Іспанія	27057,2	0,2	46,8	0,427
13	Португалія	22439,9	-0,03	10,2	-0,294

14	Саудівська Аравія	20110,3	0,6749	34,8	1,939
15	Польща	15656,2	-0,147	37,8	-0,389
16	Кіпр	26623,8	0,025	1,2	2,083
17	Чехія	22762,2	0,1101	10,7	1,029
18	Естонія	23312,3	0,0196	1,3	1,508
19	Латвія	17620	-0,0742	7,8	-0,951
20	Словенія	25179,7	0,01	2,1	0,476
21	Парагвай	4949,7	-0,0828	7,1	-1,166
22	Шрі-Ланка	3682	-0,4899	21,4	-2,289
23	Туніс	3319,8	-0,02	11,8	-0,169
24	Індонезія	3869,6	-0,4948	273,5	-0,181
25	Україна	3726,9	0,05	43,7	0,114
26	Єгипет	3547,9	-0,1902	102,3	-0,186
27	В'єтнам	2785,7	-0,4	97,3	-0,411
28	Індія	1900,7	-2,7	1400	-0,193
29	Узбекістан	1685,8	-0,0443	33,5	-0,132
30	Пакистан	1193,7	-1,2	220,9	-0,543

Для наочної оцінки наявності зв'язку між питомою вагою емігрантів у населенні країн та рівнем ВВП на душу населення та для подальшого аналізу динаміки побудований рис. 2.7.

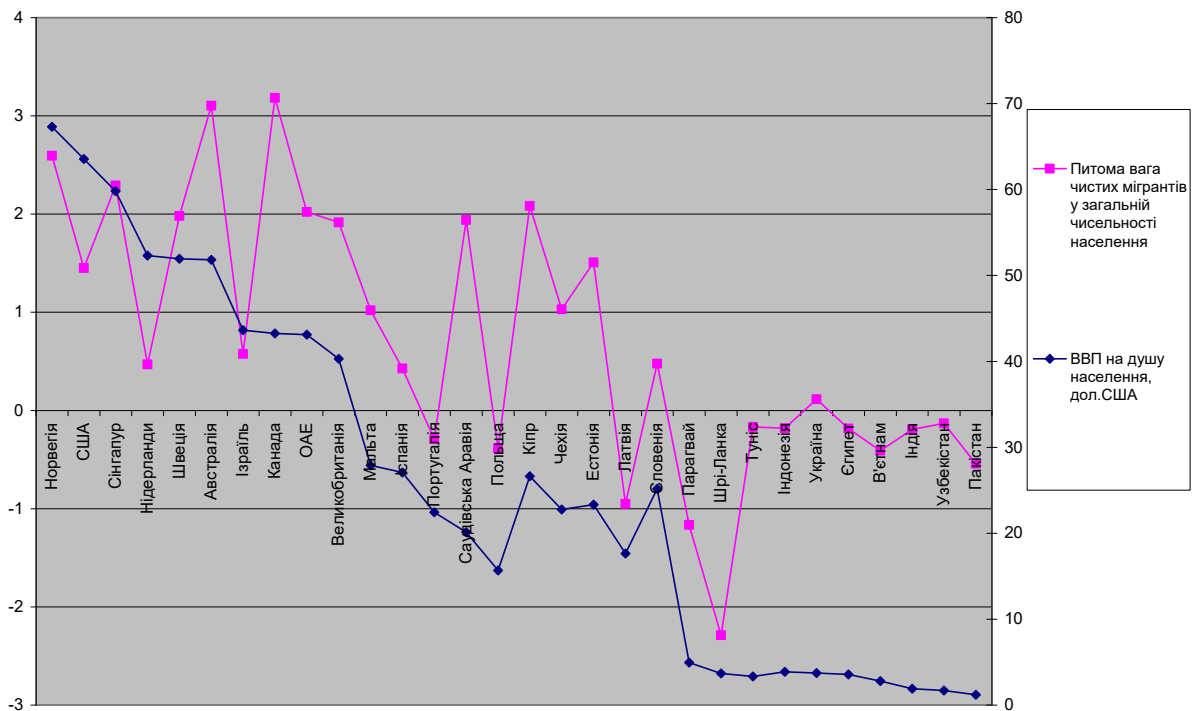

Рис. 2.7. Динаміка показників для побудови кореляційно-регресійної моделі.

За даними таблиці 2.8 виявимо кореляційну залежність між показниками ВВП на душу населення та чистою міграцією.

Таблиця 2.8

Дані для виявлення кореляційної залежності

№	Країни	ВВП на душу населення, тис. дол.США	Net migration, млн.ос.
1	Норвегія	67,2945	0,14
2	США	63,5436	4,8
3	Сінгапур	59,7978	0,1351
4	Нідерланди	52,3041	0,08
5	Швеція	51,9257	0,2
6	Австралія	51,8122	0,7912
7	Ізраїль	43,6105	0,05
8	Канада	43,2416	1,2
9	ОАЕ	43,1033	0,2
10	Великобританія	40,2846	1,3
11	Мальта	27,8846	0,0045
12	Іспанія	27,0572	0,2
13	Португалія	22,4399	-0,03
14	Саудівська Аравія	20,1103	0,6749
15	Польща	15,6562	-0,147
16	Кіпр	26,6238	0,025
17	Чехія	22,7622	0,1101
18	Естонія	23,3123	0,0196
19	Латвія	17,62	-0,0742
20	Словенія	25,1797	0,01
21	Парагвай	4,9497	-0,0828
22	Шрі-Ланка	3,682	-0,4899
23	Туніс	3,3198	-0,02
24	Індонезія	3,8696	-0,4948
25	Україна	3,7269	0,05
26	Єгипет	3,5479	-0,1902
27	В'єтнам	2,7857	-0,4
28	Індія	1,9007	-2,7
29	Узбекістан	1,6858	-0,0443
30	Пакистан	1,1937	-1,2

У таблиці 2.9 представлено результати регресійної статистики у програмі Excel.

Таблиця 2.9

Результати регресійної статистики

Регресійна статистика						
Множинний R	0,573753					
R-квадрат	0,329193					
Нормований R-квадрат	0,305235					
Стандартна помилка	0,932773					
Спостереження	30					
Дисперсійний аналіз						
	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>	
Регресія	1	11,95535	11,95535	13,74074	0,000917	
Залишок	28	24,36184	0,870066			
Разом	29	36,31718				
	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна помилка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95%</i>
Y-перетинання	-0,65012	0,272248	-2,38798	0,023928	-1,2078	-0,09245
Змінна X 1	0,03043	0,008209	3,706851	0,000917	0,013615	0,047246

Оцінимо силу взаємозв'язку за допомогою емпіричного коефіцієнту кореляції (або кореляційного відношення). Цей коефіцієнт обраний тому, що він підходить як для лінійного зв'язку, так і для нелінійного.

Лінійний коефіцієнт кореляції по виборці в цілому дорівнює 0,57. Дамо оцінку лінійному коефіцієнту кореляції (табл. 2.10).

Таблиця 2.10

Оцінка лінійного коефіцієнта кореляції [побудовано автором]

Значення лінійного коефіцієнта зв'язку	Характер зв'язку	Інтерпретація зв'язку
$r=0$	відсутній	–
$0 < r < 1$	пряма	зі збільшенням X збільшується Y
$-1 < r < 0$	зворотна	зі збільшенням X зменшується Y і навпаки
$r=1$	функціональна	кожному значенню факторної ознаки строго відповідає одно значення результативної ознаки

Оскільки $0 < r < 1$, то характер зв'язку – прямий, тобто зі збільшенням X збільшується Y і навпаки. Якщо рівень ВВП на душу населення зростає, то зростає питома вага емігрантів у населенні країн.

Коефіцієнт детермінації розраховується для оцінки якості підбору рівняння регресії. Для прийнятних моделей передбачається, що коефіцієнт детермінації повинен бути хоча б не менше 50%. В нашій моделі коефіцієнт детермінації рівний 33%, це свідчить про те, що в 33% випадків зміни x приводять до зміни Y . Іншими словами, точність підбору рівняння регресії – низька. Це свідчить про наявність невеликої залежності між рівнем ВВП на душу населення і питомою вагою емігрантів у населенні країн.

Отже, ми виявили залежність між рівнем ВВП на душу населення та питомою вагою емігрантів у населенні країн. Ця залежність – пряма. Крім того, на основі зроблених розрахунків можна зробити висновок, що розвинені країни є країнами-реципієнтами робочої сили, а слаборозвинені – постачальниками (експортерами).

Використано лінійну формулу рівняння регресії, де x – ВВП на душу населення, а y – питома вага емігрантів у населенні країн:

$$Y = a + b \cdot x$$

За допомогою метода найменших квадратів можна розрахувати, що параметр $a = -0,65$, а параметр $b = 0,03$.

Рівняння регресії для обраних даних має такий вигляд:

$Y = -0,65 + 0,03 \cdot X$, $b > 0$, отже зв'язок показників прямий. Зміна ВВП на душу населення на 1 тис. дол. призведе до збільшення питомої ваги чистих мігрантів на 0,03 відсоткових пунктів. Від'ємне значення коефіцієнту a свідчить, що для країн з низьким рівнем ВВП на душу населення буде властивим переважання еміграції над імміграцією. І тільки з певного рівня доходу ($0,65 : 0,03 = 21,7$ тис. дол.) імміграція починає переважати. А тому одним з ключових напрямків розв'язання проблеми надмірної еміграції повинне стати зростання загального добробуту країни.

Зробимо прогноз чистої міграції для однієї з країн за кожною з трьох груп за рівнем ВВП на душу населення. Результати представлено у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11

Результати прогнозування чистої міграції за побудованою регресійною моделлю

Країна	Рівень ВВП на душу населення, тис.дол.	Прогнозне значення чистої міграції, млн.ос.
Великобританія	45	0,7
Чехія	25	0,1
Індія	2,2	-0,584

Отже, за результатами прогнозу можна зробити висновки, що якщо рівень ВВП на душу населення у Великобританії зросте з 40,2 тис.дол. до 45 тис.дол, то чиста міграція зменшиться з 1,3 млн.ос. до 0,7 млн.ос. Тобто серед країн з високим рівнем ВВП на душу населення зі зростанням рівня ВВП на душу населення величина чистої міграції буде зменшуватися. Якщо в Чехії рівень ВВП на душу населення зросте з 22,76 тис.дол. до 25 тис.дол, то чиста міграція зменшиться з 1,3 млн.ос. до 0,7 млн.ос. з 0,11 млн.ос. до 0,1 млн.ос. В Індії при зростанні ВВП на душу населення з 1,9 тис.дол. до 2,2 тис.дол. від'ємне значення чистої міграції зменшиться з 2,7 млн.ос. до 0,584 млн.ос. У країнах з низьким рівнем ВВП на душу населення при зростанні цього показника країни поступово будуть з країн-донорів робочої сили перетворюватися на країн-реципієнтів. Отже, щоб країнам позбутися надмірної еміграції, всі зусилля необхідно спрямовувати на зростання загального добробуту країни, одним із показників якого є ВВП на душу населення.

У підсумку можна зазначити, що виявлені проблеми, з якими стикаються українські трудові мігранти в ЄС, відносяться до трьох областей: права людини, трудові права і безпека. У третьому розділі будуть надані конкретні рекомендації щодо можливих шляхів вирішення проблем, існуючих в кожній з областей з метою полегшення тягара, який несуть трудові мігранти. Більшість рекомендацій, принаймні теоретично, можуть бути реалізовані відносно легко і недорого. Проте, якщо їх ігнорувати, то навіть питання, які на

даному етапі можна вирішити з мінімальними витратами, зрештою можуть поставити як держави-члени ЄС, так і Україну перед обличчям більш серйозних проблем надалі. Серед цих довгострокових наслідків – потенційні порушення прав людини, незаконна торгівля робочою силою, ухилення від сплати податків і ксенофобські настрої – все це не принесе користі ні Європейському Союзу, ні українським трудовим мігрантам, що працюють в його межах.

2.3 Циркулярна міграція трудових ресурсів

Враховуючи відсутність загального поняття, вивчення робіт вчених, які присвячені циркулярній міграції, дають нам три широкі підходи до визначення цього поняття:

1. Циркулярна міграція є тимчасовим рухом, що повторюється, через кордони країн з метою працевлаштування.

2. Циркулярна міграція є інструментом міграції і розвитку ("ситуація потрібного виграшу").

3. Циркулярна міграція – явище, регульоване зверху вниз, яке визначається законами, політикою і міжнародними угодами [47].

У всіх країнах-членах ЄС національну політику і загальні підходи до тимчасової і циркулярної міграції, в основному, засновано на міркуваннях, пов'язаних з потребами національного ринку праці. Зокрема, використання тимчасової міграції для покриття дефіциту трудових ресурсів на національних ринках праці зростає в майже всіх країнах ЄС. В той же час, потенціал циркулярної міграції, хоча і в набагато меншому ступені, використовується як інструмент для покриття сезонного дефіциту ринку праці і інших (тимчасових) форм зайнятості.

Фінляндія, крім фокусу на постійну міграцію, визнала, що циркулярні і тимчасові мігранти можуть також допомагати вирішувати проблему заповнення дефіциту робочої сили, наприклад, в соціальному і медичному секторах економіки. Шведський Закон про трудову міграцію, який спрощує процедуру в'їзду трудових мігрантів в країну, незалежно від навиків, містить серйозний потенціал для залучення більшої кількості мігрантів, таким чином заохочуючи циркулярну міграцію. В Португалії, трудова і довгострокова міграція, що приводить до постійного мешкання, були основними формуючими елементами пріоритетів міграційної політики протягом останніх двох десятиліть. Сьогодні, Португалія все більше схиляється до прийняття більш широкого підходу ЄС до циркулярної міграції, пов'язуючи політику в області циркулярної міграції з рішенням проблем дефіциту трудових ресурсів і

розвитком взаємозв'язків між міграцією і розвитком, а також прагненням зменшити негативні наслідки "витоку мізків" за рахунок різних проектів у країнах, що розвиваються.

Бельгія, Фінляндія, Франція, Німеччина, Італія, Португалія, Словенія, Швеція і Великобританія прямо пов'язують свої погляди і політику відносно тимчасової і циркулярної міграції з питаннями розвитку і співпраці з третіми країнами. У Фінляндії, наприклад, Міністерство праці і економіки пропонує враховувати міграцію в двосторонніх проектах співпраці в області розвитку. Крім того, для запобігання "витоку мізків" в Плані дій відносно трудової міграції підкреслюється, що приймання на роботу громадян третіх країн не повинне привести до проблем дефіциту трудових ресурсів уразливих секторів рідних країн мігрантів або впливати на їх соціально-економічний розвиток. У Франції, проблема запобігання "витоку мізків" відображена в угодах зі «Спільного управління міграційними потоками», пов'язаних з декількома країнами, що розвиваються, і це питання повинне враховуватися при видачі дозволів на роботу. В Італії урядова програма на 2007-2009 рр. пропонувала спростити процедуру в'їзду кваліфікованих іноземних працівників, що також повинне було сприяти стійкому розвитку за рахунок обміну знаннями між країнами і спрощення процедур працевлаштування для кваліфікованих іноземних працівників, що володіють спеціальними навиками [27].

В Нідерландах був реалізований пілотний проект з міграції з країнами Південної Африки і Індонезії: було визначено, що максимум 160 трудових мігрантів можуть працювати в Нідерландах впродовж максимум двох років. Даний проект націлений на перевірку гіпотези "потрійного виграшу". Ще в 2008 році Міністерство Співпраці в цілях Розвитку Нідерландів і Міністерство Юстиції Нідерландів розробили програмний документ з міграції і розвитку, який визначив шість пріоритетних областей, в які було включено циркулярну міграцію і проблему "витоку мізків". Загалом, дана стратегія підкреслює необхідність більшої уваги при прийнятті на роботу громадян третіх країн в певних секторах щоб уникнути "витоку мізків".

В Іспанії в даний момент реалізується декілька програм, спрямованих на розвиток третіх країн, а також спрощення циркулярної міграції, в основному в області сільського господарства. Проект "Тимчасова і Циркулярна трудова міграція", початий "Unio de Pagesos" (Союзом Каталонських Фермерів) і фондом "Pagesos Solidaris", припускає спрощення повторного прийому на роботу громадян третіх країн, задіяних в сезонних сільськогосподарських роботах, і включає навчання даних працівників тим навикам, які будуть використані ними для організації власної справи або сімейного проекту після повернення на батьківщину. Програма в основному, але не тільки, сфокусована на мігрантах з Колумбії. Крім того, в 2006 році Іспанія брала участь у виконанні декількох Планів Дій для країн Африки, розташованих на південь від Сахари. Так само, в Італії Програма Дій співтовариства "Aeneas", що виконувалася з 2007 по 2010 рік, фокусувалася на наданні освіти для молоді Молдавії, росіян і українців, які після повернення одержували гарантовану роботу в рідних країнах. Дана схема зміцнює тимчасову форму міграції, але така схема, в основному, спрямована на задоволення потреб мігрантів [27].

В 2009 році в Швеції, урядом був створений незалежний Парламентський Комітет (SiMU), який повинен був перевірити зв'язки між циркулярною міграцією і розвитком. Задача Комітету полягала в аналізі процесів циркулярної міграції і визначенню чинників, що впливають на можливість мігрантів вільно переміщатися зі Швеції в рідну країну і назад. Бажання вивчити і розвинути позитивні наслідки впливу циркулярної міграції на розвиток було основною причиною створення Комітету. Крім того, в березні 2008 року уряд прийняв нову Стратегію Глобального Розвитку, яка замінила старий програмний документ, прийнятий в березні 2002 року. В даній стратегії, зокрема, затверджувалося, що «трудова і циркулярна міграція містять в собі значущий потенціал для розвитку мігрантів і їх країн походження, а також економік країн походження».

У Великобританії, хоча і немає спеціальної стратегії відносно циркулярної міграції, існують приклади успішних спеціальних форм співпраці з третіми країнами, що засновані на підході "від низу до верху» і що доводять потенційні вигоди "потрійного виграшу". Одночасно, проте, наголошується, що відносини між тимчасовою і циркулярною міграцією і розвитком рідних країн залишаються малодослідженими.

Бельгія, Франція, Німеччина, Нідерланди і Португалія в своїх національних програмних документах особливо відзначають значення циркулярної міграції для розвитку рідних країн мігрантів, у випадках, коли громадяни третіх країн повертаються після перебування в країні ЄС і привозять з собою нові навички, або коли людина емігрує з країни, живе в ЄС, а потім на якийсь час повертається в рідну країну. В зв'язку з цим країни ЄС часто називають участь співтовариств діаспори двигунами розвитку і торгівлі рідної країни за рахунок переказу фінансових коштів і соціальних пільг. Таким прикладом може стати програма MOM MIDA для країн Великих озер Африки і Бельгії. Проте більш часто ці вигоди просто признаються, але не активно заохочуються як частина спеціальних програм і ініціатив громадян третіх країн.

В більшості країн ЄС стратегії поліпшення добробуту і інтеграції, в основному, націлені на громадян, мігруючих з метою залишитися в країні назавжди. Лише в деяких країнах ЄС (Естонія, Португалія, Словенія, Іспанія, Швеція) надається особлива увага добробуту і інтеграції циркулярних і тимчасових мігрантів, або ж ці групи мігрантів включені в загальний похід цих країн до інтеграції. В Іспанії, наприклад, Стратегічний План з Громадянства і Інтеграції, що виконувався в 2007-2010 роках, був спеціально націлений на посилення інтеграції сезонних іноземних працівників. Швеція вважає, що успішна інтеграція в приймаюче співтовариство також підвищує шанси на успішну реінтеграцію в співтовариства рідної країни з повернення, а Естонія пропонує програми інтеграції всім новоприбулим мігрантами, незалежно від планованого терміну перебування [27].

Деякі країни-члени ЄС (Фінляндія, Німеччина, Греція) все більше визнають, що програми з інтеграції також повинні бути спрямовані і на іноземних громадян, що перебувають обмежений проміжок часу. В Німеччині, наприклад, Міністерство економічного співробітництва і розвитку визначило, що існує необхідність заходів з інтеграції мігрантів в національний ринок праці, які включають, наприклад, систему визнання освітніх кваліфікацій і професійних навиків мігрантів, для забезпечення більш системної реалізації потенціалу циркулярної міграції.

У випадку з трудовими мігрантами, які перебувають у Німеччині короткий час, наприклад, сезонними працівниками або людьми, що працюють за терміновими контрактами, питання успішної інтеграції не є центральним. Теж саме можна сказати і про іноземних студентів, які навчаються лише один семестр в Німеччині. Проте відносно інших категорій тимчасових мігрантів, що залишаються на більш тривалий термін, і політики, і більш широка публіка визнають, що дуже часто спроби інтеграції не робляться взагалі. Проте, загалом, програми інтеграції і заходи доступні для всіх іммігрантів, які "на законних підставах" і "постійно проживають" на території Німеччини, незалежно від мети перебування або намірів повернутися в рідну країну або переїхати в іншу країну. Це означає, що попередні умови інтеграції рівні для всіх мігрантів, незалежно від того, має міграція тимчасовий, циркулярний або більш довгостроковий характер.

В Греції нинішній уряд називає допомогу в соціальній інтеграції мігрантів однією з пріоритетних задач політики, і передбачається, що ще більше уваги буде приділено зв'язкам між тимчасовою і циркулярною міграцією і інтеграцією. Проте, аж до справжнього моменту не прийнято або вжито дуже мало заходів з інтеграції циркулярних і тимчасових мігрантів.

У Фінляндії інтеграція тимчасових трудових мігрантів вважається важливою частиною Плану Дій з трудової політики і, згідно результатам останніх досліджень, найбільші проблеми при залученні будь-якого типу іноземного працівника, тимчасового або постійного, пов'язані з питаннями

інтеграції, вивченням мови і пошуком роботи для чоловіка/дружини. Проте ні Закон про інтеграцію, ні заходи з інтеграції не застосовуються для тимчасових мігрантів.

В Швеції, законодавство дає мігрантам, старшим за 61 рік, право одержувати пенсію, засновану на доходах, отриманих в Швеції, і така пенсія може видаватися в рідних країнах мігрантів, якщо вони вирішать повернутися.

Що стосується відношення суспільства до тимчасової і циркулярної міграції в приймаючій країні, країни-члени ЄС виявили деяку стурбованість тим, що тимчасова і циркулярна міграція може привести до небажаної нерегулярної міграції або постійного мешкання (наприклад, в Австрії, Німеччині, Угорщині, Латвії, Мальті, Нідерландах), збалансовані стурбованістю тим, що можуть з'явитися негативні наслідки для самих мігрантів і рідних країн (наприклад, Нідерланди, Чеська Республіка, Фінляндія, Греція, Люксембург, Мальта, Словенія, Швеція). Сюди також входить стурбованість відносно експлуатації праці і "витоку мізків" з країн, що розвиваються, в критичних для цих країн сферах [27].

Країни ЄС мають різні шляхи "визначення" і розуміння тимчасової і циркулярної міграції, що, як наслідок, привело до відмінностей в політиці, законодавстві і стратегіях. Всі країни ЄС погоджуються, що існує необхідність працювати у напрямі однакового розуміння або, принаймні, збільшення обізнаності про існуючі відмінності. Виділені аспекти включають:

- гармонізацію ключових концепцій і вдосконалення процесу збору даних;
- цільові програми проти заохочення спонтанних переміщень;
- підвищення свідомості і просування обміну досвідом і ефективними методами роботи.

Країни-члени ЄС виділили декілька проблем, пов'язаних із стурбованістю, що тимчасова і циркулярна міграція можуть привести до небажаної, нерегулярної міграції або тривалого перебування, а також з турботами про негативні наслідки для самих мігрантів і їх рідних країн. Сюди

також входить стурбованість відносно експлуатації праці і "витоку мізків" з країн, що розвиваються, в критичних для цих країн сферах. Країни визнають, що в рамках вироблення політики і підходів до тимчасової і циркулярної міграції необхідно вести роботу в області громадської думки, а також більше дізнатися про очікування і вирішити "що працює добре, а що не працює зовсім".

Дослідження плюсів циркулярної міграції і впливу такої міграції на національну економіку і системи пільг повинні стати частиною плану праці ЄС і її членів. Необхідно проводити оцінки потреб циркулярної міграції перед тим, як вирішувати, яким чином і які типи міграції необхідно заохочувати, було корисно також визначити різні очікування, пов'язані з (будь-якими) стратегіями відносно циркулярної міграції до їх виконання, наприклад, за допомогою оцінки того, чи визначається така політика метою ринку праці, метою розвитку, необхідністю контролю міграційних процесів і повернення мігрантів – або декількома цілями [27].

Відсутність єдиного визначення та обмежене емпіричне розуміння того, що таке циркулярна міграція, перешкоджає її вимірюванню. Циркулярна міграція громадян країни охоплюється тільки цільовими обстеженнями, які використовують подовжній або ретроспективний підхід: наприклад, спеціально присвячений сегмент Обстеження Робочої Сили. Більш того, відсутні статистичні дані, що охоплюють цю тему в регіонах наразі. Чисельні дані або беруться з адміністративних джерел, які є неповними, або це оцінки, що засновані на конкретних одноразових обмежених обстеженнях. Оскільки дані, зібрані в регіонах, торкаються тимчасової трудової міграції, циркулярні мігранти прирівнюються до тимчасових у тому випадку, коли мігрант покидає країну походження з метою працевлаштування більше одного разу. Якими б ні були недоліки даних, з якими стикаються в регіонах, на підставі інформації, яка є в розпорядженні, можна відзначити декілька важливих моментів, що стосуються циркулярної мобільності в Україні.

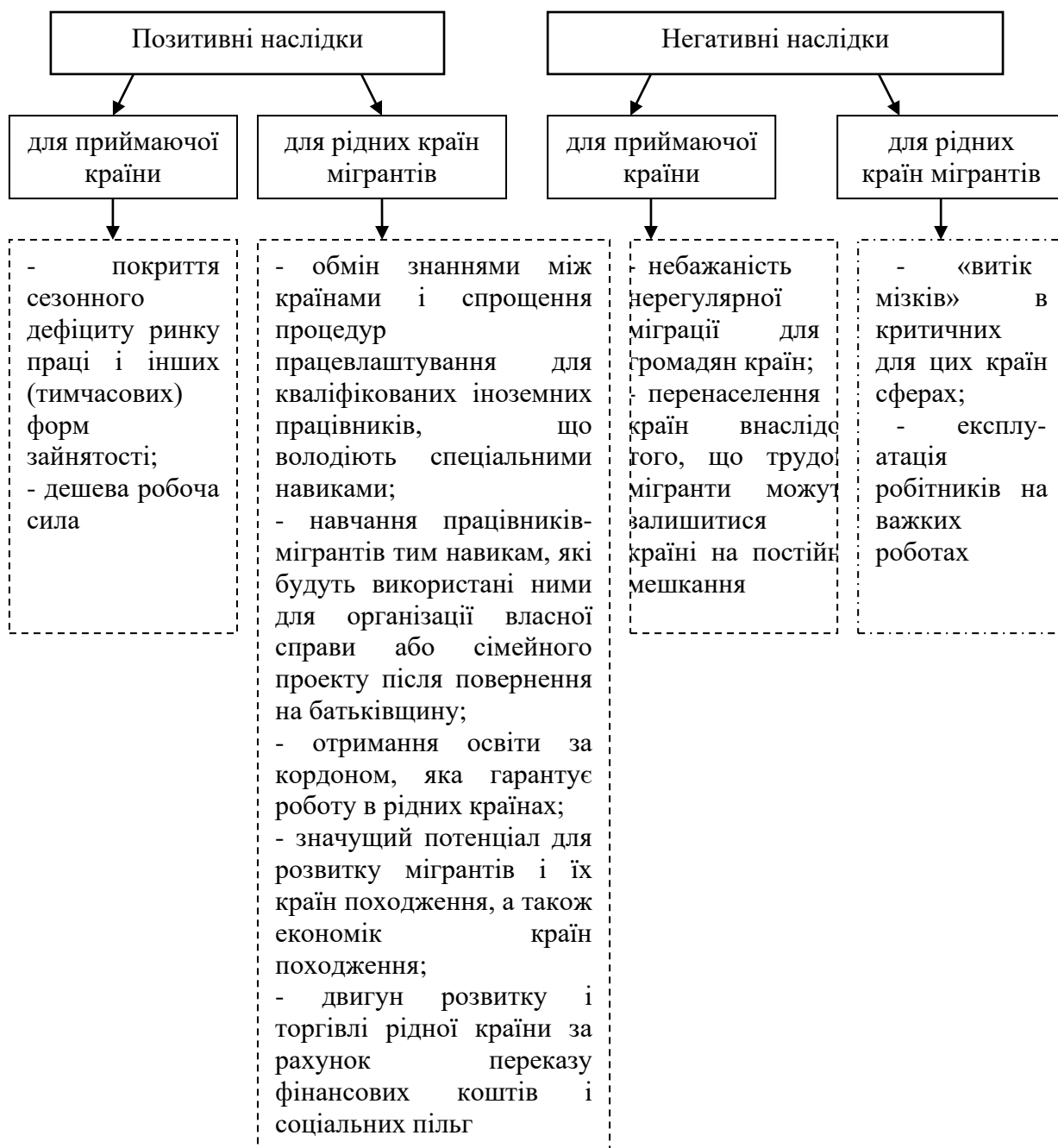

Рис. 2.8. Позитивні і негативні наслідки циркулярної міграції

Середня тривалість перебування за кордоном: 7 місяців, в значній мірі варіюється залежно від країни призначення. 1-3 місяців є типовим терміном перебування в Росії. 2-3 короткі поїздки до півроку переважають в країни ЄС, що мають кордони з Україною. Поїздки до Південної Європи звичайно тривають більше року. Частка жінок серед циркулярних мігрантів складає 31,6%. Гендерний профіль українських мігрантів варіюється залежно від регіону призначення: тоді як жінки складають більшість еміграційних потоків

в ЄС, вони є лише незначною частиною еміграції, спрямованої до Росії. 44,2% циркулярних мігрантів молодше 35 років. Середнє число років навчання дорівнює 11,8, а частка осіб, що мають повну вищу освіту – 13,5%. Основні напрями: Росія (50%), Італія (10%), Польща (10%), Чехія (10%) [35].

Циркулярна міграція може відбуватися спонтанно або бути регульована конкретними програмами. Поки в Україні був тільки один приклад повністю регульованої програми, між Україною і Португалією, припиненою після першого етапу через економічну кризу в країнах ЄС. Проте, спонтанні циркулярні міграції процвітають. Нижче ми розглянемо основні чинники, які сприяють або перешкоджають циркулярній міграції з України.

1. Законодавча основа

Спонтанна циркулярна міграція формується існуючим законодавством, яке може вплинути на мобільність людського капіталу через кордони. Ми визначили три основні напрями, які грають вирішальну роль в цьому відношенні: свобода пересування і міжнародна співпраця в області тимчасової міграції; громадянство і визнання кваліфікацій. Подвійне громадянство є одним з основних шляхів сприяння циркулярній міграції. По суті, це інструмент, що дозволяє включення циркулярних мігрантів в соціально-економічне життя двох країн. В Україні подвійне громадянство заборонене. Процес визнання кваліфікацій не особливо ясний в Україні. Україна передбачає адміністративну процедуру визнання, досить складну і бюрократизовану.

2. Політичні рамки циркулярної міграції

Ефект циркулярної міграції на Україну різний, і, отже, вимагає вживання різних політичних заходів. Є, проте, два загальні знаменники: швидке старіння населення в країні і значний відтік молодих кваліфікованих кадрів. Ці два елементи мали істотний вплив на перспективи розвитку країни.

Україна є найбільш населеною країною Східного партнерства. Таким чином, вона є основним донором міграційної робочої сили, як в регіоні, так і в ЄС, для всіх рівнів кваліфікації. В той же час в Україні немає еміграційної

політики, і уряд майже не вживає ніяких заходів для створення позитивного контексту ситуації "потрійного виграшу". Політика невтручання може бути інтерпретована як ліберальна, надаючи більше свободи самим мігрантам. Проте, оскільки є багато перешкод для використання емігрантами їх фінансового і людського капіталу для розвитку країни, таку політику також можна зрозуміти як цілковиту байдужість влади до долі наших громадян. Україна могла б також отримати вигоду з активної імміграційної політики, яка на даний момент не розглядається в країні.

Проблеми у визначенні обсягу циркулярної міграції витікають з того, що її важко виміряти, і наші знання про неї засновані на різних незіставних джерелах. В даний час інформація про циркулярну міграцію в більшості країн ґрунтується на невеликих одноразових обстеженнях, а також на оцінках і обґрунтованих припущеннях. Добре розвинутий статистичний потенціал більшості країн не використовується. Необхідні політичні рішення зі зміцнення бази знань для оцінки характеру і наслідків цього явища і подальшого розвитку відповідної політики, яка б дозволила більш ефективно використовувати циркулярну міграцію на користь розвитку країни. Законодавча база також досить неоднорідна. Можливість вільно пересуватися в рамках СНД не була використана для досягнення відкритого простору з погляду легальної мобільності, натомість процес зупинився на проміжній стадії.

Ця ситуація сприяє спонтанній поворотній міграції (легкість повернення і повторної еміграції), а також нелегальної зайнятості і пов'язаних з нею порушеннями прав людини. Циркулярна міграція в країни ЄС більш проблематичною: режим отримань дозволів на роботу перешкоджає легальній циркулярній мобільності – за винятком деяких специфічних національних рішень – і заохочує тривале перебування. Порівняння тимчасової міграції з України до Росії і в країни ЄС показує, що мігранти виїжджають до ЄС на більш тривалий термін, менше циркулюють, і, таким чином, схильні до подвійного порушення (режим перебування і роботи), а ті, хто виїжджає до

Росії, циркулюють частіше і, звичайно, укладаються в легальні терміни перебування, але залучені в сферу нелегальної зайнятості. В даний час в країнах існує думка серед експертів і політиків, що циркулярна міграція повинна регулюватися на державному рівні. Ідея, що спонтанний циркулярний рух (тимчасовий або сезонний) є насправді циркулярною міграцією, не прижилася. Крім того, в багатьох країнах Східного партнерства поточна дискусія з циркулярної міграції спрямована на "тимчасовість, а не статус міграції". Цей контекст робить ідею циркулярної міграції дещо штучною, а іноді і недоречною. Врешті-решт, благополуччя мігранта пов'язано в першу чергу з його або її легальним статусом. Легальність є основою всіх рішень для мобільних громадян. В нинішньому контексті акцент робиться на саму механіку мобільності (візовий режим, повернення) і цей фокус розходиться з іншими чинниками, управляючими рішеннями циклу – еміграція – повернення – рееміграція. Стримана політична дискусія виносить на порядок денний тільки лінійну залежність між мігрантами, владою країни походження і призначення. Інші важливі актори, такі як бізнес, освітні установи і громадянське суспільство, які є важливою складовою частиною соціального життя будь-якої країни і формують реальність, в якій відбувається цикл циркулярної міграції, досить рідко стають повноправними учасниками дискусії.

РОЗДІЛ 3. ПАНДЕМІЯ І ЗМІНИ В МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСАХ: ЯК ПАНДЕМІЯ COVID-19 ВПЛИНУЛА НА ТРУДОВИХ МІГРАНТІВ

3.1. Глобалізаційний вплив і наслідки пандемії COVID-19

Пандемія COVID-19 підірвала економіку як багатих, так і бідних країн. Проте для багатьох країн з низькими доходами і вразливих держав таке економічне потрясіння буде ще сильніше через втрати грошових переказів, які трудові мігранти і іноземні робітники, працюючи за кордоном, відправляють додому. Потоки грошових переказів в країни з низькими доходами є засобом порятунку для населення, а також забезпечують такі необхідні податкові надходження. Станом на 2018 рік, потік грошових переказів в ці країни досяг 350 млрд. доларів США, перевищивши обсяг прямих іноземних інвестицій, портфельних інвестицій і іноземної допомоги, як єдине найважливіше джерело доходів з-за кордону [27].

Скорочення потоків грошових переказів, ймовірно, підвищить економічне, бюджетне і соціальне навантаження на уряди цих країн, які насилу справляються і в нормальних умовах. Грошові перекази – це приватні трансферти доходів контрциклічного характеру, тобто вони поступають від мігрантів на їх батьківщину, коли ця країна знаходиться в стадії економічної кризи. Таким чином, вони забезпечують своїм сім'ям страховку від різкої зміни доходів, підтримуючи і вирівнюючи їх споживання. Грошові перекази також фінансують торговельне сальдо і є джерелом податкових надходжень для урядів в цих країнах, які залежать від податку на додану вартість, торгівлі і податків з продажів. Під час цієї пандемії негативний вплив пересихання потоків грошових переказів вимагає спільних дій у відповідь – не лише заради порятунку бідних країн, але і на благо багатих.

По-перше, світова спільнота повинна визнати перевагу збереження мігрантів, наскільки можливо, там, де вони знаходяться, – в приймаючих країнах. Збереження мігрантів допомагає приймаючим країнам підтримувати і відновлювати надання ключових послуг в їх економіці і дозволяє зберегти

потік грошових переказів в одержуючі кошти країни, хоч і в значно менших обсягах.

По-друге, країни-донори і міжнародні фінансові організації також не повинні залишатися осторонь та допомогти рідним країнам мігрантів не лише боротися з пандемією, але і послабити шок від втрати потоків доходів саме тоді, коли ці країни з низькими доходами і вразливі держави їх найбільше потребують. Грошові перекази – це потоки доходів, які синхронізують діловий цикл безлічі країн-одержувачів з діловим циклом країн-донорів. У сприятливі часи такий взаємозв'язок вигідний для обох сторін, він забезпечує необхідними трудовими ресурсами економіку приймаючих країн і забезпечує необхідними доходами сім'ї мігрантів у них на батьківщині. Проте такий близький зв'язок приймаючих і одержуючих країн через ділові цикли несе ризик погіршення ситуації. Економічні потрясіння в приймаючих мігрантів країнах, спричинені пандемією COVID-19, можуть передатися в економіку країн-одержувачів грошових переказів. Наприклад, для країни-одержувача, в якій грошові перекази складають як мінімум 10 відсотків річного ВВП, скорочення розриву випуску (різниці між фактичним і потенційним зростанням) в приймаючій країні на 1 відсоток, як правило, приведе до скорочення розриву випуску в країні-одержувачі майже на 1 відсоток. У багатьох країнах грошові перекази складають значно більше 10 відсотків ВВП; лідирують в цьому відношенні Таджикистан і Бермудські Острови, де цей показник перевищує 30 відсотків [33].

Пандемія може ударити по потоках грошових переказів навіть сильніше, ніж під час фінансової кризи 2008 року, і саме у той момент, коли бідні країни намагаються впоратися з дією COVID-19 на їх економіку. Трудові мігранти, які виявляються без роботи, скоріш за все, скоротять обсяг грошових переказів своїм сім'ям на батьківщині. Країни-одержувачі втратять важливе джерело доходів і податкових надходжень саме тоді, коли найбільше їх потребують. За даними Всесвітнього банку, потоки грошових переказів можуть скоротитися приблизно на 100 млрд. доларів США в 2021 році, що дорівнює зниженню

приблизно на 20 відсотків від рівня 2020 року [27]. Це відіб'ється на бюджетному і торговому сальдо, а також понизить можливість країн фінансувати і обслуговувати свій борг.

Банки в країнах походження мігрантів покладаються на приток грошових переказів, як дешеве джерело фінансування за рахунок депозитів, оскільки ці потоки підкріплені альтруїстичними міркуваннями. На жаль, на ці банки, швидше за все, чекає підвищення витрат на операційну діяльність, і їх можливості видавати кредити (приватному сектору або на фінансування державного дефіциту) значно скоротяться. Крім того, приватний сектор, що складається в основному із самозайнятих громадян і малих і середніх підприємств, які зазвичай мають обмежений доступ до кредиту, на додаток до ще тяжчих умов кредитування банками, швидше за все, втратить фінансування за рахунок грошових переказів. Усе це разом зі зниженням попиту на їх послуги і продукти в результаті кризи.

Також, затяжна криза посилить тиск на ринок праці багатих країн, і мігранти, що втратили роботу, втратять статус резидентів в приймаючих країнах і будуть вимушені повернутися на батьківщину. Наприклад, в країнах Персидської затоки, таких як Саудівська Аравія і Об'єднані Арабські Емірати, які прибігають до допомоги трудових мігрантів з країн Близького Сходу, Північної Африки і Південно-східної Азії, падіння цін на нафту і зниження економічної активності можуть привести до від'їзду мігрантів (деякі з яких вже заражені вірусом) на батьківщину. У своїх країнах, де на ринку праці вже повно безробітної молоді, вони, ймовірно, можуть поповнити ряди безробітних, а також посилять навантаження на і без того крихкі системи охорони здоров'я. Це може підвищити соціальний тиск в країнах, які погано підготовлені до боротьби з пандемією, а також, можливо, відіб'ється і на ситуації за їх межами. У спробі уникнути труднощів у себе на батьківщині, люди, швидше за все, шукатимуть інших берегів, але у багатіших країн, в яких теж в самому розпалі йде боротьба з вірусом і може бути мало бажання

впускати мігрантів, що потенційно ще більше посилить кризову ситуацію з біженцями.

Ця криза має унікальний ефект посилення бюджетних обмежень в країнах з низькими доходами, з яких приїжджають мігранти, саме у той момент, коли потрібні дії з боку державного сектора, як для захисту населення від пандемії, так і для підтримки місцевої економіки в подоланні масштабних негативних потрясінь. Втрата податкових надходжень внаслідок скорочення споживання, підтримуваного грошовими переказами, тільки посилить положення урядів, які вже обмежені в засобах, і сильно підірве їх можливість вжиття контрциклічних бюджетних заходів. Це робить надзвичайно важливою допомогу міжнародного співтовариства, навіть в умовах, коли багаті країни самі несуть величезний бюджетний тягар. Багаті країни самі зацікавлені в тому, щоб мігранти не від'їжджали на батьківщину, а також в тому, щоб надати бідним країнам ресурси на боротьбу з пандемією. Рівень захворюваності у багатих країнах набагато вищий, і особливо серед трудових мігрантів через плачевні умов праці і проживання. Мігранти, які від'їжджають додому, ризикують привезти з собою вірус. Якщо це станеться, бідні країни стануть сприятливим ґрунтом для вірусу, який повернеться бумерангом, коли біженці відправляться на пошуки нових берегів. Тоді на те, щоб світ позбавився від цього вірусу, знадобляться десятки років і безліч людських життів.

Саме тому, зараз необхідно прийняти три основні заходи. По-перше, приймаючим країнам необхідно стабілізувати можливості для працевлаштування трудових мігрантів у своїй економіці. Пакети пільг, спрямовані на захист зайнятості громадян у високо розвинених країнах, можуть також допомогти трудовим мігрантам зберегти роботу. Визнаючи необхідність захисту і зміцнення добробуту трудових мігрантів, прем'єр-міністр Сінгапуру нещодавно завірив трудових мігрантів у своїй країні, що: «Ми потурбуємося про ваше здоров'я, ваш добробут і ваші кошти для існування. Ми співпрацюватимемо з вашими працедавцями, щоб

переконатися, що ваша праця оплачується і ви можете відправляти гроші додому... Це наш обов'язок і наша відповідальність перед вами і вашими родинами» [27].

Дії приймаючих країн можуть допомогти зберегти рятівні грошові перекази, а також понизити вірогідність повернення мігрантів на батьківщину. Надання підтримки мігрантам також допоможе країнам з розвиненою економікою швидше повернутися до повномасштабної виробничої діяльності. Якщо приймаючі країни відправлять мігрантів назад, відновлення виробництва у багатих країнах до колишніх рівнів займе ще більше часу. У таких країнах, як Сполучені Штати, які залежать від сезонних працівників, утримання мігрантів усередині країни і розширення тестування на інфекцію принесе подвійну користь – забезпечить запас свіжої сільськогосподарської продукції для приймаючої країни і збереження грошових переказів для рідних країн мігрантів.

По-друге, країнам, що приймають мігрантів, які повертаються, знадобиться допомога в стримуванні, пом'якшенні наслідків і зниженні масштабів спалаху хвороби. Країни-донори повинні допомогти з витратами на пом'якшення наслідків вірусу, щоб зменшити тяжкість кризи в місцевій економіці і запобігти можливим наслідкам. Мігранти, що повертаються, можуть створити додаткове навантаження на системи охорони здоров'я своїх країн, які насилу стримують поширення локальних інфекцій і уникають зупинки місцевої економіки. Офіційним органам цих країн знадобиться максимальне нарощування перевірок в містах, а також підтримка в реалізації карантинних заходів для мігрантів, що повертаються, які можуть бути інфіковані. Якщо до повернення мігрантів підходити таким чином, це може також принести користь їх рідним країнам у більш довгостроковій перспективі. Мігранти, які розраховують назавжди повернутися на батьківщину, можуть привести з собою свої заощадження, а їх трудові навички можуть посприяти розвитку їх країн походження.

По-третє, враховуючи, що уряди слабо розвинених країн мають обмежений простір для маневру, таким країнам знадобиться допомога міжнародних фінансових організацій або співтовариств-донорів. Міжнародним фінансовим організаціям, в свою чергу, необхідно посилити підтримку цих країн в питаннях, пов'язаних з бюджетом і платіжним балансом. Вони повинні надати забезпечення доступу до програм соціального страхування для найбільш вразливих верств населення цих країн (тих, чиє споживання і добробут залежить від притоку грошових переказів). І, можливо, зараз більше, ніж коли-небудь, глобальні зусилля із досягнення мети скорочення нерівності (Мета 10 серед Цілей сталого розвитку), зниження високої вартості грошових переказів до 3 відсотків, можуть зайняти центральне місце. Поточна криза дає зрозуміти, що це загальне лихо глобального співтовариства багатих і бідних країн. Ми можемо або робити те, що принесе користь усім, або зіткнутися з наслідками зростання соціальної нерівності, яка відіб'ється на усіх нас.

Хоча, спалах COVID-19 змусив велику кількість українських трудових мігрантів повернутися додому, також очевидно, що багато хто готовий переміститися назад в ЄС як регулярним, так і нерегулярним чином. Не дивлячись на пандемію, до червня 2020 р. кількість українців, що покинули країну, знову перевищила кількість тих, що повернулися, обернувши назад тенденцію, яка спостерігалася протягом попередніх трьох місяців. Попит ЄС на додаткову робочу силу в найважливіших секторах, таких як сільське господарство і транспорт, а також хиткий стан економіки України можуть ще більше збільшити потік мігрантів в ЄС.

Пандемія COVID-19 посилила залежність економік держав-членів ЄС від українських трудових мігрантів, які фактично виявилися замкнутими зовні ЄС. Це особливо справедливо відносно Польщі і Фінляндії, які офіційно дозволили в'їзд українським трудовим мігрантам, зокрема, сезонним працівникам, на початку травня 2020 р. Транспортування цих працівників зажадало фрахтування авіарейсів, організованих відповідно до конкретних

умов. Так, польський уряд зобов'язав працедавців доставляти іноземних працівників на робочі місця протягом 24 годин, надавати списки осіб, на яких розповсюджуються карантинні заходи, і забезпечити ізоляцію протягом двох тижнів [52].

Мігранти особливо вразливі до економічних наслідків пандемії: в країнах з високим рівнем доходів у всьому світі, від ЄС і Великобританії до Японії, Аргентини і США, вони з більшою вірогідністю зайняті в галузях, які найбільш постраждали від COVID-19, таких як обробна промисловість і готельний і ресторанний сектори. Тоді як деякі країни, включаючи Росію і ОАЕ, спростили правила, щоб трудовим мігрантам було легше продовжити дозволи на роботу, в інших країнах введення обмежень на поїздки і припинення видачі дозволів на роботу привело до того, що деякі мігранти виявилися не в змозі дістатися до місця роботи і не мають при цьому в розпорядженні якого-небудь іншого джерела доходу. Навіть у тих випадках, коли держави втручаються і заповнюють втрату доходів, працівники, які перетинають кордони, щоб дістатися до своєї роботи, не включені в програми підтримки, адже мігранти виявилися життєво необхідні в умовах COVID-19.

Під час пандемії був відмічений найважливіший внесок мігрантів в життя суспільства. У європейських країнах мігранти відіграють суттєву роль у сферах послуг, таких як сільське господарство, робота по домогосподарству і догляд за хворими, охорона здоров'я, виробництво продуктів харчування і транспорт. У Сполученому Королівстві взагалі настійно закликають «Збирати для Британії», щоб уникнути втрат урожаю, а для надання допомоги фермерам наймають сільськогосподарських працівників з Румунії. Аналогічні проблеми в сільському господарстві виникають в Австралії, Німеччині, Індії, Іспанії, Італії, США, Таїланді і Туреччині. Один з уроків нинішньої кризи полягає в тому, що багато людей, яких ми вважаємо низько кваліфікованими, насправді мають вирішальне значення для функціонування економіки і є по суті визначними ключовими працівниками.

Пандемія притягнула увагу до того факту, що мігранти мають важливе значення для багатьох секторів в розвинених країнах – наприклад, для охорони здоров'я і сезонних сільськогосподарських робіт, – і в той же час привела до скорочення міграції і мобільності. Довгострокові наслідки поки не відомі, проте все більша увага приділяється наслідкам скорочення мобільності. Наприклад, модель «вузлового міста» в Сінгапурі знаходиться під все більшою загрозою. У Європі сезон збору врожаю вимагає нової гнучкості і динамічності.

Міжнародна міграція і мобільність тісно переплітаються з ринками праці і глобалізацією, тому коли ми почнемо помічати економічний спад, почнуть проявлятися зміни в довгострокових моделях міграції. У світовому масштабі це не носитиме однорідний характер. Деякі мігранти, у тому числі біженці, повернулися в країну походження через світовий економічний спад і зазнають труднощі з реінтеграцією на ринках праці. Пандемія може понизити рівень привабливості деяких країн призначення, а також підштовхнути ряд мігрантів до (нелегальної) міграції в багатіші країни, які у відносно меншому ступені постраждали від пандемії. Біженці і внутрішньо переміщені особи, що часто знаходилися в уразливому положенні до пандемії, ризикують піддатися подальшій маргіналізації. Стигматизація і дискримінація призводять до зростання проявів ксенофобії відносно мігрантів, що відгукнеться довгостроковими наслідками для їх соціально-економічної інтеграції і, в ширшому плані, для соціальної згуртованості суспільства, що приймає їх.

Частина заходів у відповідь МОП спрямована на пом'якшення соціально-економічних наслідків пандемії для мігрантів (Стратегічний пріоритет 4). В цьому відношенні робота МОП включає:

- оперативний аналіз з метою проведення оцінки безпосередніх соціально-економічних наслідків COVID-19;
- моніторинг вторинних наслідків пандемії;
- виявлення і випробування ефективних і масштабованих механізмів для мобілізації медичних працівників-мігрантів і ширших співтовариств мігрантів;

- зміцнення прихильності працедавців забезпеченню захисту мігрантів;
- приділення першочергової уваги забезпеченню коштів для існування і створення робочих місць в громадах, які пов'язані з переміщенням населення.

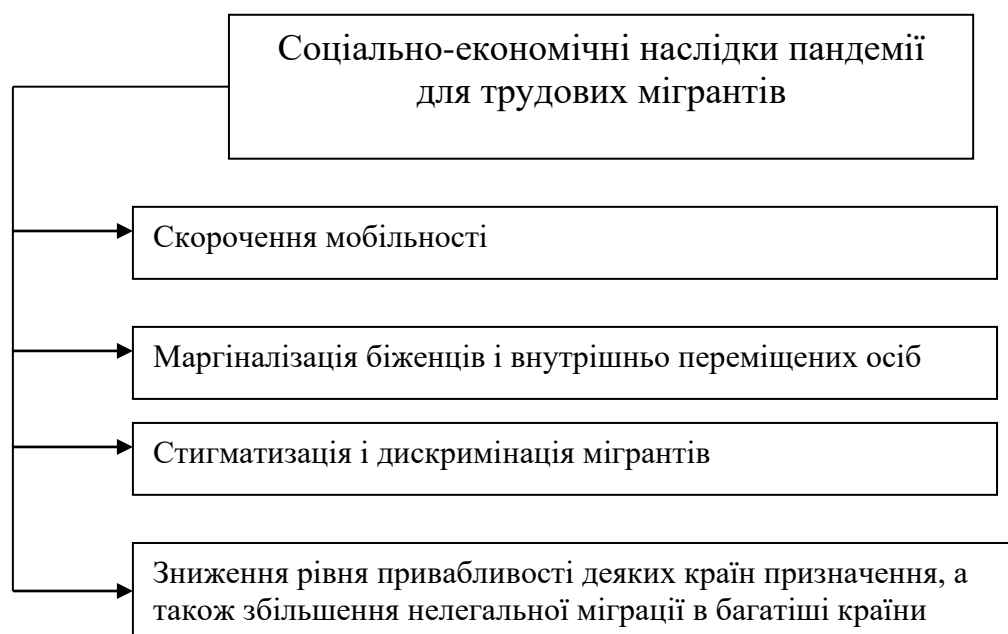

Рис. 3.1. Соціально-економічні наслідки пандемії для трудових мігрантів

COVID-19 особливо негативно позначається на мільйонах мігрантів, зайнятих в секторі туризму по всьому світу. Наприклад, в Сполучених Штатах і Європі мігранти склали 20 і 16 відсотків (відповідно) від загального числа працівників туризму, тоді як в Австралії цей сектор значною мірою залежить від тимчасових робітників. Обмеження на поїздки і та обставина, що багато підсекторів туризму, такі як готельна справа і громадське харчування, були вимушені тимчасово закритися або значно скоротити свої послуги, привели до того, що значне число мігрантів були вимушені відправитися в неоплачувану відпустку або зіткнулися із скороченням заробітної плати. Це також позначилося на їх здатності надсилати кошти родинам, і нині прогнозується, що обсяг міжнародних грошових переказів скоротиться на 20 відсотків в 2021 році [33].

Негативні наслідки такі як, скорочення робочих місць також ймовірно будуть значнішими для мігрантів, оскільки вони часто працюють в неформальному секторі і внаслідок цього не мають доступу до механізмів соціального захисту у разі втрати роботи або хвороби. Це особливо стосується мігрантів в країнах, що розвиваються, і тимчасових мігрантів, для яких соціальний захист, як правило, зводиться до компенсації у разі виробничої травми або медичного страхування. Ці проблеми ще гостріше стоять для нелегальних мігрантів, які не лише часто не мають права на отримання допомоги з програми соціального захисту, але і можуть бути легко звільнені компаніями у зв'язку з відсутністю у них доступу до механізмів охорони праці.

У всьому світі уряди надають економічну підтримку мігрантам. В одних країнах ця підтримка виявляється шляхом розширення правил застосування існуючих програм соціального захисту, тоді як в інших створені нові програми, доступні для мігрантів. Наприклад, трудові мігранти, що мають посвідку на проживання в Італії і Ірландії, можуть звертатися за субсидіями за доходами, тоді як іноземні працівники в Узбекистані мають право на професійну підготовку, а в М'янмі внутрішні міжнародні мігранти, що повертаються, відносяться до вразливих груп населення, що мають право на отримання термінової грошової виплати.

Недавнє дослідження, проведене Статистичним управлінням Канади, показало, що іммігранти і біженці частіше, ніж вихідці з Канади, стурбовані соціальними і економічними наслідками пандемії COVID-19. Тому заходи, що приймаються для боротьби з пандемією, швидше за все, залишать шрами, що довго гояться, в численних сферах, особливо для мігрантів. Пандемія тільки посилює положення бідних верств населення. Доведено, що через роки після кризових потрясінь рівень зайнятості осіб з високим рівнем освіти практично не торкнувся, тоді як рівень зайнятості осіб, що мають лише базовий рівень освіти, різко скоротився – більш ніж на 5% після закінчення п'яти років.

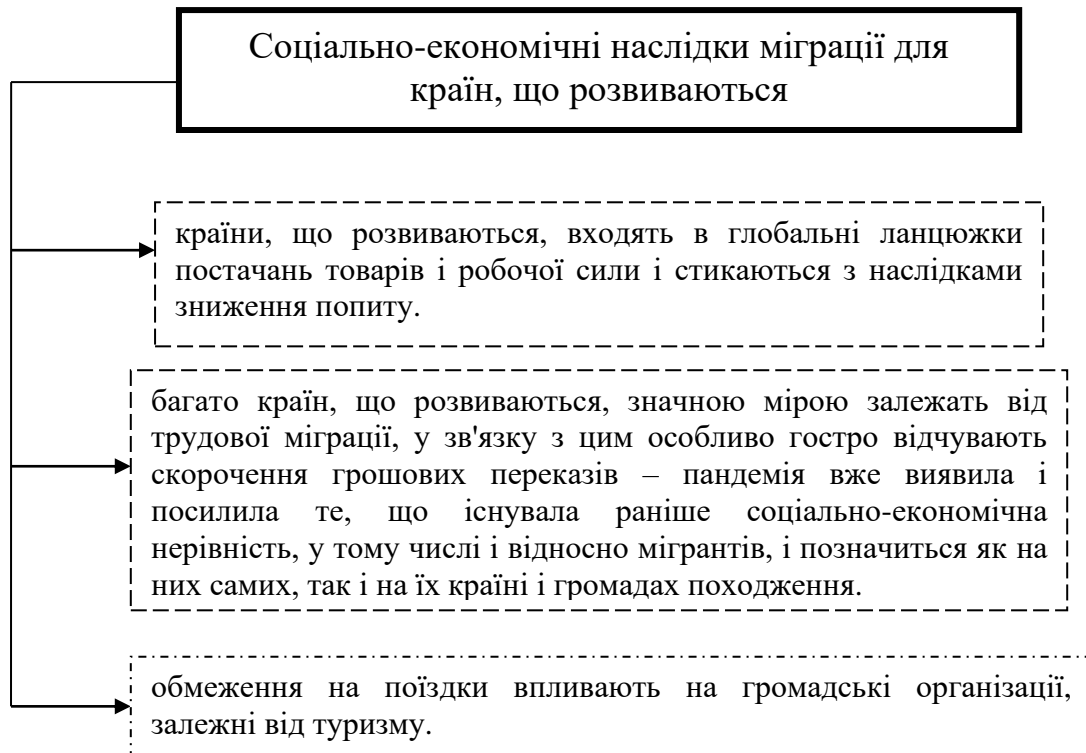

Рис. 3.2. Соціально-економічні наслідки міграції для країн, що розвиваються

Трудові мігранти, як правило, знаходяться в особливо вразливому стані – більшою мірою, чим працівники, які є громадянами своїх країн – відносно втрати роботи і заробітної плати під час економічної кризи в приймаючій країні. У Східній Україні, наприклад, сорок дев'ять відсотків фірм, що належать внутрішньо переміщеним особам (ВПО), були вимушені припинити свою діяльність. Деякі країни використали пандемію в якості приводу для того, щоб сформувані упереджене відношення до мігрантів і звинуватити їх в поширенні вірусу.

Заходи реагування на COVID-19, що не враховують інтереси працюючих мігрантів, зайнятих в неформальному секторі економіки, привели до ще більшого ризику експлуатації для працівників і їх родин. За даними МОП, призупинення «не життєво важливих видів діяльності» з метою скорочення поширення COVID-19 в Західній і Центральній Африці зробило серйозний соціально-економічний вплив на близько 34 000 мігрантів, що повертаються [33].

3.2. Новітні зрушення у зовнішній трудовій міграції, оцінка змін масштабів трудової міграції, спричинених пандемією COVID-19

Пандемія COVID-19 за лічені місяці вразила економіку країн ЄС та показники ринків праці, що у свою чергу вплинуло на трудових мігрантів з України. Карантинні заходи спричинили різке зниження показників ВВП, скорочення обсягів виробництва товарів та послуг, зміни у сфері зайнятості.

Згідно з оцінкою Євростату, протягом першого кварталу 2020 року сезонно скоригований ВВП у ЄС зменшився на 3,2% порівняно з попереднім кварталом, а у другому кварталі 2020 ще на 11,9% (таблиця 3.1). Це є найбільш різким зниженням цього показника з початку спостережень з 1995 року. Істотне падіння ВВП у другому кварталі було зафіксовано у Іспанії (-18,5%), Португалії (-14,1%) і Франції (-13,8%). Проте вже у третьому кварталі 2020 року сезонно скоригований ВВП у ЄС зріс на 11,6% у порівнянні з попереднім кварталом, що свідчить про часткове відновлення економічної ситуації [33].

Таблиця 3.1

Відносний приріст сезонно скоригованого ВВП у ЄС за кварталами 2020 року

	1 квартал	2 квартал	3 квартал	4 квартал
Відносний приріст ВВП, %	-3,2	-11,9	11,6	10,8

Традиційні для трудових мігрантів галузі будівництва, сфера послуг і промисловість суттєво постраждали внаслідок карантинних заходів, спрямованих на зупинку пандемії. У більшості країн ЄС з середини березня 2020 року тимчасово були закриті бари, ресторани, готелі, магазини роздрібною торгівлі, а в окремих країнах було призупинено виробництво товарів не першої необхідності і будівництво.

Частка промислового виробництва у ЄС знизилась на 18,2% у квітні та на 10,8% у березні 2020 року і лише у травні почала знову зростати (на 11,4%). Загальне скорочення з лютого 2020 року становить 18,8%. Найбільше постраждали промислові підприємства Італії, Словаччини, Люксембургу і

Франції. Спад виробництва було відчутно майже у всіх галузях крім виготовлення фармацевтичних і тютюнових виробів, а найбільше скорочення спостерігалось на виробництві автомобілів, шкіряних виробів, одягу, текстилю та меблів.

Обсяг надання послуг у країнах ЄС за період з лютого по березень 2020 року скоротився на 11,3%, у порівнянні з березнем 2019 року скорочення склало 10,9%. Безумовно, карантинні заходи вплинули на готельний і ресторанний бізнес, де обсяг наданих послуг знизився на 48,5%. Обсяги будівництва у ЄС у березні 2020 року скоротились на 13,6% у порівнянні з лютим 2020 року і у квітні продовжили скорочення до 11,7%. Загалом, сфера будівництва в ЄС впала до найнижчого рівня, зафіксованого з початку спостережень з 1995 року [33]. Тимчасова зупинка головних галузей економіки потягнула за собою зміни на ринку праці. Через карантинні заходи кількість зайнятих робітників в ЄС у першому кварталі 2020 року зменшилась на 0,2 мільйона у порівнянні з четвертим кварталом 2019 року.

Рівень безробіття у червні 2020 року становив 7,1% або 15,023 млн. осіб, що на 281 тис. осіб більше, ніж у травні 2020 року [44]. Окрім того, вперше з моменту піку у 2013 році, на 0,3% зріс показник надлишку ринку праці в ЄС, що полягає у незадоволеному попиті на робочу силу. Для прикладу у Німеччині на початок літа 2020 року безробітними числились приблизно 2,85 млн/ осіб, із них майже 640 тис. залишилися без роботи через причини, пов'язані з пандемією. Голова Федерального агентства з праці Німеччини вважає, що ринку праці Німеччині знадобиться кілька років для того, щоб відновитися після теперішньої кризи [33]. Проте, у третьому кварталі відбулось часткове відновлення показників ринку праці в ЄС: кількість працевлаштованих осіб зросла на 0,9% у порівнянні з попереднім кварталом. Це є найбільш різким зростанням з початку здійснення спостережень.

Пандемія суттєво вплинула на перебіг робочого процесу у ЄС. У першому кварталі 2020 року на робочих місцях були відсутні 22,9 млн. осіб, що на 4,3 млн. більше у порівнянні з четвертим кварталом 2019 року. А у

другому кварталі 2020 року цей показник майже подвоївся і досяг 40,8 млн. осіб. Таке зростання, значною мірою пояснюється різким збільшенням тимчасових звільнень, коли працівники мають гарантію повернення на роботу протягом трьох місяців або отримують від роботодавця щонайменше 50% від заробітної плати. Карантинні обмеження потягнули за собою зменшення відпрацьованих робітниками годин. При цьому, у всіх державах-членах ЄС, крім Кіпру, частка днів, коли працівники тимчасово не працювали була більшою серед жінок, ніж чоловіків. Найбільша різниця спостерігалась у країнах із значною часткою трудових мігрантів з країн Східного Партнерства: у Литві (17,1% у жінок і 6,5% у чоловіків), Угорщині (13,2% для жінок і 5,5% для чоловіків), Польщі (12,1% для жінок і 5,1% для чоловіків) та Латвії (12,0% для жінок і 5,0% для чоловіків) [33].

На відміну від інших галузей, сільське господарство меншою мірою постраждало від карантинних заходів, адже сільськогосподарські роботи мали тривати за будь-яких умов. У контексті дослідження трудової міграції слід зауважити, що саме для цієї галузі в країнах ЄС є актуальним залучення сезонних трудових мігрантів, яке потрапило під загрозу внаслідок обмеження міжнародної мобільності під час карантину. Сільськогосподарські галузі в таких країнах ЄС як Італія й Іспанія не зможуть працювати на повну потужність без трудових мігрантів, а тому цим країнам важливо вжити швидких та діючих політичних заходів, щоб усунути бар'єри для в'їзду працівників з-за кордону, вважають дослідники Спільного науково-дослідного центру Служби науки та знань Європейської комісії (Joint Research Centre, the European Commission's science and knowledge service).

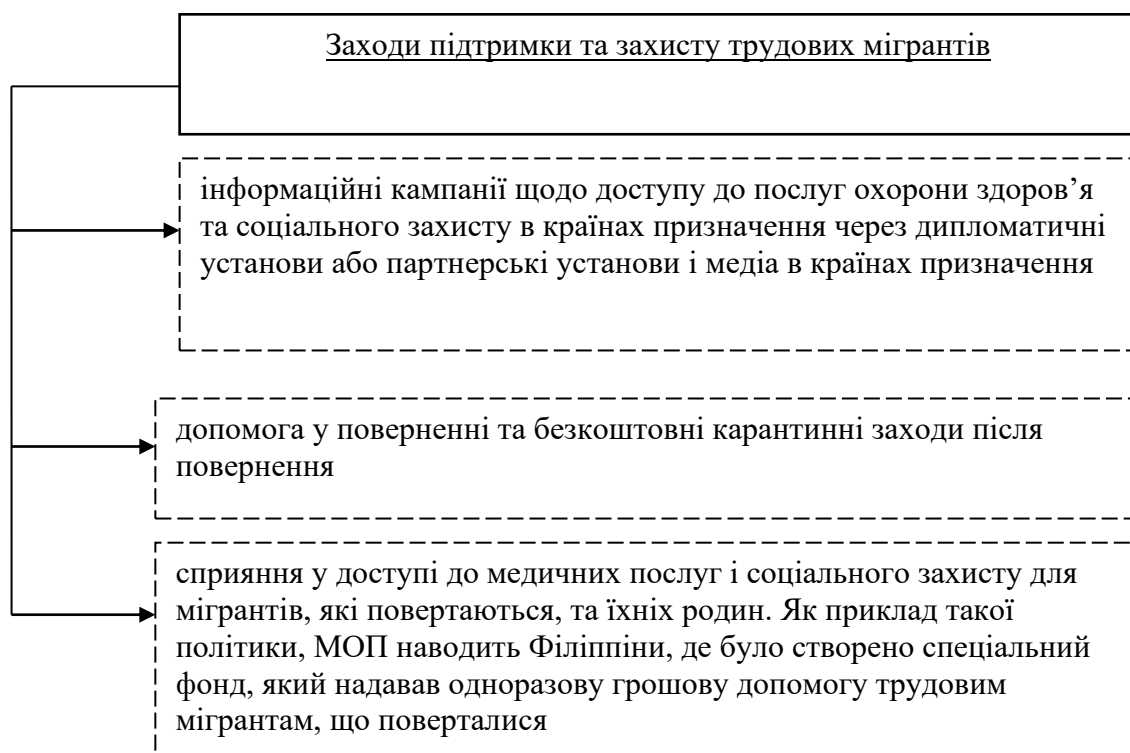
Зокрема, у 2020 році в Італії через обмеження подорожей та побоювання щодо поширення вірусу для сільськогосподарських робіт не вистачало 250 тисяч сезонних робітників [51]. Одним із рішень, спрямованих на залучення трудових мігрантів до виконання роботи в Італії, стала міграційна амністія – легалізація мігрантів, документи яких були протерміновані. Уряд сподівався узаконити щонайменше 300 тисяч робітників, але, згідно з даними

Міністерства внутрішніх справ Італії, оприлюднених Amnesty International, лише близько 80 тисяч осіб подали заяви на амністію до липня 2020 року. При цьому, тільки 12% заявників працювали у сільському господарстві. Натомість, 88% заявок були подані домашніми працівниками і особами, які здійснюють догляд, значна частина серед яких є громадянами України. Основною причиною недостатньої ефективності міграційної амністії стали її умови, адже подати свої документи могли тільки ті, чиє право на легальну працю закінчилось після 31 жовтня 2019 року. Натомість, мігранти, які роками працюють в сільському господарстві Італії без дозволів, не змогли узаконити своє перебування.

Трудові мігранти часто зайняті у сферах, що найбільше постраждали від економічних наслідків пандемії (наприклад, сфера послуг), або у сферах, де зазнають підвищеного ризику інфікування. Вжиті урядами заходи підтримки працівників і бізнесу можуть повністю або частково оминати трудових мігрантів, які до того ж, мають обмежений доступ до соціального забезпечення. Крім того, часто трудові мігранти працюють і живуть в умовах, що підвищують ризик захворіти, наприклад, по 4-8 і більше осіб у відносно невеликому помешканні, маючи спільний душ і туалет з великою кількістю інших працівників. Це робить їх особливо вразливою категорією населення в умовах пандемії, попри значну роль у функціонуванні критично важливих сфер. Ті чи інші заходи підтримки економіки, бізнесу та працівників у часи пандемії запровадила практично кожна країна світу. Комплексні дані з цього приводу зібрані у базі Міжнародної організації праці. Частина заходів була спрямована на протидію ефектам пандемії в контексті трудової міграції – тут йдеться як про забезпечення прав трудових мігрантів, так і використання трудової міграції як ресурсу для подолання наслідків пандемії.

Ціла низка міжнародних організацій, що діють у тому числі у європейському регіоні, розробила рекомендації для урядів щодо забезпечення захисту трудових мігрантів та управління трудовою міграцією в часи пандемії. Так, наприклад, міжнародна організація праці в червні 2020 року

рекомендувала країнам призначення включати трудових мігрантів до національних програм захисту, зокрема, забезпечити в короткостроковій перспективі доступ до медичного захисту, захисту доходу, належних умов життя і праці, а в довгостроковій – розвинути інклюзивну національну систему соціального захисту. Країнам походження трудових мігрантів, натомість, рекомендується підтримувати та забезпечувати соціальний захист своїх громадян за кордоном та після повернення. Часто це трудові мігранти, які втратили роботу, зазнали сильного стресу, застрягли за кордоном, чи опинилися в іншій ситуації. До заходів підтримки та захисту в короткостроковій перспективі можуть належати (рис. 3.3).

У перші місяці пандемії та під час масового повернення громадян України дипломатичні установи в ЄС виконували роль інформаційних хабів. Так, посольство України в Польщі у березні-квітні обробило понад 50 тисяч звернень, що стосувалися умов повернення в Україну, міграційного статусу на території Польщі. Також у березні-квітні українська держава системно займалася сприянням поверненню своїх громадян в умовах жорстких обмежень на пересування в Європі.

Водночас трудові мігранти, які поверталися, часто були обмежені у доступі до соціальних послуг. Так, один з опитаних у рамках цього дослідження експертів з трудової міграції зазначив, що трудові мігранти не могли скористатися допомогою регіональних центрів зайнятості, хоча й були безробітними після повернення. Причиною цього він назвав «те, що деякі з них довгий час працювали в «тіні», напівлегально, та були зайняті у неформальному секторі». Інші опитані експерти звертали увагу і на недостатню ефективність інформування трудових мігрантів в умовах швидких змін. Зокрема, йшлося про обмеження в перетині кордону, запроваджені українською владою.

Постійна зміна рішень та неналежне інформування – основний чинник, який зумовив негативну реакцію українських мігрантів та суспільства загалом щодо запровадження вимушених обмежень. Про створення фондів та пряму грошову допомогу трудовим мігрантам, які повернулися, в Україні не йшлося, окрім доступу до загальнонаціональних механізмів соціального захисту. Також уряд анонсував створення нових робочих місць із заробітною платою 6000 грн. на місяць, які повинні були обійняти трудові мігранти, і намагався неофіційно обмежити виїзд за кордон на сезонні роботи, однак ці пропозиції викликали критику в суспільстві.

Так, наприклад уряд Грузії включив сезонних працівників, які повернулися з-за кордону, до програми допомоги самозайнятим особам, у рамках якої вони можуть отримати одноразову виплату в 300 ларі (приблизно 100 доларів). Для цього потрібно зареєструватися на сайті Міністерства охорони здоров'я, яке потім отримає дані про перетин кордону від МВС. Додаткових документів не потрібно [28]. Попри це, мешканці прикордонних з Туреччиною районів у липні влаштовували мітинги з вимогою відкрити кордони. Кордон з Туреччиною було відкрито на початку серпня, але влада Грузії дозволяла виїзд лише за умови наявності офіційного працевлаштування терміном на три місяці. У Молдові навесні від трудових мігрантів, які поверталися, вимагали придбати медичний страховий поліс вартістю близько

230 доларів. Водночас у Молдові ще з 2010 року за підтримки Європейського Союзу діє програма PARE 1+1, спрямована на сприяння трудовим мігрантам у започаткуванні власного бізнесу на батьківщині [32].

Однією з основних проблем формування політики щодо трудової міграції з країн Східного партнерства є неповнота кількісних і якісних даних, а також затримка у часі наявних даних. Так, станом на жовтень 2020 року недоступні всі дані щодо кількості дозволів на проживання в ЄС за 2019 рік, останнє масштабне дослідження трудової міграції в Україні проводилося в 2017 році, малодослідженим є кількісний вимір міграції з Білорусі до Росії. Брак актуальних даних щодо впливу пандемії на обсяги і структуру трудової міграції не дозволяє сформулювати засновану на доказах політику.

У зв'язку з цим країнам призначення трудових мігрантів в ЄС варто виробити єдиний підхід до збору та публікації даних про кількість і характеристики трудової міграції, а також пришвидшити публікацію даних, налагодити ефективний обмін даними з країнами Східного партнерства. Країнам Східного партнерства потрібно проводити своєчасний державний перепис населення (із врахуванням протиепідемічних норм). Це дозволить не тільки виміряти реальну кількість населення, а й оцінити кількість трудових мігрантів та осіб, які проживають не за місцем реєстрації, працюють в інших країнах без дозвільних документів. Країни Східного Партнерства на основі даних державного перепису населення мають систематично, щонайменше раз на рік, проводити репрезентативні соціологічні опитування щодо обсягів та характеристик трудової міграції. Це дозволить своєчасно фіксувати зміни та реагувати на них засобами державної політики.

У країнах ЄС і Східного партнерства має провадитися системний незалежний моніторинг якісних змін трудової міграції, впливу пандемії на її характеристики та дотримання прав трудових мігрантів як у країнах походження, так і країнах призначення. Методологічним зразком такого моніторингу можуть слугувати бюлетені Агенції з фундаментальних прав Європейського Союзу (FRA).

Для своєчасного реагування на пандемічні і не тільки виклики щодо трудової міграції, урядам потрібен постійний і ефективний соціальний діалог на національному та міжнародному рівні між владою, трудовими мігрантами, бізнесом, академічними установами, неурядовими і міжнародними організаціями, також доцільним є створення реально діючих дорадчих органів. Різкі зміни в правилах перетину кордонів і користування транспортом як країнами ЄС, так і країнами Східного Партнерства призвели до серйозних проблем для трудових мігрантів – черг і скупчень на кордоні, додаткових витрат на транспорт, штрафів, непевності щодо/неможливості повернення додому і/або виїзду на роботу за кордон. Ускладнення легальних шляхів отримання праці за кордоном з великою імовірністю призведе до зростання кількості людей, що обирають нелегальні та обхідні шляхи, і зазнають ризику стати жертвою торгівлі людьми, а також людей, що опиняються у вразливій ситуації (бідність, безробіття, невизначеність, підвищений ризик захворіти на коронавірус). Політика урядів країн походження має бути спрямована на те, щоб забезпечити трудовим мігрантам прийнятний горизонт планування у працевлаштуванні за кордоном.

І країни ЄС, і країни Східного партнерства мають планувати протиепідемічні заходи із урахуванням потреб ринку праці у трудових мігрантах і потреб трудових мігрантів у роботі за кордоном. Зокрема, оптимальним буде утриматись від повного закриття кордонів чи припинення автомобільного, залізничного та авіасполучення. Зміни у правилах перетину кордону, використання транспорту мають запроваджуватися урядами з часовим запасом і бути належно прокомуніковані з цільовою аудиторією. Це дозволить уникати скупчень, черг і додаткових збитків від заборон і обмежень. Обмеження на кордоні означають зменшення можливостей для фізичного транспортування зароблених готівкових коштів. Країни ЄС і Східного Партнерства мають спільно працювати над здешевленням та підвищенням доступності грошових переказів між країнами [30].

Закриття консульських та інших адміністративних установ позбавляє трудових мігрантів доступу до ринку праці за кордоном, і може спричинити загрозливий дефіцит робітників у ключових сферах економіки країн призначення. Максимальне перенесення послуг з подовження дії/отримання дозвільних документів в онлайн дозволить значно зменшити вплив пандемічних обмежень на трудову міграцію. Запровадження можливості автоматичного продовження термінів дії дозволів на проживання дозволить скоротити кількість очних звернень до відповідних служб і перетинів кордону трудовими мігрантами, що в свою чергу, сприятиме епідемічній безпеці як держав, так і трудових мігрантів.

Поширення тестування як альтернативного закриттю руху обмеження ставить питання про його фінансову та фізичну доступність, а також важливість своєчасного перетину кордону (часто вимагається тест, зроблений не пізніше за 24/48 годин). Країни ЄС і Східного партнерства мають сприяти доступності ПЛР-тестів у максимальній близькості від точки перетину кордону та можливості для трудових мігрантів достатньо швидко перетнути кордон. Пандемія і супутні обмеження спричинили падіння обсягів промислового виробництва, наданих послуг, будівництва, зростання безробіття та падіння доходів працівників. Країни ЄС і Східного партнерства потребують збалансованого і узгодженого підходу до соціального захисту трудових мігрантів.

Трудові мігранти у всіх сферах мають бути включені до програм соціального захисту в країнах призначення, таких як одноразові чи багаторазові грошові виплати, компенсація невідпрацьованих годин, звільнення від податків чи сплати кредитних платежів. Країни ЄС також мають сприяти можливості трудових мігрантів змінити місце роботи у разі звільнення і забезпечити їм повний і безумовний доступ до медичного обслуговування.

Неврегульовані мігранти є особливо вразливою групою. Країни призначення в умовах пандемії мають сприяти легалізації неврегульованих

трудоу мiґрантiв, якi перебувають на територiї країни, за допомогою мiґрацiйної амнiстiї, не обмеженої часом вичерпання дозвiльних документiв. Належне iнформування трудових мiґрантiв про шляхи i можливостi легального працевлаштування за кордоном зменшить ризики як для трудових мiґрантiв, так i для країн призначення. Доцiльним є створити та пiдтримувати комплекснi iнформацiйнi ресурси з даними про перевiренi доступнi вакансiї в країнах ЄС, доступнi мовами країн Схiдного Партнерства (українською, бiлоруською, молдовською, грузинською).

Крiм того, держави походження мають забезпечувати ефективну реiнтеґрацiю та соцiальний захист трудовим мiґрантам, якi повернулися з-за кордону. Потрiбно запровадити державну програму з реiнтеґрацiї трудових мiґрантiв, якi втратили роботу за кордоном у зв'язку з пандемiєю, що може передбачати заходи з пошуку роботи, пiдтримки у вiдкриттi власної справи, здобуття освіти чи переквалiфiкацiї. В Україні основою для цiєї програми може стати Закон України «Про зовнiшню трудову мiґрацiю». Також держави походження та призначення мають спiвпрацювати мiж собою для ефективного повернення неврегульованих трудових мiґрантiв та тих, хто втратив роботу у зв'язку з пандемiєю, та їх подальшої реiнтеґрацiї.

Пандемiя та її економiчнi наслiдки несуть ризики стигматизацiї i дискримiнацiї щодо трудових мiґрантiв як у країнах призначення, так i в країнах походження. Країни ЄС i Схiдного Партнерства повиннi здiйснювати системний монiторинг щодо випадкiв дискримiнацiї щодо трудових мiґрантiв. Уряди також мають подбати про системне iнформування громадян про позитивнi аспекти трудової мiґрацiї. Для країн ЄС це може бути пiдкреслення ролi трудових мiґрантiв у критично важливих сферах, таких як аграрна промисловiсть, логiстика, транспорт, медицина, критичнi послуги.

3.3 Напрями оптимізації процесу регулювання міжнародною міграцією трудових ресурсів в умовах глобалізації

Спалах пандемії COVID-19 загострив проблеми, з якими стикаються багато українських трудових мігрантів в ЄС. Зокрема, пандемія виявила ризики, пов'язані з кризами в області охорони здоров'я, для осіб, спільно проживаючих в часто переповнених житлових будинках і працюючих в небезпечних умовах. В червні 2020 р. влада Німеччини оголосила регіональний локдаун в Гютерсло після того, як 1,5 тис. з 7 тис. робітників бійні, де працівники зі Східної Європи, отримали позитивний результат тесту на коронавірус. Поточна криза також показала, наскільки розрізнені дії держав-членів ЄС з погляду політики внутрішнього переміщення і міграції. Коли ЄС і його держави-члени ввели обмежувальні заходи, спрямовані на заборону розповсюдження COVID-19, громадянам України заборонили в'їзд в Шенгенську зону без поважної причини (наприклад, без дозволу на мешкання, працевлаштування або навчання в ЄС).

Проте деякі держави-члени ЄС, такі як Німеччина і Литва, також відмовляли у в'їзді українським громадянам з діючими дозволами на працевлаштування і/або вагомими причинами для роботи в державі-члені ЄС, відмінній від держави, що оформила дозвільні документи. Більш того, спалах ще раз підкреслив поганий стан сухопутних кордонів між Україною і ЄС, в першу чергу українсько-польського кордону. В березні 2020 р. на контрольно-пропускних пунктах, таких як Шегині, недалеко від польського міста Перемишль, спостерігалися довгі черги, що склалися з тисяч громадян України, у тому числі трудових мігрантів, що не мали достатнього простору для очікування або доступу до базової санітарно-гігієнічної інфраструктури. Нарешті, пандемія підживляє расизм, ненависницьку риторичку і насильство відносно груп меншин як в ЄС, так і в Україні, де зареєстровано декілька випадків злочинів на ґрунті неналежного ставлення до трудових мігрантів, що повернулися з ЄС. Економічні і соціальні наслідки пандемії, а також ускладнення в інших сферах життя.

Розглянемо практичні рекомендації для мігрантів, що шукають роботу в ЄС:

- Для ЄС і України досить важливо запуснути багаторівневу комунікаційну кампанію з інформування як потенційних претендентів праці в Україні, так і працедавців в ЄС про загальну структуру ринку праці ЄС і правила оформлення дозволів на працевлаштування. На сьогоднішній день українці, що шукають роботу в ЄС, не мають такого вичерпного джерела, наприклад, докладного керівництва, якому така важлива інформація б була представлена в стислій і практичній формі. Натомість людина одержує розрізнену, часто неточну інформацію онлайн і використовує її як основу для прийняття життєвого рішення. Тому недивно, що багато громадян України не знають про свої права, про що свідчить приклад так званого «buono spesa» – спеціального ваучера на харчування і інші предмети першої необхідності, видавані в Італії. Таке керівництво повинне містити докладне пояснення на українській мові правил оформлення дозволів на працевлаштування і положень трудового законодавства конкретних держав-членів ЄС, а також відповідних положень на рівні ЄС. Проте таке керівництво зможе здійснити позитивний вплив тільки в тому випадку, якщо його канали розповсюдження будуть добре продумані, і воно зрештою досягне цільової аудиторії (своєчасно). Одним з методів забезпечення більш широкого обхвату може стати розміщення в суспільних місцях, що містять QR-коди, які надають інформацію в цифровому вигляді і, зокрема, орієнтованих на пункти пропуску через кордон (ППК) і аеропорти. Цей варіант також допоможе виміряти вплив інформаційно-просвітницької інформації і таким чином оцінити досягнуті темпи розповсюдження.

- Створення спеціалізованої анонімною гарячої лінії в державах-членах ЄС і надання підтримки правозахисним організаціям.

Для скорочення поширеності порушень прав людини і торгівлі людьми з участю українських трудових мігрантів, трудовим органам держав-членів і відомствам соціального страхування ЄС слід створити спеціалізовані служби гарячої лінії для трудових мігрантів з третіх країн, що зіткнулися з

проблемами в ЄС. Багато мігрантів не наважуються звертатися до компетентних органів (наприклад, в поліцію або посольства), особливо якщо вони працюють в нерегулярному статусі. Такі служби гарячої лінії можна організувати через різні соціальні мережі. Щоб захистити українських трудових мігрантів від видів неналежного ставлення, українській владі слід, регулярно обмінюватися інформацією з представниками держав ЄС-8 з питань, негативно впливаючим на українських трудових мігрантів, що знаходяться в цих країнах. Такий обмін слід налагодити як на місцевому, так і на національному рівні. Відповідні моделі міграції також слід уважно відстежувати, щоб запобігти потенційним конфліктам між українськими трудовими мігрантами і громадянами ЄС-8.

- Створення онлайн-бази даних вакансій в ЄС для негромадян ЄС.

Для зменшення ролі несумлінних посередників, європейській комісії слід створити спеціальну базу даних вакансій у всіх 27 державах-членах ЄС для негромадян ЄС, аналогічну порталу трудової мобільності EURES. Недавній запуск веб-сайта Make-it-in-Germany.com може послужити моделлю для нового порталу; він також може бути створений як спеціальний підрозділ EURES, щоб не витратити кошти на нову платформу. Така база даних повинна містити оголошення про вакансії, розміщені безпосередньо працедавцями, і охоплювати широкий спектр сфер діяльності, особливо сільське господарство і транспорт, де звичайно працюють громадяни України. Для реєстрації в базі даних працедавці повинні надати свої податкові реквізити, ліцензію на здійснення відповідного виду діяльності, адресу і інші ключові дані, які згодом повинні бути перевірені спеціальним персоналом, можливо, підрозділом EURES. Після затвердження працедавець буде уповноважений публікувати вакансії на регулярній основі, а запити на залучення працівників оброблятимуться за прискореною процедурою.

Трудові мігранти матимуть доступ до профілю працедавця і запису про вакансію, що дозволить їм ознайомитися зі своїм потенційним працедавцем. Щоб забезпечити його використання громадянами третіх країн,

портал повинен бути доступний на їх рідних мовах. В той же час варто пам'ятати, що створення бази даних, яка по суті встановлює прямий зв'язок між працедавцем і працівником, може підірвати положення посередників з підтвердженим досвідом дотримання правових норм як в ЄС, так і за його межами. Тому важливо, щоб Європейська комісія враховувала інтереси цих суб'єктів і шукала вигідні форми співпраці з компаніями, що працюють в цій області («Lundi» – ринок талантів – є одним з багатьох прикладів) [40].

- Проведення регулярних і злагоджених інспекцій праці.

Також, важливо, щоб органи з питань праці ЄС і його держав-членів проводили регулярні перевірки робочих місць і житлових приміщень, в яких розміщуються трудові мігранти, наприклад, бійні і сільськогосподарські підприємства. Як підкреслили в інспекції праці в німецькому місті Гютерсло, суворе дотримання регулярних перевірок може скоротити загальнолюдські і фінансові витрати через неконтрольовану роботу підприємств з незадовільними умовами, і це удвічі справедливо під час криз в області охорони здоров'я, таких як пандемія COVID-19. Такі інститути, як Європейське управління з праці, повинні об'єднати зусилля з суб'єктами держав-членів ЄС і організацією Європейської платформи в Україні якнайскоріше, в спробі вирішення проблеми незадекларованої трудової діяльності і захисту тих громадян України і інших третіх країн, які вимушені знаходитися в незадовільних умовах. Нормативні бази, такі як Європейський порядок з питань міграції або План дій денний з інтеграції громадян третіх країн, надають готові джерела для успішного досягнення цієї мети.

- Сприяння перетину кордону між приймаючою країною і країною-донором.

Оскільки очікується, що кількість українських трудових мігрантів в найближчі роки залишиться високою, важливо, щоб Україна і Польща і надалі сприяли перетину кордону. В даний час в різних пунктах пропуску через кордон, створюючих деякі з основних воріт між Україною і ЄС, відсутня інфраструктура, необхідна для обробки великих обсягів мандрівників. Це

створює величезне навантаження на прикордонників, оскільки вони намагаються забезпечити безпеку кордонів, дотримуючи при цьому основні права мандрівників, особливо за часів криз (в області охорони здоров'я), і справляючись із заторами. Для виправлення цієї ситуації необхідно, щоб місцеві суб'єкти по обидві сторони кордону визначили набір конкретних кроків для сприяння перетину кордонів. Так, введення додаткових пішохідних переходів і поліпшення доріг на ППК, таких як Рава-Російська, є прикладами практичних дій, які краще всього реалізовувати за допомогою міжвідомчої співпраці.

Недавнє ухвалення кредитної угоди між Польщею і Україною є доброю ознакою для швидкого досягнення довгострокових рішень в цій області, оскільки відповідна нормативно-правова база вже існує. В той же час досить важливо, щоб Європейська комісія почала переговори з урядами Словаччини, Угорщини і України про сумісний прикордонний контроль, запуску якого перешкоджає несумісність Конституції України і Шенгенського кодексу про кордони. Необхідний компроміс, оскільки сумісний контроль зробить перетин кордону більш ефективним і безпечним. Щоб забезпечити безперешкодний перетин кордону з мінімальним людським контактом, ЄС і Україна також повинні обговорити використання передових технологічних засобів на своїх загальних кордонах. Очікується, що Європейська система інформації і авторизації подорожей (ETIAS), застосовна до громадян третіх країн, зробить процес перетину кордонів більш ефективним, а подальше впровадження нових технологій принесе відчутні результати в цій області. В цьому відношенні виділяється впровадження цифрової ідентифікації на основі блокчейн-рішень, таких як «Known Digital Travel Identity», протестованих авіакомпаніями «Air Canada» і KLM, а також програма цифрової ідентифікації, розроблена авіакомпанією «Air Canada» і адміністрацією транспортної безпеки США. Щоб вивчити потенціал таких рішень і розробити пілотні проекти, ЄС міг би стимулювати своє спеціалізоване агентство, «Блокчейн-обсерваторію і форум

ЄС», до співпраці з представниками високо розвинутого українського ІТ-співтовариства [33].

- Боротьба з несумлінними посередниками.

Результати попередніх досліджень, представлені академічними колами і відомствами, що займаються питаннями трудової міграції, свідчать, що несумлінні посередники серйозно загрожують безпеці українських трудових мігрантів в ЄС. Отже, необхідно докласти додаткові зусилля для вивчення зв'язків як в Україні, так і в ЄС, між різними суб'єктами, які заманюють певним чином українських трудових мігрантів на ризиковану або неіснуючу роботу. Обставини, що склалися на місцях, вимагають дій, що припускають більш тісну співпрацю між державними органами України і держав-членів ЄС, а також Брюсселем. До боротьби з такими посередниками необхідно залучити ключові відомства, такі як Європол, оскільки є підстави вважати, що деякі з посередницьких агентств також можуть бути залучені в інші види незаконної діяльності, такі як торгівля людьми. Також слід почати проведення регулярних цільових розслідувань і створити спеціальну базу даних відносно агентств, які пропонують сумнівну або неіснуючу роботу українським трудовим мігрантам.

- Розширення діалогу на рівні ЄС з пом'якшення і гармонізації процедури оформлення дозволів на працевлаштування.

Більш амбітним і вимогливим способом вирішення проблем, пов'язаних з поточною політикою оформлення дозволів на працевлаштування, є початок на рівні ЄС обговорень з гармонізації дозвільних правил в кожній державі-члені ЄС, що фактично відповідало б Директиві 2011 р. про єдиний дозвіл для мешкання громадян третіх країн і єдиний набір прав. Як описувалося вище, відрядження працівників в межах ЄС дозволяє обійти правила оформлення дозволів на працевлаштування в державах-членах ЄС і податкові зобов'язання. Аби зменшити потік мігрантів в інших державах-членах ЄС через Польщу, держави-члени повинні розробити спрощені і одноманітні правила оформлення дозволів на працевлаштування і впровадити більш швидку процедуру подачі заявок безпосередньо в Україні. Хоча дана рекомендація є

важко здійснюваною, оскільки держави-члени ЄС здійснюють контроль за реалізацією своєї міграційної політики, важливо розглядати проблему через призму людського внеску і прав людини. Фінляндія, Швеція і Данія повинні особливо уважно віднестися до цих питань, оскільки ці держави отримали значну вигоду від сплати податків українськими працівниками в період 2014-2019 рр., але можуть виграти ще більше, якщо будуть введені спрощені правила, а відряджені працівники, які в даний час працюють в цих державах як легально, так і нелегально, придбають статус регулярних працівників.

Основними рекомендаціями щодо оптимізації процесу регулювання міжнародною міграцією трудових ресурсів в умовах глобалізації є:

- контроль за дотриманням прав людини, включаючи захист трудових прав міжнародних мігрантів та забезпечення справедливого набору та рівного ставлення до робітників мігрантів з метою запобігання експлуатації та рівних умов щодо громадян;

- створення гідних можливостей для роботи в країнах походження, тобто необхідно, щоб міграція як економічне явище свідомим вибором, а не вимушеною необхідністю;

- формування механізму "справедливої міграції" у процесах регіональної економічної інтеграції;

- сприяння двостороннім угодам про регулювання трудової міграції між державами;

- сприяння соціальному діалогу шляхом залучення міністерств праці, профспілок та організацій роботодавців до формування політики в сфері трудової міграції та зміцненню багатостороннього порядку стосовно регулювання питань трудової міграції.

Вкрай важливим є подолання в українському суспільстві негативних стереотипів щодо міграції. За допомогою освітніх та комунікативних засобів потрібно наполегливо роз'яснювати, що «міграція — це не проблема, що потребує розв'язання, а реальність, з якою належить рахуватись і яку необхідно облаштовувати» [87].

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження можна зробити висновки, орієнтовані на вирішення важливого науково-практичного завдання з розширення теоретико-методичних підходів щодо вирішення проблем міжнародної трудової міграції українців в умовах глобалізації і внаслідок впливу пандемії COVID-19 і розробки практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу регулювання міжнародною міграцією трудових ресурсів.

Основні висновки та рекомендації полягають у такому:

1. Розглянуто поняття трудової міграції та її види за різними класифікаційними ознаками. Ми пропонуємо наступне визначення цього поняття, яке найбільш відображає його сутність і специфічні особливості. Трудова міграція – це переміщення особи за межі країни з метою займатися оплачуваною трудовою діяльністю на території держави, громадянином якої вона не являється та в якій постійно не проживає.

2. Проаналізовано структуру і динаміку сучасної трудової міграції. Темпи зростання чисельності міжнародних мігрантів випереджають темпи зростання населення. Виявлено, що країни Центральної і Східної Європи поступово з країн емігрантів перетворюються на країни іммігрантів. Такі чинники як економічне зростання, політична стабільність, участь в Шенгенській угоді, межі із Західною Європою, обмеження, що посилюються, на прийом мігрантів в західних країнах і, навпаки, більш ліберальне міграційне законодавство країн ЦСЄ, приведуть зрештою до виникнення нової міграційної зони.

3. Розглянуто соціально-економічні наслідки трудової міграції. Відсутність регулювання трудової міграції може посилити дефіцит гідної роботи для робітників мігрантів та їх сімей, а також призвести до довгострокових несприятливих соціально-економічних витрат для країн походження та призначення. Чи буде корисна міграція робочої сили або ні, дуже залежить від політичної бази країн походження та призначення, а також

від двостороннього, регіонального та багатостороннього співробітництва між ними.

4. Досліджено особливості розвитку міграційних процесів в Україні. З одного боку, Україна продовжує втрачати населення в результаті виїзду за кордон. Це пояснюється сукупністю факторів, зокрема, економічний фактор (інфляція), політична нестабільність, корумпованість усіх гілок влади, відсутність культури виконання законів. З іншого боку, Україна приймає багато трудових мігрантів. Тільки за умов подолання зазначених несприятливих чинників та проведення виваженої міграційної політики в державі можливе подолання негативних наслідків міграційного руху населення України.

5. Розроблено кореляційно-регресійну модель залежності між рівнем ВВП на душу населення та питомою вагою емігрантів у населенні країн, на основі якої можна робити прогноз на наступні періоди. Ця залежність – пряма. Крім того, на основі зроблених розрахунків можна зробити висновок, що розвинені країни є країнами-реципієнтами робочої сили, а слаборозвинені – постачальниками (експортерами). Щоб країнам позбутися надмірної еміграції, всі зусилля необхідно спрямовувати на зростання загального добробуту країни, одним із показників якого є ВВП на душу населення.

6. Вивчено циркулярну міграцію трудових ресурсів, яка полягає у тимчасовому руху, що повторюється, працівників через кордони країн з метою працевлаштування. Ця форма міграції використовується як інструмент для покриття сезонного дефіциту ринку праці і інших (тимчасових) форм зайнятості. Проблеми у визначенні обсягу циркулярної міграції витікають з того, що її важко виміряти, і наші знання про неї засновані на різних незіставних джерелах.

7. Оцінено глобалізаційний вплив і наслідки пандемії COVID-19 на сучасне становище трудової міграції, серед яких: скорочення мобільності; маргіналізація біженців і внутрішньо переміщених осіб; стигматизація і

дискримінація мігрантів; зниження рівня привабливості деяких країн призначення, а також збільшення нелегальної міграції в багатіші країни.

8. Проаналізовано новітні зрушення у зовнішній трудовій міграції. Пандемія і супутні обмеження спричинили падіння обсягів промислового виробництва, наданих послуг, будівництва, зростання безробіття та падіння доходів працівників. Країни ЄС і Східного партнерства потребують збалансованого і узгодженого підходу до соціального захисту трудових мігрантів. Трудові мігранти у всіх сферах мають бути включені до програм соціального захисту в країнах призначення, таких як одноразові чи багаторазові грошові виплати, компенсація невідпрацьованих годин, звільнення від податків чи сплати кредитних платежів.

9. Розроблено пропозиції і рекомендації щодо оптимізації процесу регулювання міжнародною міграцією трудових ресурсів в умовах глобалізації, серед яких:

- контроль за дотриманням прав людини, включаючи трудові права міжнародних мігрантів;
- створення гідних можливостей для роботи в країнах походження, зробивши міграцію свідомим вибором, а не вимушеною необхідністю;
- забезпечення справедливого набору та рівного ставлення до робітників мігрантів з метою запобігання експлуатації та рівних умов щодо громадян;
- формування механізму "справедливої міграції" у процесах регіональної економічної інтеграції;
- сприяння двостороннім угодам про регулювання трудової міграції між державами;
- сприяння соціальному діалогу шляхом залучення міністерств праці, профспілок та організацій роботодавців до формування політики в сфері трудової міграції;
- сприяння зміцненню багатостороннього порядку денного стосовно питань трудової міграції.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверіхіна Т. В., Шаркова Г. І. Міжнародна міграція робочої сили: види, причини та фактори розвитку. Актуальні проблеми теорії та практики менеджменту: Матеріали VII міжнарод. наук.-практ. конф. (28 травня 2018 р.). – Одеса, 2018. – С.197-198. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.opu.ua/jspui/bitstream/123456789/7866/1/197-198.pdf>
2. Алгаш В., Піттель А. Сучасна міграційна криза як виклик для Європейського Союзу // Підприємництво, господарство і право. – 2019. – №12. – С.334-338. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2020/11/52.pdf>
3. Гнатюк Т. О. Добровільна зворотна міграція: досвід країн ЄС та перспективи України / Т. О. Гнатюк // Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер: Політологія. – 2011. – Т. 175, Вип.163. – С. 22-25.
4. Горбачова І. В. Глобальний договір про міграцію: можливості для України // Економіка та підприємництво. – 2019. – №1(106). – С.18-23.
5. Громадянство ЄС за рік отримали 15.400 українців...//Українська правда. – 30.03.2020.
6. Гура А. О. Зовнішня трудова міграція в Україні: сучасні тенденції та наслідки / А. О. Гура // Збірник наукових праць ХНПУ «Економіка». – 2016. – Вип. 4. – С. 185–192.
7. Длугопольська Т.І. Міжнародна міграційна політика: від теорій до імплементацій // Вісник ХНУ ім. В.Н.Каразіна. – Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм». – 2020. – Випуск 12. – С.31-49.
8. Длугопольський О. В. Проблеми трудової міграції України в контексті євроінтеграції. Сучасна соціально-економічна система: парадигма, завдання і тенденції // Матеріали міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 120-річчя Національного університету біоресурсів і

природокористування України (27 квітня 2018 р.). – Ч. 1. Ніжин, 2018. – С.161-163.

9. Зовнішня трудова міграція населення (за результатами модульного вибіркового обстеження). Статистичний бюлетень. Київ: Державна служба статистики України, 2019.

10. Кабай В.О. Трудова міграція: сутність, рушійні сили, роль у розвитку економіки та фінансів України // Фінансовий простір. – 2017. – № 1(25). – С.140-144.

11. Кузнецова Е. В. Особенности развития миграционных процессов на Юго-Востоке Украины (2014–2020 гг.) // ДЕМИС. Демографические исследования. – 2021. – Том 1. – № 2. – С.139-154.

12. Кульчицька К., Кравчук П., Сушко І., Ярмолюк-Крбок К. Трансформації трудової міграції з України до ЄС під час пандемії COVID-19 // Праця та соціальна справедливість. – грудень 2020. – 30 с.

13. Купець О. Міжнародна мобільність українських педагогів і науковців / Ольга Купець; Міжнародна організація праці, Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МРП для країн Центральної та Східної Європи. – Будапешт, 2013.

14. Лавер О. Етнічні конфлікти і міграційні процеси в країнах ЄС: соціолого-політологічний аспект (2017-2020 рр.) // Геополітика України: історія і сучасність. – Збірник наукових праць. – Випуск 1 (24), 2020. – С.74-82.

15. Лібанова Е. М., Позняк О. В. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2019. – 233 с.

16. Малиновська О. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. – 472 с.

17. Малиновська О. Міграція і коронакриза // Міграція. – 2020. – №6(220). – С.12.

18. Малиновська О.А. Міграційна політика Європейського Союзу: виклики та уроки для України. Київ: НІСД, 2014. – 48 с.
19. Малиновська О.А. Українсько-Польський міграційний коридор: особливості та значення // Демографія та соціальна економіка. – 2015. – № 2 (24). – С. 31–40.
20. Малиновська О. А. Політика сусідніх країн щодо співвітчизників як інструмент поповнення людських ресурсів: виклики та уроки для України / О. А. Малиновська // Стратегічні пріоритети. – №3(28). – 2018. – С.138-146.
21. Маслова И. С. Экономические функции и факторы миграции населения. – М., 2003.
22. Махонюк О. В. Формування та розвиток ринку міграційних послуг в Україні: Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук (08.00.07 – Демографія, економіка праці, соціальна економіка і політика). – Вінниця, 2019.
23. Міграційні процеси в Україні: сучасний стан і перспективи / За ред. О.В. Позняка. – Умань, 2007.
24. Мірошниченко Т.Є. Закономірності міжнародної міграції робочої сили в контексті програми безвізового режиму України з ЄС/Т.Є. Мірошниченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 100–102.
25. Мірошниченко Т.Є. Закономірності міжнародної міграції робочої сили в контексті програми безвізового режиму України з ЄС/Т.Є. Мірошниченко // Науковий вісник Херсонського державного університету. – 2014. – Вип. 6. – Ч. 1. – С. 100–102.
26. Населення України. Трудова еміграція в Україні. – К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2020. – 233 с.
27. Позняк О., Терещенко Г. Комплексна оцінка доходів трудових мігрантів та грошових переказів / О.В. Позняк ,Г.І. Терещенко // Демографія та соціальна економіка. – 2019. – № 2. – С. 74–84.

28. Потуданская Б.Ф., Бояркин Г.Н., Юсова Ю.С. Трудовая миграция как фактор трансформации регионального рынка труда: Монография. Омск: Изд-во ОмГТУ, 2004. – 284 с.
29. Правові основи міжнародної економічної діяльності: [навч. посіб.] / С. В. Фомішин, І. Д. Шутак. – Київ: Кондор, 2009. – 454 с
30. Рыбаковский, Л.Л. Региональный анализ миграции. – М.: Статистика, 1973. – 159 с.
31. Рязанцев С. В. Трудовая миграция в странах СНГ и Балтии: тенденции, последствия, регулирование. – М: Формула права. – 2007. – 453 с.
32. Савицька О. П. Особливості міграційних процесів населення в умовах глобалізації/ О. П.Савицька, В. В. Цоньо // Науковий вісник НЛТУ України. – 2013. – Вип. 23.17. – С. 295-303.
33. Сандугей В.Б. Особливості трудової міграції в Україні та її державне регулювання// Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. – 2009. – №1. – с. 104-108.
34. Степаков С. Д. Административно-правовое регулирование трудовой миграции в РФ и странах Европейского союза: сравнительно-правовой анализ: дис... канд. юрид. наук – М., 2010.
35. У Німеччині цього року очікують на меншу кількість біженців //Українська правда. – 3.11.2019.
36. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018.
37. Цапенко И. Движущие силы международной миграции населения // Мировая экономика и международные отношения. – 2017. – №3. – С. 3-14.
38. Цапенко И.П. Роль иммиграции в экономике развитых стран/ / Мировая экономика и международные отношения. 2004. – №5. – с. 27-39.
39. Шепель Т.В., Наконечна В.І. Соціально-економічні наслідки міграції трудових ресурсів України та механізм їх регулювання // Економічний простір. – 2020. – № 154. – С.179-185.

40. Юдина Т.Н. Миграция: словарь основных терминов: учебное пособие. – М.: Издательство РГСУ; Академический Проект, 2007. – 472 с.

41. Аналіз міграції висококваліфікованих кадрів і міграційної політики України – 2018 / ГО «Агенція Європейських Інновацій». URL: <https://www.civic-synergy.org.ua/wp-content/uploads/2018/04/Analiz-migratsiyi-i-migratsijnoyi-polityky-Ukrayiny.pdf>

42. Барило И.Н. Особенности внешних миграционных процессов в регионах Украины. – Электронный ресурс: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/handle/123456789/9785?mode=full>.

43. Бублій М.П. Фактори міграції робочої сили та особливості її статистичного обліку [Електронний ресурс] / М. П. Бублій. – Режим доступу : http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/n_1_2008/doc/5/03.pdf

44. Дембіцька А. В. Причини та основні мотиви міграції робочої сили в світі та Україні / А. В. Дембіцька // Вісник Чернівецького торговельно-економічного інституту. Економічні науки. – 2012. – Вип. 4. – С. 71-76. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vchtei_2012_4_14

45. Демографія та соціальна економіка / Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи. URL : <https://idss.org.ua/index>

46. Доклад о миграции в мире: https://publications.iom.int/pdf/final-wmr_2020-ru

47. Дослідження з питань міграції та торгівлі людьми: Україна, Молдова, Білорусь та Грузія, 2019. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/iom_regional_ct_survey_2019_ukr_print.pdf.

48. Дуже важко вижити. Чому українці масово рвуться на роботу за кордон. URL: <https://ampua.org/novyny/duzhe-vazhko-vizhiti-chomu-ukrainci-maso/>

49. Євросоюз вводить нові правила в'їзду через коронавірус: що зміниться. URL: <https://prm.ua/evrosoyuz-vvodit-novi-pravila-v-yizdu-cherez-koronavirus-shhozminitsya/>

50. Журба О. В. Поняття та сутність праці за кордоном та сучасної української трудової міграції / О. В. Журба // Форум права. – 2008. – № 1. – С. 130-133. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2008_1_24
51. Зовнішня трудова міграція населення України, 2018 р. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/menu/menu_u/mp.htm
52. Італія оголосила масову легалізацію трудових мігрантів. URL: <https://www.eurointegrationcom.ua/news/2020/05/14/7109905/>
53. Каждый лей, выделенный программой PARE 1+1, привлек 2,7 лея в экономику. URL: <https://point.md/ru/novosti/ekonomika/kazhdij-lej-videlennij-programmoj-pare-1-1-privlek-27-leya-v-ekonomiku>
54. Капітан В. О. Трудова міграція як аспект проблеми зайнятості в Україні / В. О. Капітан // Ефективність державного управління. – 2012. – Вип. 32. – С. 474-481. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efdu_2012_32_59
55. Купець О. В. Міграція та економічний розвиток України: чи використовується потенціал трудових мігрантів, які повертаються на батьківщину? Соціально- економічні та етнокультурні наслідки міграції для України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (Київ, 27 вересня 2011 р.) / О. В. Купець; упоряд. О. А. Малиновська. – К.: НІСД, 2011. – 344 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Migration.new-7aaa8.pdf>
56. Краткие аналитические обзоры COVID-19. URL: https://www.iom.int/sites/g/files/tmzbd1486/files/our_work/ICP/covid-19_analytical_snapshots-compiled_russian_translation.pdf
57. Лиховід Н.О. Дослідження наслідків та ефектів міграційних процесів України – 2017. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=1058>
58. Масштаби міграції постійно ростимуть – Е.М. Лібанова. URL: https://sensor.net.ua/ua/news/3164943/chyselnist_postiyinogo_naselennya_ukrayiny_3840 mln_osib_za_kordonom_pratsyuye_v_serednomu_3 mln_dyrektorka

59. Міграційний профіль України 2019 [Електронний ресурс] / Міграційна служба України. – Режим доступу: http://dmsu.gov.ua/images/files/UKR_Migration_%20Profile_2019.pdf

60. Міграційні явища та процеси: поняття, методи, факти : довідник / У.Я. Садова та ін.; ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М.І. Долишнього НАН України»; 2-е вид., доп. і перероб. Львів, 2018. 226 с. URL: <http://ird.gov.ua/irdp/p20180801.pdf>

61. Міграція в Україні: факти і цифри / Міжнародна організація з міграції МОМ. Представництво в Україні. 2016. URL: http://iom.org.ua/sites/default/files/ff_ukr_21_10_press.pdf

62. Міграція в Україні цифри та факти, 2018 р. URL:http://iom.org.ua/sites/default/files/ukr_ff_f.pdf

63. Міграція і розвиток України. – Режим доступу: <http://iom.org.ua/ua/activities/maximizing-the-opportunities-of-migration.html>

64. Міграція як чинник розвитку в Україні, 2016. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.iom.org.ua/sites/default/files/mom_migraciya_yak_chynnyk_rozvytku_v_ukrayini.pdf

65. МОМ дослідить обсяги та вплив грошових переказів в Україні. – Режим доступу: <http://www.un.org.ua/ua/information-centre/news/1690>.

66. Огляд приватних грошових переказів в Україну, що відображаються в статистиці платіжного балансу [Електронний ресурс] / Національний банк України – Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/econom/Balans/Ogl_grosh_perekaz.pdf

67. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ukrstat.gov.ua>

68. Офіційний сайт Міжнародної української школи. URL: <https://uis.org.ua>

69. П'ятковська О. Вплив зовнішньої трудової міграції на добробут населення України: соціально-економічні та етнокультурні наслідки міграції

для України: зб. матеріалів наук. –практ. конф. (Київ, 27 вересня 2011 р.) / О. П'ятковська ; упоряд. О. А. Малиновська. – К.: НІСД, 2011. – 344 с. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/Migration.new-7aaa8.pdf>.

70. Рыжкова А. Н. Понятие и виды трудовой миграции / А. Н. Рыжкова // Молодой ученый. – 2014. – № 21 (80). – С. 535-538. – URL: <https://moluch.ru/archive/80/14376>

71. Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах. URL: <https://q.rating.zone>

72. Рік безвізу: короткі підсумки для України. URL: https://zik.ua/news/2018/06/11/rik_bezvizu_kоротki_pidsumky_dlya_ukrainy_1343305

73. Сайт Всемирного банка: <https://www.worldbank.org/en/home>

74. Сайт Державної міграційної служби України: <https://dmsu.gov.ua>

75. Смалійчук А. В. Інтелектуальна міграція в контексті трансформації ринку праці України: підходи до регулювання / А. В. Смалійчук // Соціально-трудові відносини: теорія та практика . – 2015. – № 1. - С. 259-265. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/stvttp_2015_1_31

76. Стало відомо, в які країни збираються українці на роботу. URL: <http://day.kyiv.ua/uk/news/010520-stalo-vidomo-v-yaki-krayiny-zbyrayutsya-ukrayinci-na-robotu>

77. Тиванова А.А. Межотраслевая миграция трудовых ресурсов в условиях развития циркулярной экономики. Электронный ресурс: <http://fic.vscs.ac.ru/index.php?forum/1434>

78. Третя українських заробитчан в Польщі втратили або обмежили роботу. URL: <https://ubr.ua/labor-market/work-in-figures/tret-ukrainskikh-zarobitchan-v-polshepoterjali-ili-ohranichili-rabotu-3891760>.

79. Урядовий портал. На 15 тисяч українських сезонних працівників розраховують фінські фермери цього року / Вадим Пристайко. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/vadim-pristajko-razom-z-finskimi-kolegamiuryad-ukrayini-dopomozhe-ukrayinskimpracivnikam-organizovano-distatisya-na-sezonni-roboti>

80. Migration data portal: <http://www.migrationdataportal.org>
81. Independent. Coronavirus: Thousands of foreign NHS workers to have UK visas extended for one year. URL: <https://www.independent.co.uk/news/uk/home-news/coronavirusnhs-visa-doctor-nurse-paramedics-home-office-migrants-a9438211>.
82. Libanova E. M., & Pozniak O. V. // External labor migration from Ukraine: the impact of COVID-19. Demography and Social Economy. – 2020. – № 4(42). – P.25-40.
83. Minich R., Kravchuk P. The Impact of COVID-19 on Ukrainian Labour Migrants in Czechia, Hungary, Poland and Italy. Policy Brief URL: https://www.pragueprocess.eu/documents/repo/212/Policy_Brief_Minich_Kravchuk_EN
84. Ravenstein E.G. The Laws of migration // Journal of the statistical society, 1885, - Vol. 48, No. 2, - P. 197.
85. Torado M.P., Maruszko L. Illegal Migration and US Immigration Reform: A Conceptual Framework // Population and Development Review. 1987. № 13. P. 102-114.
86. https://www.un.org/development/desa/pd/sites/www.un.org.development.desa.pd/files/imr2020_10_key_messages_ru_1.pdf
87. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К., 2018.